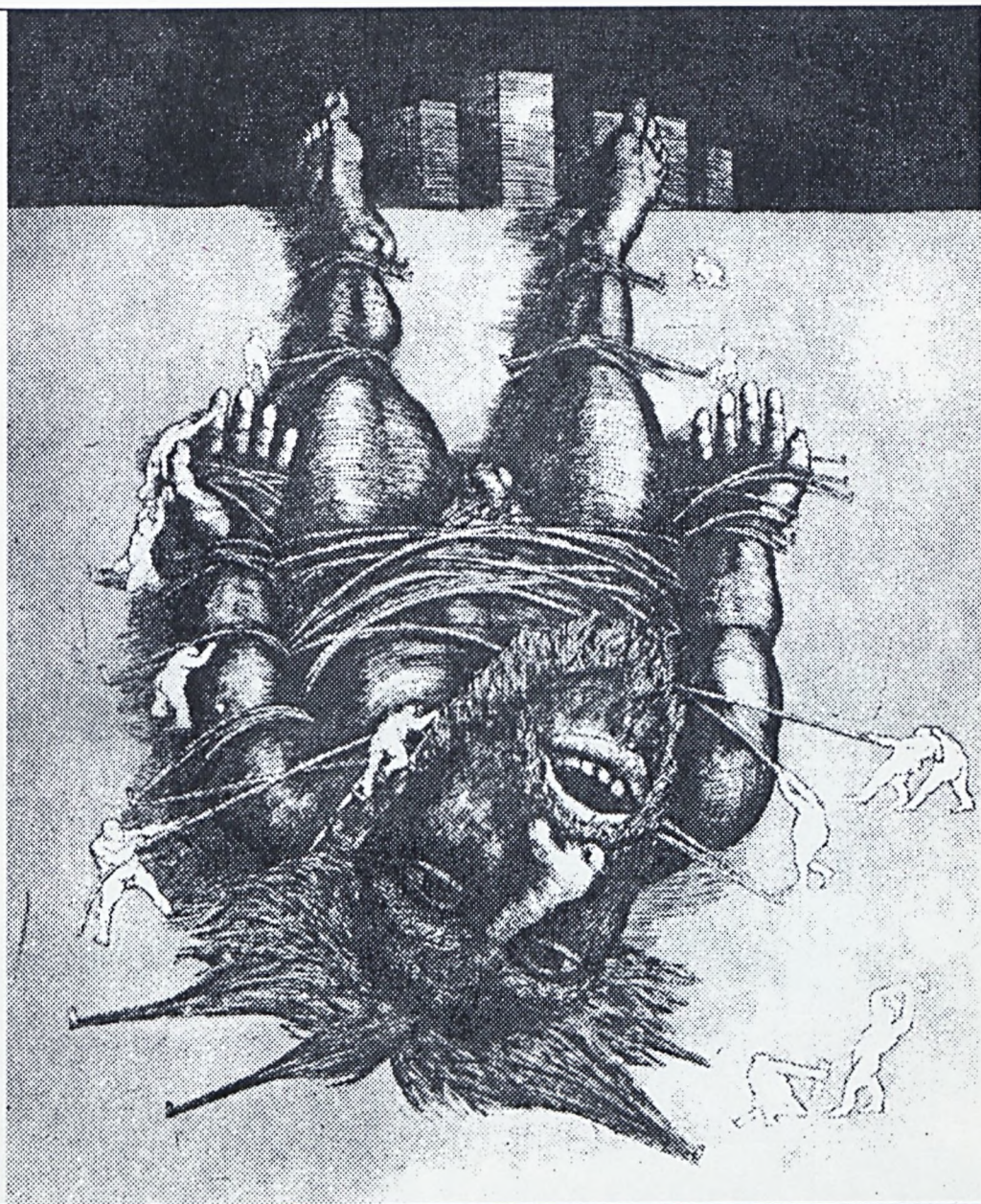

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 92/6

XXVI. évfolyam

november–december

SZERETEM Ö-Ö-Ö-T
A VÉN EURÓPÁT
A BÜSZKE NŐ-Ö-Ö-T.

Banos János Kibőjtölt vendég (vers)	527
<i>Dippold Pál</i> Vegyesipari fájdalomboleró (novella)	531
Madách Imre életének és Az ember tragédiájának értelmezése: tények és lehetőségek	
<i>Andor Csaba</i> Ki kicsoda Madách rajzain? (tanulmány)	537
<i>Kovács Anna</i> Madách és különc barátai (tanulmány)	548
<i>Kabdebó Lóránt</i> Madách és Szabó Lőrinc (tanulmány)	552
<i>Praznovszky Mihály</i> Az én Tragédiám! (Színházi levél)	558
<hr/>	
<i>Radó György</i> Forgácsok (irodalmi tünődések)	563
VITA	
<i>Kovács László Imre</i> Számok vagy tények	571
<i>Fekete Gyula</i> Számszerűsíthető tények	579
<hr/>	
Szikra János versei	584
MŰHELY	
<i>Halászné Szilasi Ágota</i> Hibó Tamás, Curriculum vitae	586
<i>Brunda Gusztáv</i> A nagy kétszívű folyó	587
<i>Hann Ferenc</i> Hibó Tamás	591
<hr/>	
<i>Krausz Tivadar</i> szövegei	594
VALÓSÁGUNK	
<i>Szircsek Ferenc</i> A magyar északi vasút tündöklése és bukása	595
MÉRLEGEN	
<i>Tarján Tamás</i> Szemmagasságban VIII. (kritika)	602
SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG	
<i>Szokács László</i> És refrénként visszatér a valóság (interjú)	608
SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM	
<i>Somogyi Magda</i> Addig, amíg élek (emlékezés)	614
<i>Huszár Sándor</i> Naplólapok (Romániából)	618

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon:(32) 14-386 10-022
Levélcím:
3101 Salgótarján, I. Pf. 270

Kiadja
Nógrád Megyei
Közművelődési Központ

Készült
az UNIPRINT Nyomda
salgótarjáni nyomdaüzemében
a Mikszáth Kiadó közreműködésével

Szerkesztőségi fogadóórák:
sütőtörtökön 11-16.30 óráig
Számlaszám 750-453523

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői

Andor Csaba Madách -kutató (Budapest),
Banos János költő (Budapest), *Brunda Gusztáv* népművelő (Salgótarján), *Dippold Pál* író (Budapest), *Fekete Gyula* országgyűlési képviselő (Budapest), *Halászné Szilasi Ágota* művészettörténész (Salgótarján), *Hann Ferenc* művészettörténész (Szentendre), *Huszár Sándor* író (Szeged), *Kabdebó Lóránt* irodalomtörténész (Budapest), *Kovács Anna* muzeológus (Salgótarján), *Kovács László Imre* politológus (Szeged, JATE), *Somogyi Magda* műfordító (Budapest), *Krausz Tivadar* költő (Budapest), *Praznovszky Mihály* muzeológus (Nemesvámos), *Radó György* irodalomtörténész (Budapest), *Szikra János* költő (Gödöllő), *Szokács László* újságíró (Budapest), *Szvircek Ferenc* muzeológus (Salgótarján), *Tarján Tamás* irodalomtörténész (Budapest).

*

E számunk illusztrációs anyagát

Hibó Tamás grafikusművész alkotásaiból
válogattuk. (Fotó: Buda László)

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivataltban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 30 Ft., előfizetési díj félévre 90 Ft., egy évre 180 Ft. Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867.

Index 25925

Banos János

Kiböjtölt vendég

(részletek)

VII.

Oly messze vagy – a szavaim eltévednek
 mielőtt rádismernének s megszólítanának
 megneveznék hogy élsz kitapogatnák hogy élek
 Eltévednek mielőtt bebújának kabátod alá
 melegedni – nem kíváncsiak titkaidra –
 szavaim megfagynak mielőtt fölkelysz
 kibontod magad az éjszakából

Messze

elsirathatatlan messze
 vers-kimondhatatlan szó-megkerülhetetlen
 és mégis itt: a pupillában – szememben
 Oly messze vagy – ha rádhunyam az estét:
 rámsimul - boldog – hogy bennem

Róla nem tehetsz: a téboly keringőz körülöttem
 nem tehetsz róla hogy verset írok
 miközben hull a bombazápor közelünkben
 s valami-parlamentben genocídiumról álmodoznak

Rólam se tehetsz: mondatokat gyönyöríték köréd
 elhalmozlak alkalmas szókkal
 kigyöngyöztetni a ráanksötétülő időt

Messze vagy

s közel se távol se lehetne szebb
 annál hogy élsz

VIII.

Tudod: holnap utazom Losoncra
s te nem jöhetsz velem
Bezártak útleveledbe – Erdélyből idáig vezet az út

Hozzám?

Röptetnélek szépséges szigetekre kedveskedni
beton-csatakobból kimenekült fákkal
csöndeskedni elronthatatlan életekkel

Elmondanád halkan: nem jöhetsz Erdélyből Losoncra velem
s nekem ez megalázó

Elmondanád üvöltve: a szépséges szigetek cserbenhagytak -
az egymásért jótköny rettegés

kevés a túléléshez

Hozzám?

Bezártak az útleveledbe – ráütöttek olyan pecsétet
amely stigmatként ég rajtad éjszaka gyanánt
Röptetnélek – mert szeretlek – oly égtájak felé
hol megpördülnél a napfényben: örülnél magadnak
de még Losoncra sem jöhetsz – nemhogy velem

IX.

Bennem mára minden hozzád
s tudom: a mindent elorozzák

Látom: a minden mintha volna
süllyed s mindig a sose-voltba

Alábbhagyni sose készül
a kín - választ menedékül

Nagyon kiszemelt az Isten
megmerítsen megsegítsen

Kiszemelt engem jónak rossznak
legyek én a legeslegrosszabb

Annak kinek jóhírét hozzák
bennem most is – mindig hozzád

X.

Az Isten csendje –
Bergman leül közénk és nézi a mozit:
két ember ül a moziban és
– nézi Bergmant

Szárnyas reggelek kapaszkodót már nem találnak
lerúghatatlan durva csizmák: az esték
taposnak végig rajtunk reggeltől reggelig

Nyitok ablakot: a részvét arcomba belepirul
hiába mondom: az Isten csendje...
Bergman csak leül közénk

Néz rám rozsdált géppuskalövedék Urivból asztalomon
Három halál-remény a hevederből-életért –
Most patak-meleg a Don és csöndes
s a háborút mindenki elveszítette

Bergman leül és nézi a mozit
Fehér az arcod elmozdíthatatlan
Lehet: örökkévaló a szenvedés oly tisztára mossa
a várakozást mind Advent

vagy Isten csendje
a hómezőt

XI.

Advent volt
fekete Advent szívárgott a számra
egy arkangyal kinézett magának

otthonatlan gyertyáim eloltotta

Hó esett karácsonyra

ránkzuhant a paplanos ég
a Messiás megszületett
s förobbant egy
bomba

Félek: kihordják a havat párnám alól

elmúlik a didergés is fájdalom nélkül

Éjszakákon kiver a veríték

- belefagyjak

S te?

A letörölhetetlen égbolt itt gubbaszt fölöttem

s mosolyod – üstökös – vezet magamból magamba

egyre mélyebb

Töredezik rajtam a jólneveltség

Pergamen-igék elmúlása:

elmúlthatatlanul nézed

S én?

Félek: kihordják a havat párnám alól

félek: a párnám a havat behavazza

ha kiszakad fejem alól ha kirántják

talpam alól a Földet

- örökre sosevoltra

Dippold Pál

Vegyesipari fájdalombolero

Kedves Bizottság, tudatom Önökkel, meghalok. Elmélyült szakmai igénnyel számoltam le valóságom közérdekűn időszerű kérdéseivel. Mielőtt azonban tisztelettel föltárnám válasza-
im sorát, tekintettel a tekintendőkre, szükségesnek vélek néhány kiegészítő adatot ismerteti.
Polgári foglalkozásom szakképzésem szerint ács. Termetem átlagos. Szemem szürke. Hajam hullik. Fogazatom ép. Családi állapotom nős, négy gyerek apjaként jegyeznek. Munkámat szeretem, keresetemből, ha szerényen is, de megéltem. Ninesen barátom. Keveset olvasok. Sokat tévézek. Reggelire és ebédre általában szalonát veszek magamhoz, este melegtelként viszont mindig ragaszkodom a bableveshez és a friss kenyérhez. Házamat enkezülleg építettem, tíz éve benne lakunk, van műhelyem is, a szombat-vasárnapai maszek munkákhoz kellő faipari gépekkel. Az asszony tyúkokat továbbá egy kakast tart. Tojás, hús, miegymás, kicsi zöldségeskert. A viszonylatban ez így szokás. Falun. Rokonaim sincsenek. Az úgynevezett rendszerváltást nemigen értem, igazából nem is érdekel, ugyanaz a polgármester, aki korábban tanácselnök volt, és ugyanaz a jegyző, aki régen a tanácsitkár. Ők mindenféle összejöveteleket szerveznek az új ünnepnapokra, október 23-án például szónoklatot mondott a tanácselnök, szinte szórul szóra azt, amit három éve november 7-én, meghallgattam hát. Így van ez. Ő dolguk. Hogy drágább a kenyér? Meg a bor? Nem ő dolguk. Így van ez. Csusz a nyomor, görbedve szidja sorsát. Emelten jár a vétkes hatalom. Így van ez. Hogy miért történik történetem így, és miért nem történhetik másként, arra talán sajátlagos rendszerem szerint összerakott gondolataim választ adhatnak. Ha nem, akkor nincs baj. A történelem, szavak története. Így van ez. Mindig így.

1. Én mint ács felelősen kinyilatkoztatom pillanatnyi lelki állapotom, melyről a következőket gondolom:

Iromba szotyolahéjazat elfele: kiköpetve talp alatt recseg, Helyén. Maga meg mag; esetleg ruhátlan. Lúdvérc, namost hogyan van ez? Beszél itt összevissza harapja anyja nyelvét, hadar méltatlan ígéket. És főneveket. És minden további szófajtat megmarcangol véres fonémák maradéknak: jöhettek aranyzöld döglegyek. Csak tiszta forrásból zúgnak ki, makulátlannak mondott víznyerőből teljes erőből vadászrepülnek: nekem, Rám. Igen, én másként beszélek. Jéghegykiáltó magyar matrózmadár Ritkásan fölbukkanó pompázatos jégmadár gégefő lefagyasztva kinek kell mirelitbeszéd ami pontos; hasít »ereszcsatornán sorakoznak bizonyos szuronyok« Jégcsap, tél nem kö-

zelűő, Tél beérkezett talptól tetőig mínuszban állok jellemző évszak Most letépték szárnyaimat utoljára volt a Tavasz ne kérdezd kedves nincs már ott akit kerestél már nem lakik itt. Megelőző őszi mondatok rendben készülni rá begyűjteni minden darabot; Majdani Máglya: Voltam – vagyok – leszek?

2. Te zűrzavarosan létező ács, hiszed-e, hogy bármit is értelmezhetővé tehetsz? Esetedben azokat a nyolcvanas éveket? Amikor is reszketve bátorkodtál, előkészítvén mostani másként-valóságodat? Jelenleg a következőket gondolod:

Csobánka – Denver – Újvidék. Ellenőrzéshiány zűrzavarhoz vezet. Nyílt és zárt tudat susog, önállóvá válik aktus, vagyis hogy kiemelkedik tengerből. Csiklóhalak igyekeznek Duna-delta felé. Tapasztalati súly feszít villanydrótokat, trafóházakat digitális kijelzőin empirikus törtszám, ez objektív mutató, ők kiküszöbölték így a becsléses alapot. Egy jelenség történt itt, titokban kimondott, fontos jelleggel bír. Pókhálószagató virtuális vaspillangó. Thanatogenetikus. A hasmenés a lehető legbanálisabb panaszok egyike, körülmények között azonban maga a hasmenés válhat önmagában súlyossá, mint halált nemző tényező.

3. Az ácsot elviszik katonának. Két évig szolgál. Nyers oldalra céloz a lőtéren. Az ács élenjáró katona. Embert mégsem sikerül ölnie. Sokszor megidézi anyját, akinek apját legéppisztolyozták a németek. Kíspest ostroma alkalmából. Az ács anyja az ács nagyapja mellett állt akkor, teli lett fröcskölvé apja agyvelőjével. Később szánkóra tették az ács hideg nagyapját, elhúzták a temetőig, elásták. Aztán jöttek az oroszok, és megerősakolták az ács anyját. Talán ezért akart az ács anyja 1968-ban gödröt ásni lányainak, szép, mély vermet, ahová eldughatta volna őket a Komárom felé rajzó katonák elől. Az ács is néha elkezd óvó-rejtő helyet készíteni családjának, főleg, ha sokat nézi a tévét, benne közeli helyeket ahol háborúznak. Ilyenkor a következőket gondolja:

Ünnepi egyenruha őszi eskü itt állunk most 'vigyázz' ideges nyár fák sorok közé furakodó szél borzongunk néhányan, hölgyem, kefé? Szemből vezérkar szemléz, kuvikpilla napszemüveg nadrágok szárán vérszínű csík, öreg tábornokok réme, heresérv kísért, inognak hatalmas tökök, vésszel vemhes idők járnak. Hozzon pizsamát. Nők férfiak vegyesen túloldalon, hozzánk Tartozók, Jöjjél, hányszor kell mondanom. Főtéren ezred díszlépte döng géppisztolyt jobbra, orrt balra. Szegezünk. Nap reflektorozta rohamsisak, megannyi terepzőld metronóm. Fiúk felettünk az idő elszáll, Fiúk felőlünk elmulik a nyár.

*

Viharként tombol vágyam, belül, bonyolult folyamat ám, a szív pumpál, billentyűk zizegnek, aztán jönnek legyek, zölden zúgnak a döglegyek, kéken a közönségesek, bögölyhad érkezik. Na, én már megyek is. Összetett lelki jelenség ez. Hegyekről még nem be-

széltem, védőn dőlnek asszonyaink fölé, összehajolnak, tisztás beborult, nincs napfényfürdő, olajos bőr borzong, irtásokon beszáll szél, fák lengenek hágók peremén, némelyik kicsavarodik, a nők ott lenn sírnak, hangutánzó szavakat kiabálnak, ilyeneket: oj-*oj-*oj!**; jaj-*jaj-*jaj!**

Na, az ellenségek később már lönek is, géppisztollyal, géppuskával, aknavetővel, tarrackkal, rakéta-sorozatvetővel, csupa hagyományos fegyverrel, üvegcsörgés csak elvéve hallatszik, ezen a vidéken kevés a lakások száma. Szóval, egyszerű érzések is dülhatnak az emberben, akár a hurrikán Amerikában, a szív meg pumpál, ékágé is kimutatja, van róla leletem.

4. Szerintünk nincsen szépirodalom. Népnemzeti és világirodalom sincsen. Ebből következőn írók sem lehetnek. Akik handabandáznak mindig, csoportosulnak, szervezkednek, marakodnak, magyarzsidóznak, zsidómagyaroznak és főleg írnak, annak ellenére, hogy nézetünk Végett Ők nincsenek. Műfajelméleti elképzeléseink bizonyítják például a próza, líra, dráma sőt többi úgyszinténi nemlétezését. Tutira alakítjuk. Mi esztétikailag szabadácsok erről a következőket gondoljuk:

A regényhős titokban szar verseket írt. Jó szar verseket. Nappal dolgozott, éjjel meg írt elég szar verseket írt és többnyire sikeresen vadászott övéen fonnyadt fejbőrök fityegtek, aztán tudathasadása lett imbolygott tegnap és holnap közt vékonyan foga mögül ványadt fütty kélt meglehetősen szar verseket írt például sósavas kádba dobott patkányokról meg arról milyen ócska meló szekerczés meg a prérikutyákról akik némák olyan amerikásan szar verseket ír olyan nagy lélekzetű szar hosszú verseket egy napon már reggel kezdte a szar verseket írni az időzónánkbéli hivatalos reggel vált tehát véglegessé a regényhős regényhőssége.

5. Ti évente egyszer összeverekedtek feleségeitekkel. Édesanyád hoz majd neked jó meleg kalácsot, üvöltözitek, lökdösődtek, később üttök-vágtok. Gyerekeitek sikoltoznak. Rugdossátok egymást. Aztán legkésőbb másnap kibékültök, frontokra meg hormonokra hivatkoztok. Példásan éltek. Az évi rendes verekedés megtöri galambkodástok. Hasonlítottok minden más párra interperszonális kapcsolataitokról külön-külön és egybehangzón (édesanyám visz majd nektek hideg kalácsot) mint Szabad Ácsok lényegében a következőket gondoljátok:

fontos, nagyon, most kell elmondanom, nem akarok kései toporzékolást meg huszonhat éveket és izgalmas héjanászt, bár lényegem még mindig vágyteli. Az én asszonyom teljes, na, ettől ünnepélyes vagyok, feszes, fivéreimre: R. Redfordra és A. Delonra gondolok. Szabad lettem, hőségem érdem. Promenádozik nőstényördög, bodobács, rikolt, síkít, üt-vág, nem anyám. Szobaszűk, légszomjas szitkok szállnak, csattog söprűnyél. WHO IS WHO? Gitártörés, metszőfog csúszkál hűrokon. Házikonzert. Beugrom nagy-

bögöbe, dobVerők halántékomon. Indulatos érműködés, a szív, a szív eszeveszett, vér-rögök készülődnek. Angyalok kórusa hajlong, ezek sokszoknyás vénasszonyok. Zseb-kendők, patyolatok, takonnyal telik. Lengenek. Világos: visszatérek, mindig, Vagyis el sem megyek. Mert ismerős a pokol, a purgatórium és tudom Országod tájait. Kinyílt világ, századvégi szobamozi. Kérjünk békét, míg nem leszünk Hamuk - Porok, lássanak bocsánatot a Felek, félek: nem tudod , tengerfeletti arab sas vagyok a lufthanza-gépen, félek: lövést kap lélek na, és akkor én lemerülök. A feleségem fontos, nagyon ritkán merem Tájékoztatni őt: szeretem.

6. Az ácsok egyszer megszöktek otthonukból. Akkortájt még úgy mondták ezt: disszidáltak. Néhány napi külföldi tartozkodás után visszatértek. Nem bírták legyőzni ugyanis a feleségeik, a gyerekeik és a szülőföldjük hiánya okozta fájaldalmakat. Gyávaságról, bátorságról, menésről, maradásról de főleg Haza Szeretetről az ácsok a következőket gondolják:

Ahogy vér lódul érkör bent rövidre ZÁr szemszög nézőpont Hely ahonnan nem mündegy hol inkább független hideg szabad ahonnan tisztán áttekinthető mindösszes eddigi Várni persze kellett semmi kényszer személyes életút felénél Hozzámvetőleg számadás: lettem Tettem akarva-akaratlan vagyok mármég Présben Azért kitekintek mit láthatok (megengedő mód; esetleges) Én szeretem őket innen Most messziről véremből Valók gyerekarcbőr arcomhoz Rám gyerekszem nyílik négyszer két darab szürkéskek Optika Folyamatosan fényképezkedem gyakorló papa képet mit szemlencsékbe képet mit raktározható Hogy tudjanak vissza Szeressenek? Képet mit nem kimondani csak bőrön keresztül selymesen? Ruhát mit védőt óvót rájuk Hogy ne féljenek? Szeretetszövet konfekcionális biztos ez csak úgy rájuk sugárzik simul ölel Takar; Órizem őket ökönyál kötöz Minket Vagyunk ég és föld között; messzire jöttem el vagyok utazva pupilla szűkül tágul azért visszanézek mert előrefele zúzmarás Hiány Hát itt vagytok hát ott vagytok Hazahúz ám engem Ez ahogy vér lódul zúdul billentyűkön vér zenézik bennünk szívegyüttes Megyek Mert tölem letetek.

Kedves Bizottság, tudatom Önökkel, 1991. november 8-án, csütörtökön a következőképp haltam meg. Reggel 7-kor megjelentem munkahelyemen, a téesz építő-karbantartó brigádjának felvonulási épületében. Ez alumínium bódé. Fölcsatoltam szögtáskámat, magamhoz vettem szekercémet, és elindultam a Melletti ház koszorújához támasztott létra felé. Már fölléptem a legalsó fokra, amikor odajött Szontagh Pál kartársam egészen közel hozzám, egyik szemével jobbra, másikkal balra nézegetve, percig sem rám, így szólt: »Érdemes-e vívni eszmékért, melyeket A megváltozott kor csak mosolyogni fogna?« Érdeklődéssel hallgattam. Pali még jobban nyomult, már bele a fülembé suttopta: » e méreg igazság, ha tragédia is, s az emberi természet sohasem tagadta meg magát és te a teremtés óta folyvást csak más és más alak-

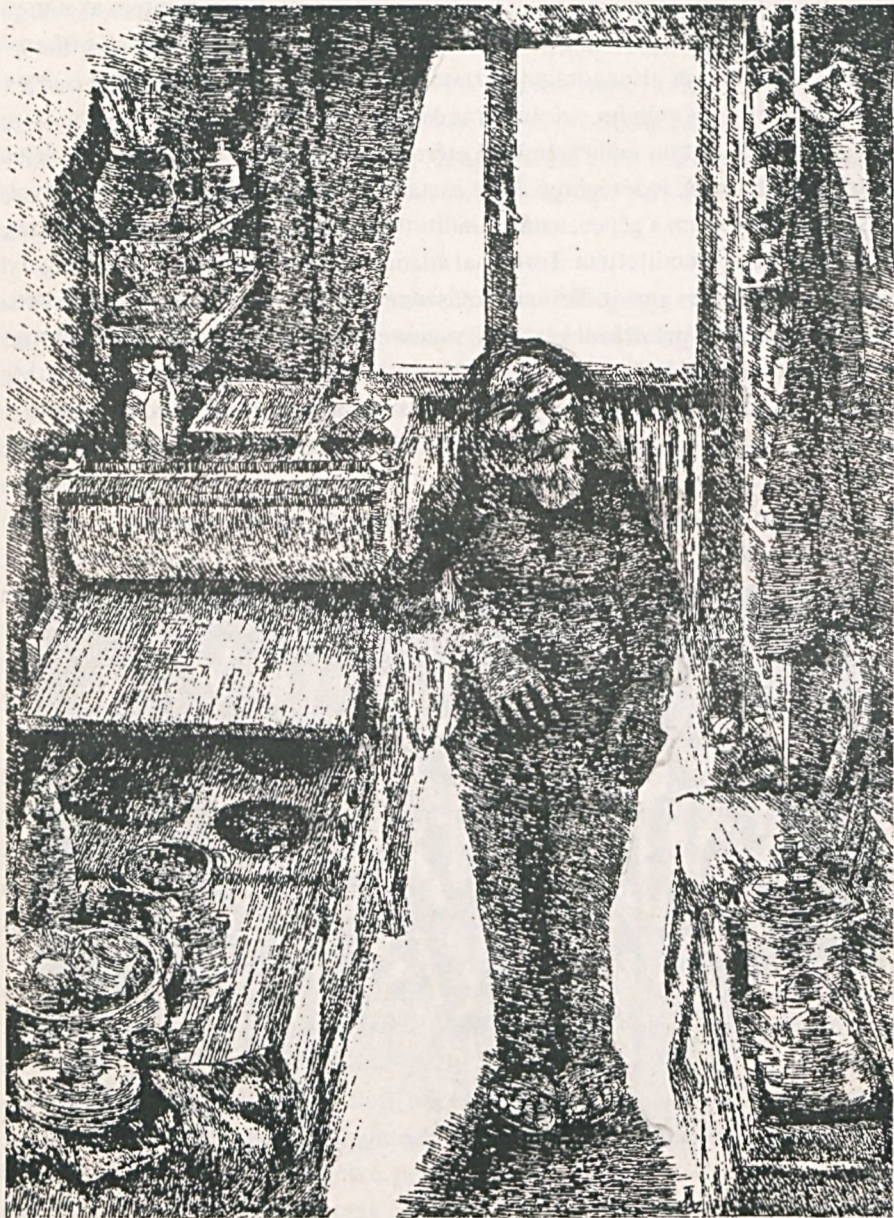
ban jelensz meg, de alapjában ugyanazon gyarló féreg maradsz, a még gyarlóbb nejjeddel oldaladon. « Igazad lehet, mondtam neki, leszálltam a létráról, visszamentem az alumínium bódéba, helyére tettem szegtakskámat és szekerczémet, haza mentem. Üres volt otthon. Megfürödtem. Tiszta atlétát és alsónadrágot húztam, fakókék munkásruháim közül is egy vasaltat választottam, új piros zoknim, szintúgy rámkerült, ünneplős cipőmmel együtt. Átvágtam a tyúkudvaron, benyitottam műhelyembe. Letérdeltem szalagfűrészgépem mellé, fejemet a tolóasztalra hajtottam. A vezetőgörgő és az asztal között legkevesebb 20 centis távolságra volt szükségem, állítottam a gépen, aztán elindítottam. Vissza térdre, nyakam a sziszegő fűrészlap elé, felsőtestem lendítettem. Torkomat ádámcsutka alatt átvágtam. Nyakcsigolyámat is. Fejem a gép túloldalára gurult. Testem lecsúszva emitt. Hiszem Istent, ezek után kétségtelen, erősen Hiszem. Néhány órával később a szomszédasszony átjött, mert furcsállotta a fűrészgép folyamatos üresjáratát. Látta a csőrökben alvadt véretem lóbáló tyúkokat is. Megnézett a műhelyben, azt sikította: Jézus. Visszaszaladt az uráért, aki idegalapon rokkantnyugdíjas ezért mindig állandó lakóhelyén található. Jött a szomszéd, leállította a fűrészgépet és azt mondta: Mária.

Aztán hazaérkezett a feleségem, Megtekintett, és ő Meg nem mondott semmit.

Hibó Tamás: Razglednicák III. (tus)

Hibó Tamás: A művész szűkebb környezetében (tus)

Andor Csaba

Ki kicsoda Madách rajzain?

Míg írott műveit rendszerint magányosan, élete vége felé egyre inkább a sztregovai kastély Löwengrubenak nevezett "dolgozó" (s egyúttal alkalmi háló –) szobájában alkotta Madách, s csak részleteiben vagy egészében elkészült műveit olvasta fel olykor mások jelenlétében, addig a rajzok általában a "nyilvánosság" előtt születtek. Unokaöcse, ifj. Balogh Károly legalábbis úgy emlékszik vissza emlékirataiban, hogy maguk is (már ti. a családtagok, főképp a két fiú, *Madách Aladár*, s unokatestvére, ifj. Balogh Károly) jelen voltak a rajzok születésénél.

A rajzokat olykor maga Madách látta el címmel. Ritkábban Madách Aladár adott nekik címet utólag. Ennél gyakoribb, hogy a rajzokon látható személyek nevét közli valamilyen formában; olykor az alak mellé írva, máskor a rajz hátoldalán. Ma sincs ennél több támpontunk; ahol Madách Aladár is tanácstalan volt, ott a későbbi Madách-kutatók sem boldogultak. Érdemes megismerkednünk az ábrázolt személyekkel.

I.

Servus collega

Itt a cím Madách Imrétől származik ugyan, ámde a két ábrázolt személy mellé már Madách Aladár írta a nevüket: *Henrici Ágostont* és *Divald Gusztávot* ábrázolja a rajz (1.rajz.)

Henrici Ágoston sajátkezü önéletrajza szerint (EOL, Bányai ev. egyházker. ordinációs anyakönyve) 1825. okt. 20-án született Nécpálon. Apja *Henrici Mihály* is evangélikus lelkész volt; mint szlovák nyelven írt elbeszélések szerzője, neve szerepel Rízner bibliográfiájában. Tanulmányai elvégzése közben a szabadságharcban is résztvett, bár ennek részleteiről nem tudunk többet, mint amennyit *Harsányi Zsolt* "Ember küzdj!..." című regényében fiának, *Henriczy Bélának*

a közlése nyomán leírt. 1852-ben szentelték fel, s rögtön ezután, júniusban Alsósztrégován találjuk, mint evangélikus lelkészt. Ötvenhat évvel később vonult nyugalomba, majd élete utolsó esztendejét fiánál, Poltáron töltötte; ott is halt meg 1909-ben.

Palágyi Menyhért különtségét hangsúlyozza: "Nyár idején üres bőrönddel és egy pár korcsolyával jött Sztregovára. Igen élénk vérmérsékletű, zömök, kövér, de mozgékony ember; már fiatal korában kopasz, hátul azonban haját megnöveszti és előre fésüli. Testessége dacára ügyes táncos, és lejtés közben megesik, hogy előre fésült haja hátrahullva lengedez, ami derús látványt nyújt. Némileg pályatévesztett embernek mondható, mert határozott színész tehetség." Érdekes módon Balogh Károly is azt írja emlékirataiban, hogy szeretett korcsolyázni, szem-

ben a katolikus pappal, aki a téli sportok közül inkább a szánkózást kedvelte. Olvasottságát, műveltségét minden életrajzíró hangsúlyozza, s az is bizonyos, hogy azon kevesek egyike, akik Madách közvetlen környezetében tartózkodnak főműve írásakor, s akivel a mű részleteit meg tudja beszélni. Igen későn, 47 éves korában (tehát már Madách halála után) nősült; állítólag maguk a sztrégovai hívek is méltatlankodtak miatta, hiszen - úgy mond - ugyan mi különbözteti meg lelkészüket a katolikus paptól, ha egyszer ő is cölibátusban él!

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Madách ábrázolását egybevehetjük egy kései fényképpel, amely a Nógrádi Történeti Múzeumban található.

Divald Gusztáv katolikus papról már jóval kevesebb információval rendelkezünk. Ő az előző papnak, *Gaal Ignác*nak az áthelyezése után került Alsósztrégovára, 1853-ban vagy 54-ben. Már külső megjelenésében is ellentéte Henricinek: magas, szikár, szigorú arcú. Szigorúsága azonban csak vallási kérdésekben mutatkozik meg. Amikor Kisfalun a molnár karját leszakítja a malomkerék, egy rozettába helyezi azt, és a temetőben eltemeti. Ugyanakkor társaságban Henricinél közvetlenebb, humort, élcet kedvelő emberként jellemzik őt. S ha már adatokkal nem rendelkezünk róla, álljon itt Balogh Károly emlékirataiból egy jellemző részlet: "Nagybátyám, Madách Imre törökös sállal nyakán, bojtos fezzel a fején, prêmes bekecsben; jobbán Anna nővérem. Alig látszik ki a csipős széltől kipirult vidám arc a bodros capuchonból; az előülésen mi ketten Aladárral, egy kamsatkai utazásra kikészítve. Divald Gusztáv papunk a hátsó bakülésen helyezkedett el, fülig behúzott sapkával fején. Szájában réztrombita - az agaraszatok idejéből -, melyből tüdejének egész erejével fújja a postadalt. S ha megúnta így, fújja pusztá szájjal, komikusan torzult arccal - nagy mesterc ennek. Nagy er-

re a derűtség, nevetés - kontrázik neki az egész társaság."

Kettejük kapcsolatáról nem sokat tudunk. Balogh Károly azonban emlékszik rá, hogy gyakorta meglátogatták Madách Imrét, s ilyenkor a költő egy-egy izgalmas teológiai kérdés felvetésével élénk vitára készítette őket. Valószínű, hogy főművének teológiai jellegű részletei nem kis mértékben e vitákból, azok eredményéből vagy éppen eredménytelenségéből születtek.

1.rajz. *Servus collega*

Matolcsy György

Főbb életrajzi adatait neki sem ismerjük, hiszen Madách sok más barátjához hasonlóan ő is agglegény volt. A csesztvei birtokot igazgatta, s ilyenformán Madách szűkebb környezetéhez tartozott 1844 végétől 1853-ig. 1847. január 28-án *Szontagh Pál* is Csesztvén tartózkodott, s hármásban költői versenyt rendeztek; Madách a *Szegénydal* című versét írta, míg Matolcsy a *Szerény szözata* egy szegény legénynek címet adta a versének; úgy látszik nem is maradt fenn más műve, csak ez.

Később, amikor Madách Imre Sztrégovára költözött, *Madách Károly* pedig Csesztvére, ahol személyesen irányította a gazdaságot, Matolcsy Nagycsalomjára ment át, s az ottani birtok intézője lett (a nagycsalomjai birtokrész is, hasonlóan a csesztveiekhez,

Majthényi Anna révén szállt a Madách családra). De valószínűleg nem onnan származott, s talán nem is ott halt meg (Balogh Károly szerint élete végén Mezőnyáradon élt); legalábbis e sorok írójának a csalomjai temetők egyikében sem sikerült a sírját megtalálnia, sőt, a család neve is ismeretlen volt, mind a temetőt látogató idősebb hölgyek, mind a kocsmát látogató idősebb urak előtt.

Balogh Károly visszaemlékezése szerint Madách Imrével gyakorta megfordultak csalomjai parasztházában, de Matolcsy is gyakori vendég volt Sztregován.

Madách két rajzon is megörökítette őt. Az egyiknek Balogh Károly a "Cour ass" címet adta, talán nem is alaptalanul. Madách Aladár viszont ezt írta a rajz hátoldalára: "Matolcsi szívét hozza Ité Ninának" (2.rajz).

2.rajz. *Matolcsi szívét hozza Ité Ninának*

A szokásos kártyánál is kisebb (inkább névjegykártya méretű) rajz láttán, amelyre ráadásul a piros papírból kivágott szív külön lett felragasztva, jogosnak kell tartanunk a "kőrász" értelmezést, de maga Balogh Károly is utal rá, hogy a rajz Ité Ninával is összefügg. Mint írja: "Madách humora őt tette meg Nina udvarlójává, erre aztán sziporkáztak asztal felett az incselkedő élc ártatlan

röppentyűi, s az érdekelt felek maguk mulattak legjobban a megértett trefán."

Ité Nina

Francia származású volt, de Lembergben született. Apja katonatiszt volt, akinek halála után nővérel Magyarországra kerültek. Ité Nina előbb egy váci orvosnál lakott, majd Keszezen, Huszár József és Madách Mária lányának, Huszár Annának a nevelőnőjeként. 1849-ben került Alsósztrégovára, ideiglenes jelleggel. Madách Mária és családja távollétében a kis Balogh Károlyra is neki kellett vigyáznia. A szülők soha nem tértek vissza (1849. aug. 15-én vagy 16-án útközben meggyilkolták mindannyiukat Marosszlatina közelében), s Ité Nina, most már mint id. Madách Imréné társalkodónője, ottmaradt Alsósztrégován. De nem örökre; élete vége felé Balogh Károly vette magához.

Mivel sohasem ment férjhez, róla sincs túl sok adatunk, bár történetesen fennmaradt egy fényképe. A magyar nyelvet sohasem sajátította el egészen; sajátos nyelvhasználatáról fennmaradt néhány anekdota. Voltaképpen a család házvezetőnője is ő volt Alsósztrégován. Különösen értett az ürmös bor elkészítéséhez; ez szüret idején mindenkor az ő feladata volt.

Őt is két rajzon láthatjuk viszont. Az egyiknek maga Madách adott hosszú címet:

3.rajz. *Ité Nina kisasszonyt a dubravai majálison borral kínálják*

4.rajz. *Imre napi köszöntés az oroszánbarlangban*

"Ité Nina kisasszonyt a dubravai majálison borral kínálják" (3.rajz). Balról Sréter Miklós, jobbról Matolcsy György kínálja borral a hölgyet. Ez már Madách Aladár megjegyzése, mint ahogy az is, hogy a rajz 1860 körül keletkezhetett. Dubrava egyébként nincs messze Sztregovától, s ott is volt Madách-birtok; a dubravai vetésforgó tervét Madách gazdasági tárgyú rajzai között találjuk.

A másik rajz "Imre napi köszöntés az oroszánbarlangban" címen vált ismertté (4.rajz); a kép alá utóbb Madách Aladár írta a személyek neveit. Eszerint balról jobbra haladva Aladárt látjuk, majd egy cselédet, aki Madách Arát tartja a karján, őket Balogh Károly követi, majd ismét egy cseléd, s leg hátul Ité Nina. Az ülő alak Madách, mellette kutyája, Dzsokó. Ha valóban az Imre-nap adott okot a látogatásra, úgy a rajz 1854. nov. 5. körül keletkezhetett, hiszen az 1853. ápr. 2-án született Madách Ara (Borbála) az ábrázolás alapján inkább másfél évesnek látszik, mintsem egy-két évvel idősebbnek.

Sréter Miklós

Madách közeli baráti köréhez tartozott, a szó lélektani és földrajzi értelmében egyaránt. Felsősztrégován élt hosszú ideig agglégény életet - bár életének bizonyos időszakában állítólag Madách látta vendégül a régi sztrégovai kastély egyik szobájában. Mint majd minden nógrádi nemes, ő is költő volt; igen rossz verseiből egy Madách Imrének szóló töredéket Balogh Károly lejegyzésében ismerünk:

*Veres tornyú kastély itt ha látlak,
A világot felejem és bajomat,
Fellelem barátomat.*

Alakját nemcsak az "Ité Nina kisasszonyt a dubravai majálison borral kínálják" baloldali mellékfigurájában örökítette meg Madách. Unokaöccse még ismert egy másik rajzot is, amelyet így jellemez: "Torzonborz hajú, szakállú bácsi ül nyakig a fürdőkádban, térdei magasan felhúzva kiemelkednek a vízből; kezei szétterpesztett ujjakkal a levegő-

ben. Aláírás: nem szeretem azt az átkozott mosakodást! Ez szandai Sréter Miklós. Az amolyan falusi fűzfapoetának eredeti típusa. Aki, mint nagybátyám megjegyezte róla, időről időre a padlásra jár, hogy megéneklés-re való tárgyakat keressen."

Ő tehát a Madách környezetében élő külcöncöknek abba a népesebb táborába tartozott (Matolesyval, Lutter Jánossal, Szentiványi Bogomérral, Henrici Ágostonnal, Divald Gusztávval, Bory Lászlóval, Forgách Jenővel), akiket talán csak szerény tehetségük különböztetett meg a sikeresebb különöktől: Szontagh Páltól, Lisznyai Kálmántól.

5.rajz. Bódi Ferenc

Bódi Ferenc

Katolikus pap volt Alsósztrégován 1837 és 1850 között, legalábbis anyakönyvi bejegyzések után ebben az időszakban találjuk az ő nevét. Ennél többet gyakorlatilag nem is tudunk róla (5. rajz).

Weinberger

A kép címe: "Czigány Misa a táncz leczkén", amelyet azonban úgy látszik, nem Madách Imre adhatott rajzának, mert utána ezt

olvashatjuk: "1860 márczius 29én Veinberger tánczóráján", alul pedig: "rajzolta Madách Imre 1860 körül, az írás Károlyi Miksáné Huszár Annáé. - Madách Aladár 10/X 85" (6.rajz).

*Czigány Misa a
táncz leczkén 1860 márczius 29én Veinberger
tánczóráján.*

6.rajz. Weinberger

Balogh Károly visszaemlékezéseiben leírja, hogy Weinberger (később Szöllősy) Manó losonci táncztanár volt, akít a Madách család fogadott fel, hogy őt és Madách Aladárt vasárnaponként táncolni tanítsa.

Érdekes, hogy "Czigány Misá"-ra nem utal a leírásban, arra viszont igen, hogy a táncztanár olykor maga vette kézbe a hegedűt. A pontos dátum gondolkodóba ejtő, annál is inkább, mivel nem vasárnapra, hanem csütörtökre esett.

A legkézenfekvőbb, bár több hipotetikus elemet tartalmazó magyarázat a következő. A munkájával vélhetően szigorú terv szerint haladó Madách Imre márc. 26-án hétfőn befejezi Az ember tragédiája írását. Az előzetes program szerint be kell fejeznie, a hónap végére ugyanis vendéget vár, akinek talán részleteket is felolvas a művéből: az 1839. márc. 31-én keresztelt (s így vélhetően egy vagy két nappal korábban született) unoka-

húgát, Károlyi Miksáné Huszár Annát, akinek születésnapját Sztregován fogják megünnepelni. A különleges alkalom miatt csik a táncóra is a szokásos vasárnap helyett másik napra. A kép eredetileg nyilván Huszár Anna tulajdonában volt, ezért származik tőle az első megjegyzés. De vélhetően ő is utólag írta a dátumot. Honnan emlékezhetett mégis pontosan? A legésszerűbbnek látszó magyarázat az, hogy pontosan a születésnapjára időzítették a táncleckét, s a kép ilyenformán születésnapjára ajándék volt. Az is érdekes, miért írta Madách Aladár itt is, de néhány más rajznál is az 1885. okt. 10-i dátumot a rajzra. Huszár Anna nem egészen egy évvel korábban halt meg, ez a rajz, néhány más rajzzal együtt unokanővére hagyatékából kerülhetett hozzá.

Huszár Anna

Oldal- és felülnézetben is megörökítette őt Madách (7. és 8.rajz), s ha hátul vagy alulnézetben nem is, azért bizonyára volt olyan rajza, amely szemtől szembe mutatja őt.

1839. március 31-én keresztelték Nézsán, de Keszegen született, az előzőek szerint vélhetően márc. 29-én. Apja Huszár József alispán 1841 nyarán halt meg, édesanyja, nevelőapja és testvére 1849-ben. 1851 és 1855 között Pesten, egy leánynevelő intézet-

7.rajz. Huszár Anna

*Lásd a szerző *Ki volt Madách utolsó gyermek című tanulmányát – Palócföld 1992/5 számában 433 old. (A szerk.)*

ben töltött 4 évet, majd 16. születésnapja után tért vissza Alsósztrégovára. 1858-ban feleségül ment *Károlyi Miksa* földbirtokoshoz, s ettől kezdve Pincen élt 1884. nov. 30-án bekövetkezett haláláig. Gyermeke nem volt.

A nagybácsihoz, Madách Imréhez igen közel állt, s mivel az 50-es évek második felében más fiatal lányról nem tudunk, aki a sztrégovai kastélyban élt volna, így talán az ő távozásának is volt egy picit része abban, hogy az ötvenes évek végén Madách alkotói aktivitása megnőtt, s a családi kör helyett egyre többet időzött az Oroszlánbarlangban.

A rajzok egyikének hátoldalán csak a "Huszár Anna" név szerepel, míg a másik hátoldalára talán Madách Aladár írta a címet: "Huszár Anna amint a légy látja a plafondról".

8.rajz. Huszár Anna amint a légy látja a plafondról

Schönbauer Karolina*

Minden valószínűség szerint Madách Imre kései szerelme volt; az mindenesetre bizonyos, hogy volt Karolina nevű szerelme, akihez több verset is írt, s az is kétségtelen, hogy Schönbauer Karolina 1864 nyarán Csesztvén, a Majthényi család házában élt, így tehát ismerniük kellett egymást. A családi hagyomány közös gyermekükről is tud: eszerint az 1859-ben Kőbölkúton született Schönbauer Anna (aki az anyakönyvi kivonat szerint Schönbauer Karolina törvénytelen gyermeke volt) Madách Imrétől született. Ez

utóbbi persze ma már (vagy inkább: ma még?) kétséget kizáróan bizonyítani nem tudjuk. Mindenesetre van néhány apró részlet Madách életében amely más egyéb magyarázatok mellett egy házasságon kívül született gyermekkel is magyarázható.

Ilyen részlet az a kép is, amely egy kalapos nőt ábrázol (9. és 10.rajz). Az igazság az, hogy nem tudjuk, ki ő; már Madách Aladár sem tudta, s nem is illeszkedik Madách többi rajzának sorába. Ha rokon vagy ismerős lett volna, úgy bizonyára Madách Aladár hasonlóképpen jár el, mint más rajzok esetében: a kép mellé, vagy a hátoldalára írja, hogy kit ábrázol.

9.rajz.

A művész eljárása legalább két szempontból szokatlan. Egyrészt kimondottan kalapos nőt nem találunk a rajzai, festményei között. – A hölgyek vagy kibontott hajjal, vagy (ez a gyakoribb) konttyal szerepelnek a képeken. – Öltözete, egész megjelenése is éles ellentétben áll minden más ábrázolással. Ennél is furcsább azonban, hogy két hasonló rajz maradt ugyanarról az ismeretlen hölgyről. Erre csak egyetlen példát ismerünk: a "Don Sublado" című trefás vershez készült két rajzot. Itt azonban nem lehet szó arról, hogy az egyik rajzzal a szerző elégedetlen

10.rajz.

volt, s ezért rajzolt egy másikat. A hölgy öltözete kicsit eltérő, ami arra vall, hogy más és más időpontban készült a két rajz. De arról sem lehet szó, hogy merőben más szempontból kívánta volna modelljét megörökíteni Madách, mert ehhez mérten (egybevetve az esetet pl. a Huszár Annáról fennmaradt két ábrázolással) nagyon is hasonlóak a rajzok.

Van azonban egy apró, mindazonáltal jellegzetes, s talán nem is érdektelen eltérés a két rajz között, amely elvben alkotójuk ügyetlenségével is magyarázható: a rajzok egyikén a hölgy arca határozottan teltebb, mint a másikon. Ennek egy lehetséges magyarázata, amely egyúttal azt is magyarázza, miért kettőzte meg Madách a rajzot: a hölgy terhessége.

Sajnos Schönbauer Karolináról nem maradt fenn fénykép, lányának is csak időskori fényképét ismerjük. De ha fennmaradt volna, akkor se sokra mennénk szubjektív megállapításokkal. Helyesebb, ha a kérdés megnyugtató tisztázását a jövő antropológusaira bizzuk, akik talán Schönbauer Anna földi maradványai alapján egyszer majd érvényes választ adhatnak arra a kérdésre: valóban Madách leánya-e a Türistvándiban 1955-ben elhunyt özv. Baloghy Istvánné?

Egy tájrajz eredeti helyszíne

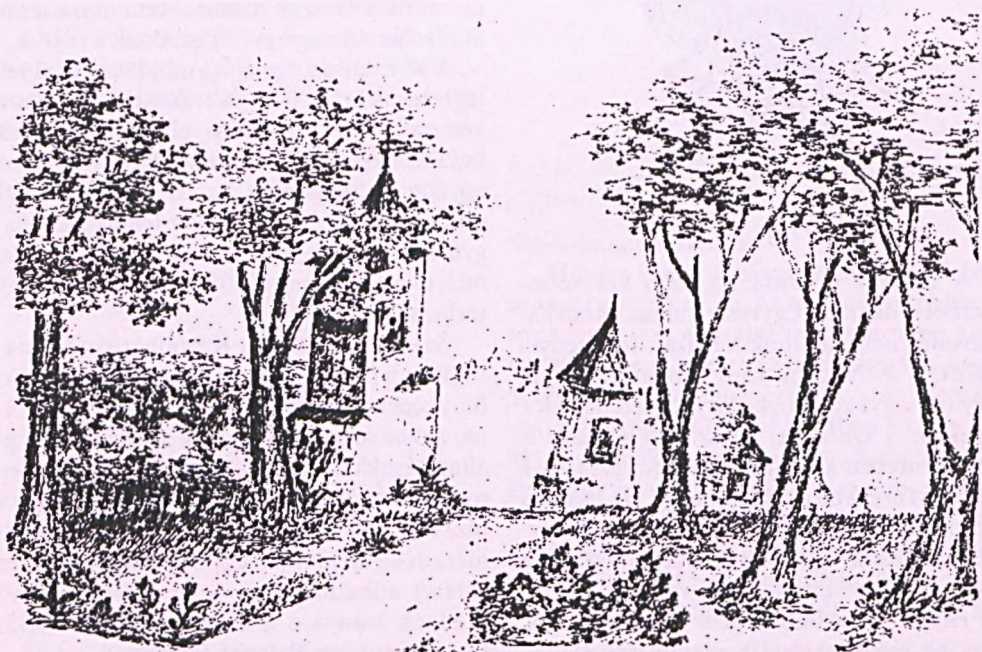
Végezetül érdemes egy táj eredetijéről szólnunk. Miként az emberábrázolásnál, úgy a tájbrázolásnál is feltételezhetjük: az esetek egy részében a "valóság" (létező személy, létező táj) ihlette, máskor inkább más művészek alkotásai, könyvek illusztrációi szolgáltak mintául, s olykor bizonyára a képzelet szülőiteinek kell azokat tekintenünk. Ennél persze bonyolultabb esetek is előfordulhatnak; az alábbiakban egy ilyet mutatunk be példaként, ahol minden jel szerint egy létező táj egészült ki Madách fantáziájával (11.rajz).

A helyszín megállapításánál bizonyos mértékig a véletlennek is szerepe volt, s persze nem csekély szerep jutott egy preconcepciónak. E sorok írója 1990 nyarán Keszihócon (Kosihovce, Dacsókeszi) és környékén járt, nem utolsósorban azért, hogy Madách három rajzához lehetséges helyszínt keresen. A preconcepció pedig az volt, hogy a

Madách életében oly fontos szerepet játszó Lujzával kapcsolatban kell állnia valamelyik rajznak; *Dacsó Lujza* faluját vagy annak környékét föltehetően megörökítette Madách, annál is inkább, mivel Keszihóc és környéke, ahol az Ipoly völgye végetér, egyike a legszebb honti tájaknak.

Egy táj persze ritkán tartalmaz olyan jellegzetes és maradandó vonásokat, amelyek nyomán másfélszázad elteltével még megnyugtatóan azonosítani lehetne a helyszínt. Itt azonban a háttérben húzódó hegyvonulat elég jellegzetes, és az eredetivel nagymértékben egyező képet mutat.

De hol is van pontosan az a hely, ahonnan a háttérben lévő hegyvonulatot, és az előtte lévő két falut így látjuk? Nos, ha Kőkesziről (Kamenné Kosihy) elindulunk Szelény (Sel'any) felé, akkor kb. félúton, ott, ahol egy útelágazás Sirak (Sirakov) felé vezet. A háttérben balra lévő falu Sirak, a jobbra lévő Szelény. Keszihócot, amely Szelény mögött,

11.rajz.

de még a háttérben lévő hegyvonulat előtt helyezkedik el, innen éppen nem lehet látni. A hegyvonulat legjellegzetesebb része egy kettős hegyecsúcs, amelynek Mészhegy a neve, tőle balra a Bende, jobbra a Köhegy található; azonosításukhoz a Keszihócon élő *Zatykó István* nyújtott segítséget. (A hegynevek *Peszy Frigyes* helységnévtárában is megtalálhatók a Keszihóc ill. Felsőszelény címszavaknál.) A háttér olyan jól követi az "eredetit", ami már gondolkodóba ejtő: ilyen jó megfigyelő lett volna Madách? Vagy né tán a helyszínen készült a rajz?

Am az előtérben lévő kálváriadombot hiába keressük. Maga a lankás dombhát létezik ugyan, ilyen értelemben a táj az előtérben is egyezik a rajzzal, de kálváriadombról az ott lakók közül senki sem tudott, azt tehát minden jel szerint Madách képzelte oda. Mindazonáltal a hegyvonulat pontos egyezése, és az előtte lévő két falu elhelyezkedése elegendő támpontnak látszik ahhoz, hogy a helysínt azonosítottak tekintsük.

II.

Egy képrejtvény pizkozata és tisztázata

Madách Imre rajzai között sajátos helyet foglal el egy levél, amely a képrejtvény "nyelvében" íródott. Címzettje *Veres Pálné*, akivel nemcsak a feladó volt jó viszonyban. (Ezt a kapcsolatot csak Madách élete végén árnyékolta be "A nőről, különösen esztétikai szempontból" című akadémiai székfoglaló, amely olyannyira felháborította Veres Pálnét, hogy paradox módon ez a beszéd - amelyet betegsége miatt már nem tudott Madách Imre elmondani, de amely még életében nyomtatásban megjelent - adott döntő indítást a magyar nómozgalomnak.) *Mikszáth Kálmán* a levél megfejtője és első publikálója is gyakori vendég volt a Vanyarcon élő Veres családnál. Talált is ott több Madách Imre kéziratot, érdeklődését azonban éppen ez a szokatlan formában írt levél keltette fel.

Magát a levelet *Scarron* álnév alatt tette közzé Mikszáth a Pesti Hírlap 1884/248. számának 5. oldalán "A vanyarci kastély (Madách Imre egy kézírata)" címmel, majd a következő számban (249. 9. old.) közölte a megfejtését: "Sietek Nagysádhhoz. Heine verseit ezennel szállítani, kívánom, hogy oly mértékben megfeleljenek várakozásának, mint nekem kedvenceim. A Heine második kötete Szilárd kisasszonynak nem való olvasmány. Míg személyesen tisztelkedhetem, hódolattal maradok alázasat szolgálja Madách Imre, A.Sztregován."

Néhány évtizeddel később Veres Pálné lánya, *Rudnay Józsefné Veres Szilárda* és *Szigethy Gyuláné* ismét közzétették a képes levelet (Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. Bp. 1900. 129.old.).

Eltelt újabb néhány évtized, s *Halász Gábor* megjelentette a "Madách Imre Összes Művei" c. munkát (Bp. 1942.). A II. kötet 1209-1210-dik oldalain ismét megtaláljuk a levél hasonmását ill. Mikszáth megfejtését. Csakhogy ez a kép már egyáltalán nem azonos a korábban két ízben is közzétett változattal!

Ami rögtön szembetűnő: a korábbi közlés kidolgozottabb, Halász Gáboré elnagyoltabb, vázaltszerűbb. Elméletileg persze fennáll a lehetőség: talán nem is Madách, hanem a kéziratot publikálásra előkészítők buzgalma a ludas ebben. Elvégre a korabeli megítélés szerint egyáltalán nem számított súlyos vétésnek, ha mondjuk egy szerkesztő itt-ott belejavított a közölt cikkbe, vagy akár elbeszélésbe, sőt, versbe. (Kevesen emlékeznek rá, hogy pl. Kazinczy, nem sokkal Csokonai halála után nemcsak szorgalmazta a barátjának vallott pályatárs műveinek megjelentetését, de egyúttal azt is javasolta, hogy bizonyos műveit vagy hagyják el, vagy "Megtagodott munkák" címen a kötet végére tegyék. Madách verseit is "stilizálta" *Gyulai Pál*, mielőtt közzétette volna.) Azt, hogy mégsem ez történhetett, a körülmények, s a kisebb-nagyobb eltérések mérlegelése után állíthatjuk.

Ami a körülményeket illeti, más kézirati forrás állhatott a Veres család rendelkezésére, mint amit Halász Gábor használt. Utóbbit szerencsére ma is megtaláljuk. Halász közlésének eredeti kézirata az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában van (jelzete: An. lit. 3847.) egy olyan borítékban, amely Madách többi rajzát is (bár nem mindet) tartalmazza. Csakhogy ez a gyűjtemény ismereteink szerint a Lisznyai hagyatékból került az OSzK-ba, így tehát az abban található rajz valószínűleg sohasem volt Veres Pálnénál. A Veres Pálné tulajdonában lévő változat viszont nem került közgyűjteménybe, s minden jel szerint sok más Madách kézírral együtt megsemmisült, amikor a váchartyáni kastélyt (ahol Veres Szilárda élt) 1945-ben kifosztották (*Csernovics György* úr szíves közlése).

A körülmények tehát azt valószínűsítik, hogy az egyik rajz piszkozat volt, így a többi rajzzal együtt Madách kéziratai között maradt, míg a másik a levélként elküldött tisztázat lehetett.

A rajzok egybevetése is megerősíti, hogy maga Madách készíthette el két változatban a levelét; a változtatások túl merészek ahhoz, hogy gondos, bár illetéktelen kéztől származó újrajzolásnak véljük a korai közléseket.

Három komoly változtatásra is felfigyelhetünk. Az egyik grammatikai természetű: fölcserélődött két kép. Míg a piszkozat grammatikája szerint a megfejtés így kezdődik: "Sietek Heine verseit Nagysádhoz ezennel szállítani", addig a tisztázat szerint: "Sietek Nagysádhoz Heine verseit ezennel szállítani". A másik eltérés a "kedvenceim" szó első szótagja. A piszkozaton a hét napjainak felsorolását találjuk, megjelölve a "kedd"-et. A tisztázat egy kalendáriumot mutat, "1857. aug. 3. kedd" felirattal. Ez is túl jelentős (és a konkrét dátum miatt merész) változtatás ahhoz, hogy idegen kéznek tulajdonítsuk. Végül a harmadik, hogy a tisztázat végén a fel-

adás helye, Alsósztrégova is jelölve van, míg a piszkozati példányról ez hiányzik. (Érdekes, hogy sem Halász Gábornak, sem később a gyűjtemény olvasóinak nem tűnt fel az egymás után közölt kép és megfejtés inkonzisztenciája.)

Van azonban ennek a rajzos rejtvénynek egy olyan érdekessége, amely elkerülte Mikszáth figyelmét, s úgy látszik, hogy a későbbi kutatóknak sem szúrta szemet. A tisztázaton látható kalendárium hamis! Ennek belátásához nem feltétlenül szükséges a korabeli kalendáriumot felütnünk, elég ha egy megfelelő, a múlt század napjait is pontosan számító öröknaptárral rendelkezünk. (Mivel a Gergely-féle naptárat csak kevesen ismerik – sokan – s ebben közoktatásunk is vétkes – igen tévesen úgy vélik, hogy abban minden negyedik év szökő év –, viszont az egyszerű számolás éppen múlt századi eseményeknél félrevezető lehet. Ne feledjük: a századfordulók nem szökőévek, kivéve a 400 éves fordulókat – tehát 1600 és 2000 szökőévek, de 1700, 1800, 1900 nem azok!) Mit mutat tehát a korabeli kalendárium? Természetesen azt, hogy 1857. aug. 3-a hétfő volt! Miért írt, pontosabban rajzolt Madách mégis keddi napot mutató kalendáriumot? Miért nem 1857. aug. 4-ét mutat az a kalendárium, amelyen a "kedd" szó áll? Nos, ez már alighanem a rejtvényen belüli rejtvény. Madách könnyűszerrel megtehette volna, hogy a levélírást megelőző vagy követő keddnek utána számol, s annak megfelelő dátumot ír. Ebben az esetben persze az egész kalendáriumnak nem volna jelentősége: csupán egy szótag, a "ked" volna a levél megfejtése szempontjából érdekes. Így azonban másként kell vélekednünk a hamis kalendáriumról.

Ne feledjük, hogy Madách nyilván közeli időpontot adott meg, s mert a levelek megyén belüli továbbítása akkoriban igen gyorsan történt, így Veres Pálnénak nagyon is szemet szúrhatott az, ami fölött a későbbi olvasó

már átsiklott, vagyis, hogy aug. 3-a hétfő volt. S mivel maga a levél amúgy is rejtvény volt, így Madách joggal számíthatott arra, hogy a megfejtési próbálkozások során észreveszi majd a címzett, hogy a dátum nem lehet valós.

Mi lehet akkor mégis az értelme? Nos, ennek a számos részletében csak mérsékelt szellemes, sokhelyütt inkább erőltett rejtvény-levélnek ez az egyetlen igazán szellemes része! Madách ugyanis nyilván keltezni kívánta levelét. Ehhez azonban alkalmas képi környezetet találni, vagyis képszerűen kódolni az évet, hónapot, napot egyáltalán nem könnyű. Azt a triviális lehetőséget, amely mindannyiunk fejében először megfordul, hogy tudniillik a keltezés helyének, Alsósztrégovának a képi megfelelője után egy alkalmas napot mutató kalendárium álljon, nyilván Madách is elvetette, hiszen ezzel a rejtvénytudásnak még a látszata is megszűnt volna. Ám ha a kalendárium nem a keltezés helyén, hanem másutt szerepel, úgy a rejtvényjelleg megmarad. Csakhogy ebben az esetben, ha egy szótagot helyettesít a kalendárium, a címzett a kódolás folyamatában nem feltétlenül fogja azt kettős értelmű jelnek tekinteni (s főképp nem ebben az esetben, amikor a jel egyik értelme a tárgynyelv

szintjén van, másik értelme metanyelvi közlés, amelynek tárgya magának a levélnek egy jellegzetessége: megírásának időpontja), hanem a képi szintaxisnak megfelelően lineárisan kódolja a közleményt. De még ha fel is merül a címzettben az időpont túlzott közelsége miatt az a lehetőség, hogy keltezéssel áll szemben, a dátumot kénytelen esetlegesnek tekinteni, hiszen nyilvánvalóan csak a "ked" szótag miatt esett egy meghatározott napra a kódoló választása. Ha szabad így fogalmaznunk: csakis egy szándékolt hiba teheti egyértelművé a jel kétértelműségét, azt, hogy a kalendárium kétféleképpen dekódolandó: "ked" szótagként, és a levél keltezéseként.

Szűkebb baráti körén belül Madách valószínűleg gyakran élt a levéljellegű közlés tréfás-humoros válfajaival. Sajnos ilyen jellegű írásai (s általában: levelei) többségükben elvesztek vagy lappanganak. Ma már nincs meg az a tréfás szüreti meghívó sem, amelyet komájának, a Nógrádszakálban élő *Veres Gyulának* küldött el, bár annak legalább a szövegét ismerjük (Visnovszky Rezső: *Madách Imre és a Veres család. Balassagyarmat, 1927. 13.*). A tréfálkozó, derűs, olykor játékos Madáchot néhány személyéhez kapcsolódó anekdotán kívül leginkább rajzain keresztül képzelhetjük magunk elé.

Kovács Anna

Madách és külön barátai

*"Itt volt Madách Imre
Meg evett hat tojást
Ivott rá lelkesen
De csak víz áldomást. -"*

A levelet, melyből a fenti négysorost idéztük, Madách Imre küldte Ludányból barátjának *Szontagh Pálnak*, 1843. október 31-én. Azt kell gondolnunk, hogy talán mégis tévedett a költő, amikor e tréfás versikét, akkor még mindössze húszévesen szelíd önróniával, önmagáról lejegyezte. No, nem a tojások számában, hanem az eset jelentőségének megítélésében, "...mert azt, hogy egy éjt szalma fölött vityilóban tölték, s vacsorára tojást ettem, allig fogja az utókor illy formában örökíteni."

Az élet azonban kikacagja a logikát - folytathatjuk Madách kedvenc fordulatával. Madách-tanulmányok egész sorában kutat-hatjuk, leltározhatjuk aprólékosan az élet-rajz ismert adatait, vagy ennek híján kitalált-elemeit, azt remélve, hogy közelebb visznek

az életmű szelleméhez, Madách megértéséhez. De vajon van-e több értelme a Madách körüli kutatásoknak, mint amit ez a kis versike önmagában összegezni, kifejezni képes?

Talán egy haszna minden bizonnyal lehet, ha megismerjük azt a környezetet, amelyben vagy méginkább - ahogyan ezt *Hubay Miklós* egyik előadásában is hangsúlyozta - ami ellenére megfogalmazódott a Tragédia. Ez lehet a talaj, ahonnan gondolkodásunk elrugaszkozhat a Madách-i életmű megismerése, a Madách-i alkotóműhely titkának megfejtése, meglesése felé.

A Madách-i műhely összetett fogalom. A szellemi alkotás mellett lehetséges egy köznapibb, konkrétabb, tárgyiasultabb szemléletű megközelítése is. Ebben a szűkebb értelemben jelenti Madách Imre életének tágabb és közelebbi helyszínét, mindennapi életmódját, családi, baráti társaságát, ismerősei körét. Végsősoron azt a tárgyi világot, amelynek nyomait még ma is keresi a sztrégovai és a csesztveai látogató; és azt a szellemi

miliót, amelynek Madách is közvetlen alakító részese volt.

A Madách-i létezés két pólusa két nógrádi helyszín: Csesztve és Sztregova. Az alkotó férfikor két évtizedét töltötte itt, Csesztvén az 1844-53 és Sztregován az 1954-64 közötti éveket. A 19. században Csesztve és Sztregova a tipikus nógrádi aprófalvak közé tartoztak, lakosságuk éppencsak a félezer körül mozgott. Mindkét faluban ott magasodott a katolikus és az evangélikus templom épülete, szimbolizálva a vallási megosztottságon túl a lakosság nemzetiségi megoszlását is, azt hogy magyarok és szlovákok együtt éltek itt. A két falu földesurai között ott voltak a Madáchok, így mindkét helyen állt a családnak szép "anglus parkkal" körülvelt lakása. A sztregovai új kastély és a csesztvei kúria a nógrádi nemesi építészet tipikus példái. Méreteikben eltérőek ugyan, de racionális besztásuk, tiszta világos belső elrendezésük a mindennapok hasonló keretére, hasonló életstílusra utal.

Madách Imre mindennapjairól páratlan – teljességében eddig csak kéziratban ismert – forrás áll rendelkezésre. Készítőiről *Balogh Károly* (1848-1930) köztudott, hogy Madách Imre nővérének Máriának a fia, s az is, hogy szülei 1849-es tragikus halála után nagybátyja sztregovai otthonában nevelkedett. Kevésbé közismert további pályája. Jogi egyetemet végzett, s miután nőül vette *Bérczy Margitot* – s ezzel személyében összekapcsolódott a Madách és a Bérczy írói hagyatékok sorsa – Pécsre költözött. Ott írta meg *Gyermekkorom emlékei* címmel 1912-ben a sztregovai évek történetét. Ezt a kéziratot fia *Balogh Károly* irodalomtörténész

csak részben használta fel Madách-tanulmányköteteiben. A kéziratból, ebből az aprólékos visszaemlékezésből számtalan érdekes művelődéstörténeti adalékot nyerhetünk a korabeli életmódról, s egyebek mellett pontosabb képet kapunk Madách Imre barátairól, ismerőseiről is. Ebben a tekintetben a csesztvei és sztregovai időszak eltérő vonásokat mutat.

A csesztvei udvarházban nem volt hiány jó baráti társaságban, vidám kompániában, zajos vendégjárásban. Nemcsak a leghűsegebb barát Szontagh Pál látogatott ide rendszeresen, de megfordult itt a megyei köznemesesség több vezető alakja is. Madách baráti társaságához tartozott az ellenzéki tábor számos képviselője, maga is a liberális pártcsoporthoz aktív és hangadó tagja volt. Nem túlzás azt állítani, hogy e baráti társaság gondolkodásmódja fejeződik ki a Nógrádi képcsarnok című epigrammagyűjtemény csípős darabjaiban. A Képcsarnok 1847-ben fogalmazódott Csesztvén. A három szerző – Madách és Szontagh mellé *Pulszky Ferenc* csatlakozott – szándéka az volt, hogy görbe tükrökben mutassák meg a megye tisztikarát. Üres, köpönyegforgató, iszákos, erkölctelen a hivatalnokok, politikusok zöme ebben a torzképcsarnokban. (Nem esoda, ha sokakra Mikszáth Fény- és árnyképei között is ráismerünk.) Jellemző erejének tartjuk, hogy Madách elbarátait, csesztvei vendégeit egy 1852-es besúgói jelentésből ismerjük név szerint, és az ebben szereplő 17 személy közül 13 esetében jelezték, hogy forradalmi gondolkodású.

Sztregován különleges figurák, külön alakok tűnnek fel Madách környezetében.

Ezeket az embereket egy társadalmilag hasznos cselekvési lehetőség hiánya szorított egy szűkös, különé kedvteléssel kitöltött életformába. (Ne feledjük, a passzív ellenállás évtizedében vagyunk.)

Megtaláljuk őket már a család alkalmazottai között is. Ott volt *Mihály*, a konyha mestere, herkulesi erejű ám galambszívű szakács; a losonci táncmester *Szölösy*, azelőtt *Weinberger*, a körmagyar nagymestere, aki a »bokázást«, csak »bakázásnak« tudta ejteni; *Jean* a francia nyelvmester, valójában *Janó*, a Turócból származó kiszolgált katoná; és *Péczely Ignác*, a csodadoktor, akinek tudományát Madách is kipróbálta; és végül a legismertebb személy *Pass András* a költő hűségese inasa, ám útlevelé szerint "absolutus philosophus, candidatus poeta". A Madách-rokonságban, a tágas atyafiságban is számtalan példája említhető azoknak, akik különé életformájukkal, szokatlan magatartásukkal, eredetiségükkel tűntek ki.

Ezen belül két típus biztosan elkülöníthető.

Egyrészt voltak azok, akik egyre nehezező gazdasági körülményeiken még nem tudtak úrrá lenni, s romló helyzetüket próbálták palástolni. Így a Károlyi család azon tagja, a későbbi alkancellár László is, akit előkelő világfiként emlegettek. Bécsben kezdte hivatali pályáját, s hogy szerepének megfelelően vascsorára legtöbbször beírta egy, az elegáns frakk zsebébe csúsztatott fekete retekkel.

Másrészt voltak, akik már kevésnek érezték a nemesi udvarházi életforma nyújtotta lehetőségeket, és egy más világba vágytak. Ilyen különös egéniség volt *Möcsáry Béláné*, *Fáy Mária* a nagy utazó is, aki nem tudott

megbékélni lehetőségeivel. Férje halála után megvált nógrádi birtokától, földatla otthonát, és beköltözött a budapesti Pannónia egy szobájába – amolyan Krúdy-féle szálloda lakó lett –, ahonnan a világ felfedezésére indult el. Madách különé barátai között voltak azok, akiknek az életében a könyvnek, az irodalomnak jutott különleges, különé szerep. (Ne feledjük azt sem, hogy ebben az időben a Tragédia fogalmazódik a sztregovai orosz-lánbarlangban.)

Lutter János (Kelecsény) – józangongodkodású kasznár, értékes folyóirat gyűjteményét Madách is sokszor lapozgatta. Megrögzött újságolvasó volt, az újsághirdetések és reklámok megszállotja lett, s az orvostudomány minden "csalhatatlan" vívmányát megrendelte, amit az újságokban hirdelve látott.

Szentiványi Bogomér (Szakal) – rideg és különé aglegény. Szenvedélyes, elvakult könyvgyűjtő, s vásárlásait még a gazdaság rovására is folytatta. Polc, polc felett roskadozott a könyvek súlya alatt az elhanyagolt nemesi kúria dohos levegőjű szobájában. Madách Imre kellemes órákat töltött művelt társaságában. Szellemes és megszállott társalgó volt, aki miközben megosztotta macskáival reggelijét, komoly beszélgetéseket folytatott le velük.

Sréter Miklós (Szada) – amolyan falusi fűzfapoéta eredeti típusa, aki minden tárgyat megverselt, ami az útjába akadt. Műsája feledtetett vele minden nélkülözést. Imre barátjáért valósággal rajongott, ki is fejezte ezt egyik "mélyértelmű" versében: "Veres tornyu kastély itt ha látlak/ A világot felejttem és bajomat/ Fellelem barátomat." Sréter Miklós az elszegényedett nemesi réteghez

tartozott, hivatalt nem vállalt, nem kapott. Amikor birtokától meg kellett válnia, Madách Imre bocsátott rendelkezésére kis lakást a régi kastélyban, majd Felső-Sztrégován egy parasztházban húzódott meg, s a francia grammatika tanulmányozásának s a költészkedésnek szentelte egész életét.

Sztrégován Madách Imre mindennapjai is a vidéki nemesség tipikus életformájában teltek, életmódja – a gazdaság általánosan rossz állapotából következően – a kortársakéhoz hasonlóan kisszerű provinciális gondokkal terhes volt.

Ennek a letűnőben lévő világnak, a feudális javadalmon alapuló udvarházi életmódnak a jelképeként álljon itt Madách Imre életének egy aprócska mozzanata. 1860-at írunk, Madách Imre unokahúgát kíséri első báljára, Losoncra. Az eseményt a szemtanú Bałogh Károly így örököltette meg: "Az utazás a nagy családi bárkában történt, amely ósdi, nagyszerűtű kocsin ugyancsak volt a sáros, kegyetlen útban a négy lónak mit húznia. Ódonszerűtű, üveges, zárt batár volt ez, mely méreteivel kis háznak is beillett. Erős, esontos, négy pej volt élébe fogva. Pass András a filozófus lebocsájtja az oldalhágcsókat, besegíti a nagymamát, beszáll Imre bátyám és Anna is. Most elindul és jobbra-balra billen a bárka, csörömpölnek az ablakok és Pass Andrásnak ezután Ráróság, hol a kocsí eléri a losonczy országutat, ugyancsak van dolga,

hogya a nagy batár oldalain, hol jobbról, hol balról kapaszkodva az e célra alkalmazott bőrhurokba, egyensúlyban tartsa a bárkát."

Mikszáth Kálmán legkorábbi írásaiiban, a Balassagyarmaton 1869-73 között keletkezett elbeszélésekben is ott közlekednek a vármegyei utak ragadós nyúlós sarában az ilyen "ominózus zöld bárkák". Ezek a rongyos járgányok őriznek még valamit a régi szép napok emlékéből, dicsőségéből, de patinájuk rég megkopott, szerkezetük megrozant, biztonságuk megingott – s csak nehezen tudtak már az úton maradni, haladni.

Az 1850-es, 60-as évek Nógrád vármegyéje a külön magatartás táptalaja.

Nem véletlenül velük népesíti be Mikszáth is első elbeszéléseit. A gondolatsort folytatva szinte kényszerítő erővel kell feltenni a kérdést: – Vajon nem azok a különös figurák, akiket Madách még kortársként ismert, vagy barátként szeretett, s Mikszáth műveiben társadalmi típusá, a különccé emelődtek lényegülnek át Krúdy költészetében képzelt múltban élő kalandorokká, a tegnapok ködlovagjaivá?

– És vajon nem közös úton haladnak-e Madách döcögős családi bárkája, a Mikszáth vármegyei eszák, s Krúdy ködbevesző postakocsija? (*Elhangzott 1992. október 11-én Pécsen a Madách Konferencián az előadás részleteként*.)

Kabdebó Lóránt

Madách és Szabó Lőrinc

Oly sok vita zajlott, hangzottak érvek pro és kontra, méltatták mint drámát és vonták kétségbe színpadra-alkalmasságát; csodálatraméltó irodalmi alkotásként fogadták, de voltak akik csak Arany kezennyomával fogadták be a Parnasszuson. Hadd idézzek ezúttal egy nagy magyar költőt. Szabó Lőrincnek alkotói vallomása talán perdöntő lehet: ifjúkorában versszimfóniával adózott a Nyugatban a nagy drámaköltő születésének centenáriuma. Ezt a versét – mai terminológiával *hosszúversnek* nevezzük – azután a *Kalibán* kötet zárásaként is közreadja, majd amikor élete derekán *Összes versei*-t »kijavítva« bocsájtja közre, még egyszer megalakítja: "Az átdolgozásban az egész mű elég gazdag, bár gyermekes szinfónia" – írja élete végén a *Vers és valóság*-ban.

"Hetet-havat összehordtam benne, a téma engedélyezte: Istenbe minden belefér." – írja ugyanitt. A versszimfónia címe ugyanis: *Isten*. Négy soros versszakokban, az angoloktól (meg Aranytól és Babitstól) eltanult anapsztizáló jambikus sorokban hömpölygő látomásorozat.

"Azt már nem tudom, hogy *Az ember tragédiája* miféle célzás. Valószínűleg az új bemutatódé, és talán megismerkedésemé Jászai Marival, aki egykor az első Éva volt." Emlékezésében íme össze is hozza, el is választja a

két művet. Azt hiszem, kapcsolatukról beszélvén ezt a módszert választhatom magam is. Egy szigorúan szerkesztett, pontosan fogalmazó klasszicizáló alkotás az egyik oldalon, és egy avantgardista verselésmóddal hömpölygetett látomás a másikon. Egy, a klasszikus dialektikán épülő drámai költemény az egyik, és egy sokszoros szembesítés-sel megépített monológ a másik.

Monológ: azt hiszem ezzel a műnemi minősítéssel mégis a kapcsolatra utalhatok. Az *Isten* ugyanis azok közé a Szabó Lőrinc-versek közé tartozik, a *Kalibán* és a *Vezér* társaságában, amelyekben a költő még a hagyományos versformálás kellékeit alkalmazva már az új, huszadik századi érvényességű versbeszédet kísérletezi ki. Portrét rajzol úgy, hogy azt beszélteti. De portréjának magánbeszéde egyben leleplező: önmagát robbantja szét. *Kalibán*: a technicizált hatalom, amely a kultúra ellen fordul; a *Vezér*: a kelet és középeurópai diktátorok megváltó, de egyben a személyiség jogait megsemmisítő önbemutakozása. És az *Isten*: maga a problematikussá váló emberi személyiség. A létezés maga, amelyik az emberi tudatban kérdez rá önmaga milyenségére és mikéntjére.

Az *én*, amelyik látszólag ebben a versben áll össze egyetlen egészszé – valójában itt, a szemünk láttára bomlik fel, válik össze nem

állítható állapotá. Ezért aztán Madách és Szabó Lőrinc műve éppen ellentétes alkotói állapotot rögzít: Madáchnál a történelmi látomás a klasszikus logika szempontjai szerint szerveződik, épül, bomlik, átalakul; Szabó Lőrincnél éppenhogy a fenomenológia módszere szerint az én tekintetétől, kérdés-si felhívásától kapnak a tárgyak, tájak és történetek megvilágítást, jelenlétet, ugyanakkor a kérdező énnék a szétszórtsága, belső ellenpontozottsága adja a kompozíciót, amelyben ez a látszólagos külvilág megjelenik. Madáchnál az ember kreatúrává lefokozottan asszisztálja végig a történelmet, amely a szabadakaratot csak azért deklarálja, hogy az embert visszavezesse az elvesztett üdvösséghez: üdvösség helyett üdvtörténetet teremt; ha el is vesztí az ember történetét, létét az isteni Gondviselés visszakormányozza önmagához. Ezért vélhetem meddőnek a vitát: optimista vagy pesszimista a *Tragédia*. Kétféle, egyként működő logikai ív keresztezi benne egymást: a földi történet, amelyben az ember minden bukás után újjászervezve jelenlétét méltóvá válik az Istenhez vezető üdvtörténet beteljesítésére, bárha közben maga a Föld, mint történeteinek helyszíne meg is semmisül. A Föld és a történelem csak azért létezik a *Tragédia*-ban, hogy a teremtmény bizonyíthassa, hogy méltóvá vált a Teremtő szándékára. Csak egyoldalú értelmezések magyarázhatták a történelem menetéből kiszálzva a pesszimista szemléletet és az action gratuite-szerű befejezést. Az üdvtörténet éppúgy megéri ebben az alkotásban, mint ahogy a helyszín, mint feleslegessé váló díszlet végülis elfogy a mű végére. Mindegyik jelenet kicsiben az egész kompozícióját ismétli: egyszerre van benne a bukás és az üdvözülés.

Hogy imígyen megérthessem a *Tragédia* kompozícióját és koncepcióját, ahhoz meg kellett ismerjem a Szabó Lőrinc-i költemény ellenkező szerkesztettségét. Ő csak a *Tragédia*

dia jelenetezettségét veszi át, de a vers tudatstruktúráját már a Rimbaud-i *Részeg hajó* látomásrendjéből eredezteti. Ő éppenhogy az üdvtörténet leépülését gondolja végig. Madách művének címével az *embert* nevezi meg vizsgáltként, valójában az Isten kompetenciájára kérdez rá: ha a kreatúra a szabadakaratot is megkapja, irányíthatja-e az Isten az üdvtörténetet a happy ending reményében? Szabó Lőrinc verse címébe az *Istent* emeli, de valójában azt gondolja végig, hogy az ember képes-e átélni a létezés mikéntjét az Istennek tulajdonítható teljesség igényével. A *Tücsökzené*-ben majd azt írja, hogy talán "a Mindenség is csak egy Költő Agya", azaz a személyiségválságot úgy éli meg költészetében, hogy a létezés mikéntjét kérdésével átélő tudati tevékenységet teszi meg költészete témájává. Nála nincs Isten és nincs ember, de ninesen maga a világ sem, hanem van a tudat, amelyik befogadja a létezés eseményeit. A műben magában ennek a tudatnak a működését írja le, függőben hagyva a kérdést: ez a tudat az Isten megtestesültsége-e avagy emberi mértékűvé szerveződöttség.

Végülis Madách művének világa elrendezett, tele kételyekkel. Szabó Lőrinc világa szétbontott, tele esélyekkel.

***

Ha színpad, akkor perszónák is megjelennek. Kérdés Madách perszónái hogyan befolyásolják Szabó Lőrinc lírai alakválasztását. A válaszhoz induljunk ki egy másik kérdésből: mire kellett Szabó Lőrinc számára alak-ihletés?

A költő korai korszakának jellegzetes versformája, amelyik a hagyományos vers történetének utolsó fázisát jelentheti egyben: a monológ. Ehhez a versformához keres a maga számára alakformákat. Legjellegzetesebb alakformái: Kaliban (1923), a Vezér

(1928) és a most tárgyalt Isten. Kettő színpadi ihletettségi, a harmadik az épp akkor zajló történelmi események kiváltottja.

A Kalibán Hevesi Shakespeare-ciklusának előadásán látott Sugár Károly-alakítás és Renan Caliban-drámájának szuggesztívóját viseli magán. Olyan drámából-vett kultúrszimbólum, amely éppen az átvétel pillanatában kap újabb interpretációt a világirodalomban, igaz még Szabó Lőrinc tudtán kívül. Ezra Pound 1920-ra véglegesített *Mauberley*-jében található meg azt a sort, amely ebbe a változásba belevilágíthat: "Caliban casts out Ariel". A sor a kultúrszimbólumok történetében bekövetkezett változást rögzíti: a benne foglalt tényközlés a mese szabályai szerinti korábbi preferencia megváltozását jelenti. Ugyanez a magyar irodalomban két költő (előzőleg mester és tanítvány) költészetében szétválva és egymás ellen fordítva, monologikus jelleggel, hangnemi reprezentáció kíséretével jelentkezik.

A klasszikus modernségű költő, Babits Mihály 1916-ban kifejezetten háborúellenes gesztusként lefordítja Shakespeare *A vihar* című mesejátékát, értelmezése középpontjában a békehozó és kiegyensúlyozó Prosperóval. Ez a történelmi aktualitással is hangsúlyossá tett indítás a magyar irodalomban azután Babits tekintélyétől támogatva egyfajta humanista pátoszt indukál végig a század irodalmában, Prosperó-Ariel preferenciával. Ennek megzavarása okán hangosodhatott fel szokatlanul Szabó Lőrinc Kalibán-versének és kötetcímének az értelmezése: nemzedéki lázadás, egy nagytehetségi ifjú költő alkati és politikai jellemképe egyként kihallható volt a versből.

Babits rögzíteni akar egy hagyományos értelmezést, amikor a történelmi megrázkódtatások a kultúrszimbólumok hagyományos rendjét a világirodalomban alapvetően megrendítették. Szabó Lőrinc pedig e változást látva, annak elkerülhetetlenségét mutat-

ja be. De mindkettlen kétségbeesve állnak az európai vers poétikai kiszolgáltatottságának tényével szemben.

Babits azért, mert látja, hogy az általa is képviselt klasszikus modernség poétikailag nem rezisztens a Caliban-szindrómával jelezhető politikai és jelentéstani befolyásossággal szemben. Hiszen még az övéhez olyan igen hasonlatos poétikai szerkezetű költészetet megvalósító Stefan George is a háború idején egyfajta "Neue Reich"-ért való küzdelem meghirdetésében látja a "Sänger" feladatát, és a címevel Hölderlin kérdéséhez kapcsolódó »háborús« verse pedig (*Der Dichter in Zeiten der Wirren*) éppen azt jelentheti, hogy a klasszikus modernség első hullámának tematikus üzenetébe beleférhet különböző, antihumanista messianisztikus közösségi eszmény preferálása. Legfeljebb a költő ízlése (mint a száműzetésbe menekülő George végső gesztusa) vagy morális ítéletezése (mint Babits példává emelkedő magatartása), tehát *poétikán kívüli* tényező választhatja el a költőket a versbe építhető nyílt politikai azonosulások elfogadásától.

Szabó Lőrinc 1923-as *Kalibán*-verse beletartozik abba a versalakító folyamatba, amely 1920 és 1928 között jellemezte a fiatal költőt: egyszerre George, a Menschheitsdämmerung avant-garde-ja és a görög kardalok hatására egyfajta monológ-verset alakít, amelyben a szociális feszültséget és a korszak kulturális züllését feloldandó egybefogja a Führer és a Dichter alakját, mint azt éppen a George-kör ideológusa, Kommerell mutatja be a Hölderlinnel záruló klasszikus német költészetre hivatkozva.

A *Mauberley*-ben már megszűnt e két szélsőség hangnemi reprezentációval megjelenő monologikus lehetősége: a versbeszéd atonalitása egyben a hagyományos jellegű versbeszéd poétikai kiszolgáltatottságának tudatosítása. Eszerint nem a hatalmi és/vagy értékbeli preferencia-váltás tartalmi jellege

és mikéntje adja a problémát, tehát nem az, hogy "Caliban casts out Ariel", hanem az, hogy mindig valaki *casts out* valakit. Addig nem születhetett meg új poétikai paradigma, amíg a vers (legyen az akár hagyományos, akár klasszikus modernségű, akár avant-garde) a hasznosság-elv értelmében egyfajta teleológiát képviselt.

A klasszikus modernség a húszas években azután elinduló második hulláma végülis a kultúrszimbólumok hagyományos viszonyrendszerét felbontva a mítoszok irodalmi feldolgozásának új nyelvzetén szólal meg, kiváltva a poétikabéli paradigmaváltást.

Ennek eredményeként már éppen Szabó Lőrinc egy balladisztikus keretbe foglalt versét idézhetem, a harmincas évek közepéről, a *Szun Vu Kung* lázadása címűt. Szun Vu Kung, a világhatalomra törő majomkirály és a békét biztosító Buddha kultúrszimbólumát szembesíti a vers. Az előadás szinte gyermekszobába illő elbeszélése ellenére nem találunk a versben Caliban-Ariel-szerű vagylagosságot. A lineáris történetben Buddha "casts out" ugyan Szun Vu Kungot, hangnemt tekintve ugyanakkor éppen a dialogikus megjelenítés a vers jellemzője. A dialógus természetesen nem a szereplők között van (az csak rejtett monológga csúsztatná a verset), de a szereplőkön belül. Szun Vu Kung világvégi utazása nemcsak a hagyományos eszmények hatalomvágyó kifordítása, izgatott, célratörő ténykedése nemcsak pusztítás, mint ahogy Buddha nemcsak a megváltó jóság, de "kíméletes"-en kegyetlen büntetésével maga a mindenkori korlátozás. A kultúrszimbólum ebben a versben átváltozik mítosszá, amely kizár minden dekódolható egyértelmű üzenetközvetítést: labirintusba jutunk általa, ahol minden "egyszerre mindenféle". Nem véletlen, hogy Szabó Lőrinc a harmincas évek végén filmet szeretett volna készíttetni a megújított meséből, Zilahy Lajos még Londonban is tárgyalt a megfilmesítés lehetősé-

géről.

A másik perszóna a *Vezér* volt. Ha Szabó Lőrinc a színpadról jött Caliban feloldását a filmben óhajtott volna realizálni – az életből vett perszónája majdnem a költő életébe került. Ismerjük meghurcoltatásának történetét 1945-ös *Napló*-jából. De azt kevésbé hangsúlyoztuk, hogy versszerkezetében már a harmincas évek elejére olyan dialogikus poétikai paradigmát dolgozott ki, amelyik a *Szun Vu Kung*-hoz hasonlóan az "egyszerre mindenféle" létezéshez való jogot deklarálja és ennek alkotói gyakorlatát képviseli: 1931-ben megírja *A Párt válaszol* című versét. Mint utóbb rálátva ő maga mondja: "Megírásakor egyetlen létező és ismert pártra sem gondoltam. [...] Azt hittem, egy elméleti Pártot írok meg. Versírás, gondolkodás közben jöttem rá a mívoltára, és arra, hogy ez a Párt engemet, a pártatlant és érdektelent kell hogy szükségképpen szörnyetegnek tekintsen és elítéljen." Azt tette meg a költészetben Szabó Lőrinc, amit gondolkozóként Tönnies vezetett le: "az absztrakt személy tiszta fogalma önmagából létrehozza a maga dialektikus ellentétét".

A monológ-típusú vers e két perszónája úgy válik verstémává, hogy születése pillanatában, megformáltságában magában máris kiváltja, vonzza, követeli ellentétét. Ha az alkotás pillanatában a Dichter fel is veheti a Führer és/vagy Caliban maszkját, éppen a megalkotottság mibenléte és mikéntje győzhette meg, hogy a Dichter a huszadik században nem azonosulhat egyetlen perszónával sem.

És hogyan állunk a harmadik perszónával az *Isten* című versben?

Az egyetlen vers, amelynek nem kell megírnia az ellenversét. Illetőleg a kötet megjelenése pillanatában megírja folytatását: egy dialogizált rövidverset. A ma *Mind*-egy címen ismert, a *Fény, fény, fény* kötetben közölt vers Az Est-lapokban ugyanis még *Is*-

ten címmel jelent meg. Mintha szinopszisa lenne a tárgyalt "hosszúversnek". Emlékeztőül:

Tizezer tornyom az égbe dobálom,
tizezer kéz vár rám odakint;
mint erdő táborozok szivetekben, -
űtálom az Egyet, én vagyok a Mind.

Tizezer út zuhog ki belőlem,
lelkem szétpattan, tizezer sugár;
és nyomorult testemben nem marad, csak
a fénytelen s visszhangtalan halál.

És a vers ellentétező része, ahol "az ellen kezőjét hirdeti" az előzőnek:

Tizezer út suhan össze bennem,
színek lavinái mind belém ömlenek;
ha akarom, meghal, ami kívülem van, -
űtálom a Mindet, én vagyok az Egy.

Minden laza fényt magamba sűríték,
erők prizmája, tűzkard vagyok én,
s így állok, fönt, fönt, rohanó magasban,
legfelsőbb torony, tornyok tetején.

Ez pedig egy gyöngyszem, amelyik majd legfeljebb más szavakkal – a *Te meg a világ* idején tér vissza mondjuk a *Tao Te King* című versben. Tehát ezúttal a költő talált egy olyan perszónát, amelynek segítségével megelőlegezhete egész későbbi költészetét. Egyrészt mert tematikailag nem résztémát választ (nem szociális-technikai jellegűt, mint a *Kalibán* esetében és nem történelmi-társadalmi jellegűt, mint a *Vezér*-ben), hanem a létezés egészére kérdez rá; másrészt pedig – és itt kapcsolódhatok mai ünnepi alkalmunkhoz – olyan mintát talál, amely a létezés mikéntjére való rákérdezésben a torzításmentes széttekintésben, a tematika elkötelezetlen, heideggeri értelemben vett körülbeszélésében erősíthette meg a költőt.

Érdekesen árulkodó az öreg költő már említett visszaemlékezése ifjúkori művére. Akkor már "nem tudja", hogy *Az ember tragédiája* "miféle célzás". Akkor már azt hallja ki belőle, ami a modern költészet egyik meghatározó előképével, Rimbaud *Részeg hajó* -jával hangolja össze. A huszadik századiként is elfogadható verset értékeli ifjúkori alkotásában. A perszónában azt, amint megszünteti éppen önmagát és átminősül tudatmezővé, amelyben a teremtő és a teremtetkülönállása megszűnt: az egymásra való rákérdezetség állandó reverzibilitása ölthet esztétikum-béli szervezetségé révén testet. A bevezetőben említett köztes állapot, a tudatmező, "a Költő Agya", mely az istenlét és emberlét specifikuma között lebegő fürkésző én, a tevékeny lélek dinamizmusát felszabadítva nem a nyugalom, de a mozgás teljessége, a létezés síkjainak szembeállítására teremt. Transzponáló médiumként fogalmazza meg és tartja fenn magát. Itt nem valamely Dichter kap perszonalitást, a költőt megszűnik szerep és vállalás lenni, a létezés egyedül lehetséges formája maga az alkotódó vers, mert csak ebben tud kérdezőként és választadóként egyszerre jelen lenni. A vers ezért állandó küzdelem, a megoldottság helyett az alkotásfolyamat megújításának, ismételt átélésének, a csak benne és általa való létezésnek a vállalása, amely folyamatosan tudatosítja a határesetet, ahol a létről alkotott képátlép a költészetbe: *mikéntként* fogalmazódik meg. A létezésből azt az eseményt ragadja meg, ami művé emeli, és a költészetnek azt a képességét keresi, amiért ezt lehetővé teszi.

Az öreg Szabó Lőrinc miután az *Isten* című verssel fiatalon megtalálta későbbi költészetének előhangját, már elfelejtette, hogy mindez nemcsak egy költői mintával, de egy azzal majdnem egyidős hazai irodalmi alkotással is ihletődően kapcsolódhatott.

Az "öreg" Szabó Lőrinc kapcsolása egy

merész további kapcsolásra jogosít ugyanakkor: ha *Az ember tragédiája* ihlette művet ő Rimbaud korszakelőző remekével hozza kapcsolatba, akkor én pedig kiemelném Madách remekét a filológia és műfajelmélet különben jogos társításából: egy olyan, a klasszikus modernséget megelőlegező, a centrális rendező elvet igénylő, de ugyanakkor a viszonyítottságot is átélő tudatmezőnek a műalkotásban való megjelenítőjeként is felfoghatom, akinek teljesítményét Rimbaud korszaknyitó alkotásával egybeolvas-hatom.

Nem véletlen, hogy a huszadik századi ember, amelynek önszemléletét Szabó Lőrinc világirodalmi értékrenddel mérhető módon kifejezte, állandóan magának követelte-

követeli *Az ember tragédiája*-t. Ha azt hittük – nézők és betiltók egyként –, hogy csak a zsarnokság elleni tiltakozás a mű, azt hiszem azt is jól hittük, de én azt hiszem sokkal több ennél: egy olyan gondolkozásforma poétikai megvalósítója, amely gondolkozásforma éppen a huszadik századra teremtette meg a maga érvényes poétikai megjelenésmódját. Éppen ezért örülök annak, hogy itt imígyen két nagy mellőzött, csak különböző mentegető magyarázatokkal bevezethetett költőt idézhettem meg, szinte kéz-a-kézben: Madáchot és Szabó Lőrincet. Mai poétikai horizontról tekintve a múltból a talán legérvényesebbeket.

(Elhangzott 1992.október 11.-én Pécsen a Madách konferencián)

Hibó Tamás: Oszlopok (rézkarc)

Praznovszky Mihály

Az én Tragédiám!

(Élmények, emlékek egy pécsi előadásról)

Kedves Szerkesztő Úr! Végtelenül kellemetlen helyzetbe hoztál, amikor számon kérted rajtam könnyelmű ígéretemet, hogy ti. írjak a lapod számára kritikát Az ember tragédiája pécsi előadásáról. Képtelen vagyok rá, mert Mikszáth Kálmántól olvastam, hogy "nehéz dolog ám az nagyon, valamit megbírálni, de nehezebb megírni azt a valamit, amit megbírálnak." Itt pedig azt kell érteni, hogy nehezebb dolog megrendezni azt a valamit, amit megbírálnak.

Nem kell neked magyaráznom, hogy vannak sorsszerű, elkerülhetetlen helyzetek. Ilyen például, hogyha valaki nőgrádi születésű. S ebből semmi más nem jut neki osztályrészlül, mint csak a rádöbbenés: ebben a megyében született Madách Imre. Ha ezt felfogja, megéri, egész életében nem lehet más társ mellette: csak a Tragédia.

Így vándorlok hát én végig az országon, meghallva, hol adják éppen a Tragédiát. Először a Nemzeti Színházban láttam, a fővárosban a hatvanas évek első felében, amikor a Madách Gimnázium elvitt oda bennünket. (Mert ugye az nem lehet, hogy valaki úgy érettségizzen a Madáchban, hogy ne látta volna legalább egyszer a Tragédiát a színpadon! A Te idődben is élt még ez a hagyomány?)

Ez volt az az előadás, amelyet Sinkovits Imre, Kálmán György, Váradi Hédi jegyzett. Ez volt a sokat vitatott bőrruhás előadás, a szépsége és testi előnyei teljes birtokában lévő Éva színésznővel, akinek játéka egy Lukács Margit után maga volt a csőd.

Ez volt az, amikor Major Tamás a brecht-i, brook-i élményei hatására visszaadta a gondolat erejét, a történelmi revü helyett arra az alapvető konfliktusra koncentrált, amit a rendező így fogalmazott meg: "milyen viszonyban van korának hőse lelkiismeretével és cselekedeteivel."

Láttam a Madách színházbelit (Nagykürtösön!), akik egy évszázados hagyományt : a Nemzeti Színház játszási egyeduralmát szakították meg. Láttam a jubileumi, 100. évfordulós előadást a Nemzetiben, ahol egyúttal bejelentették az Új Nemzeti Színház felépítését is (előbb lesz a 200. évforduló, mint az új Teátrum épülete), ahol a fiatalok játszták - öreguras tempóban.

Ezért persze a rendező, Vámos László hibáztatható a legjobban, aki a kritikus szerint "nem magát a Tragédiát, hanem a Paulay előadást kísérli meg újra fogalmazni, időszerű színházi jelrendszerben". Mondjuk, ez azoknak lenne igazán érdekes, akik láták még 1883-ban Paulay Ede színreállítását, s módjukban állna az összehasonlítást megtenni. Ezek közül igen kevesen ültek a nézőtérén...

Nem láttam viszont a miskolciak előadását 1984-ben, pedig sajnálhatom, hiszen ez már közvetlen előzménye volt az én később említendő nagy élményemnek. A rendező Csiszár Imre, akinek "megközelítése népszínház indíttatású. Előadásában nem elsősorban a filozófiai drámát bontja ki, hanem az öntudatos, a maga tetteit vállalni tudó és akaró, a világ rémségeivel, fenyegetéseivel, katasztrófáival is dacolni próbáló emberré fejlődés drámáját hangsúlyozza". S ettől még az előadás nem vált komolykodóvá, álpátososszá, hanem ellenkezőleg, fiatalos, felpörgetett, ötletgazdag játék volt a színpadon – az egykori nézők, bírálók szerint is. S láttam a zalaegerszegi előadást, Ruszt József rendezésében.

És itt szünetet kell tartani. Az én Tragédiám itt véget is ér. Innen kezdve számomra nincs és nem is lehet más rendezői elképzelés. Hát látod, ezért nem írhatok én a pécseitekről kritikát, hiszen az ilyenfajta kirekesztő gondolkodás elfogadhatatlan attól, aki vérrrel akarja írni véleményét. Mert megint csak Mikszáthot kell idéznem, aki szerint a kritikában semmiféle édelgésnek nincs helye, mondván: "A kritika legyen kritika. A guillotin-ba végre is nem szokás zenélő órát tenni, hogy a kivégzendő élvezzen is mellette." Márpedig ha én Tragédiát látok valahol, elgyöngülök és kritikusi megjegyzéseim elmaradnak. Mert bizony láttam én azóta a győriek előadását és nem szóltam semmit a női Lucifer láttán. Újranéztem a televíziós változatot, meghallgattam Dobos Attila "opera"-lemezeit és néma maradtam.

Akkor hát miért Zalaegerszeg, kérdezhetnéd, ámbár ha láttad az előadást, gondolom te sem teszed fel a kérdést. Itt történt meg ugyanis az, aminek száz esztendővel korábban, 1862-ben kellett volna megtörténnie. Találtak egy dramaturgot - gondolom maga Ruszt József volt az - aki rájött, hogyan kell Adámot kiléptetni a történelemből s hagyni, hogy valóban kívülről figyelje az eseményeket. Ez hiányzott Madách életében, ha van valaki, ha felismeri valaki, hogy a színpadra állításnak nem a szöveg megkurtítása az alapfeltétele, hanem a drámai szerkezet megértése, nos, akkor Molnár György úrnak, a budai Népszínház igazgatójának a terve nem maradt volna vágyálom.

Ruszt József megtalálta azokat a pontokat, amikor is Ádám és Lucifer nem szereplője, csak nézője és kísérője a történelemnek. Ezért döbönt meg velem mindenki a nézőtérén, amikor az egyiptomi színen hirtelen egy másik Ádám-furaó lépett fel az emelvényre, amíg az ébren álmódó Ádám a színpad széléről figyelte Luciferrel együtt az eseményeket. Nemcsak figyelte, kommentálta is, de Madách szavaival és olyan tökéletes pillanatokban szólt meg, hogy éreztük, valóban így, ekkor beszél a néző-Ádám, s ekkor a történelmet élő-álmódó Ádám. Az embernek borsózdott a háta: hiszen ez valóban így íródott, miért nem vettük eddig észre!

De nemcsak én vagyok így vele. Az előadások sokezer nézőjét ugyan nem tudom megszólaltatni, de idézhetem Nánay Istvánt, akinek bírálatait mindig nagyon nagy élvezettel olvastam, s aki szintén korszakosnak tartja a zalaegerszegi előadást. Ő azt mondja, Ruszt Józsefék produkciója "az elmúlt évtized egyik legjelentősebb, a dráma eddigi megközelítéseit alkotó módon felülvizsgáló, a mű további színpadi sorsát alapvetően meghatározó előadás volt." Én csak ott egészítem ki, hogy nem az elmúlt évtized, hanem évtizedek, és nem egyik, hanem a legjelentősebb előadása volt.

Nos, Szerkesztő Barátom, ezért nem tudok én azóta más Tragédiára gondolni. Mert minden színpadra állításnál ezt a dramaturgiai-rendezői megoldást keresem. Azt gondolod, hogy ez lehetetlen, hiszen megfosztom a rendezőt saját koncepciója megvalósításától s egyfajta uniformisba csukom a drámát, örökre lemerevítve, formálissá téve, kiüresítve a

Tragédia színpadképét.

Ezt valóban érzem is. Tudom, hogy itt van a jövőbeni út: miként tudja egy felkészült, szívben és lélekben ráhangolt rendező ezt a konfliktust feloldani. Lehet-e, kell-e, szabad-e másként játszani a Tragédiát Zalaeegerszeg után? Persze hogy lehet, de az én Tragédiám csak attól az előadástól él mind a mai napig s mindörökké.

Látom, miként ráncolod homlokod redőit e sorok olvastán. Hát akkor én soha nem fogadok el előadást, amelyik nem ilyen? Dehogynem, kénytelen vagyok. Végző soron persze túlzok – teljesen mindegy, mit rendez a rendező, a lényeg, hogy Madách szavait halljam a színpadról. S persze lássam hozzá azt az ideális Ádámot, Évát és Lucifert, akiknek alakját, megjelenését önmagam számára alakítottam ki a Mű századik, ezredik elolvasása után. Vagy éppen belémrögződött a művelődéstörténet czernyi ábrázolása, amellyel nap mint nap találkozhatok a vásári ponyva-metszetektől Michelangelo freskójáig. Mindegy, de az én Ádámmal, az én Luciferemmel, az én Évámmal, hogy megszólaljon színpadon.

Örökké elégedetlen leszek hát, miként voltam a pécsi előadás után is. A külsőségek elragadóak voltak. Október 11-én vasárnap délelőtt ugyan túlon túl hosszúra nyúlt felkészítő előadások hangzottak el a Művészetek Házában Madáchról, a Tragédiáról. S ki ne hallgatná szívesen élőben Németh G. Bélát, Hubay Miklóst, Kabdebó Lórántot – igazi szellemi élvezet volt, s lelkünk megtelt Madáccsal. (Képzeld, kiderült, hogy Hubay kívülről tudja a Tragédiát, mert ha egy előadó citálni akart egy sort, s nem jutott eszébe, ő azonnal és kapásból folytatta az idézetet!)

A ragyogóan felújított színházat most láttam először belülről, minden bizonnyal nagyon sok pénzbe került, de megérte. A tér modernül archaizáló szökőkútjaiból (ezek is újak!) sugárzott a víz, a színház épületére kitűzték a nemzeti lobogót, az erkélyen fanfárosok adták tudtul a város lakóinak, hogy ünnep kezdődik Pécsen, a Tragédia előadása.

Az előcsarnokban a szokásos premierközönség: ruhaköltemények, elegancia, sminkcsodák. Egyik oldalon feltűnik a pesti Nemzeti Színház lobogó hajó igazgatója (nem tapsolt túl sokat), amott egy közismert drámaíró igyekszik befelé, a társulat éppen nem játszó tagjai izgulnak az oldalpáholyban, s mellettem ül – akár hiszed, akár nem! – Fanni, a lassan örven éve halott költő műzsája s özvegye, bűbajos idős hölgy, maga a líra, a harmónia. S vittem magammal ellenőrt is: sudaradó, tízenhét éves leányom életében először találkozhat a Tragédiával - annak idején én sem voltam több -, ő vajon mit szól hozzá?

S hogy végül mi történt? Azt lehet mondani, hogy a pécsi fiatalok, iskolások nagyon fogják élvezni az előadást. Látványos, színes, zenés, táncos, füstködös előadás született. Az viszont nem valósult meg, amit Lengyel György elképzelt. És ezt csak sajnálni lehet, hiszen egy rendező életében oly sokszor nem adatik meg, hogy a Tragédiát színre vigye.

Közismert pedig, hogy Lengyel György a Madách színházi előadás óta, tehát csaknem egy évtizede tudatosan készült az újabb színreállításra. Ő maga írja a Színház című lapban 1984-ben, miután elemzi az 1954-es diákelőadást, majd az 1981-es Madách színházi előadást, mennyi minden maradt megoldatlanul, mennyi mindenre kellene figyelni újra, ha ismét színpadra állítaná. "...a Tragédia színrevitelében a játéksílus és az értelmezés, a megújított színpadi megoldások és a szerepformálások között feszülő ellentmondást tartom a legmegoldatlanabb és legizgalmasabb előadási problémának."

Ebből az is kiolvasható, hogy Lengyel György nagyon is jól tudja, hogy mennyi feltétel együttes megléte kell az előadáshoz: pénz, megfelelő társulat, azonos gondolkodású mű-

vész-stáb, közönség igény, stb. Most úgy tűnt, szinte minden együtt volt, a megfelelő színészeket kivéve. Egészen biztos, hogy a Tragédia Pécsen a három főszereplő miatt bukik meg vagy múlik ki visszhangtalanul. A középkorú, ondolált frizurájú, pocakos s rettenetesen izradó Ádám, a fád, merev és érzelem nélküli Éva, valamint a saját hangjának rezgésében gyönyörködő Lucifer (Besenczi Árpád, Varga Mária, Héjja Sándor) a lehető legnagyobb tévedés. Vagy nem volt más? De hiszen ott van Szalma Tamás, az előadás kiemelkedően legjobb színésze, a zalaegerszegi előadás egykori Ádámja. Az elmúlt tíz évben nagyon sokat érlelődött a játéka. Amikor ő jelen van Úrként, a Föld szellemeként, Péter apostolként, Eretnekként, Márkiként, Michelangeloként, akkor a színpadon Madách is jelen van. (Persze hiába kapta volna ő Ádám szerepét, ha nincs mellette két megfelelő szereplő, az előadás így is, úgy is feldőlne.)

Végülis mi hiányzott? Lengyel György azt nyilatkozta, hogy az eddigi színpadra állítási koncepciók, a misztériumjáték, azaz oratórikus előadás és a történelmi revü közül az utóbbit választja: "Az én elképzelésem szerint is a mű vízió. Hogy egyáltalában nem akar semmit sem pontosan ábrázolni. Minden egyes kép mint történeti keret csak újabb alkalom arra, hogy az író bemutathassa ugyanannak a gondolatnak a küzdelmét egy más aspektusban. Az egész előadás hangsúlyozni kívánja, hogy e mű egy nagy egyéniségnek a víziója, aki a múlt század második felében élt Magyarországon."

Ezek egyébként Lengyel Györgynek régi-új gondolatai, újra és újra megfogalmazza őket, újra és újra csatába száll értük, erre áldozott és reméljük áldoz még termékeny alkotói éveket gazdag életművében.

Ám most mindez nem érződött következetesen a színpadon. Azt hiszem, a díszlet- és jelmeztervező nem állt rá Lengyel hullámhosszára. Egy fenséges nyitókép után láttunk például egy kidolgozatlan római színt, felesleges rekvizitumokkal, műmellekkel, valódi – mindent bele – orgiával. A forgószínpadot – amikor én ott jártam – még igazán nem érezték a színészek. Imádkozni kellett, hogy le ne essenek, hogy az ingatag sámlik fel ne boruljanak. A közönség szemmel láthatóan arra koncentrált, hogy a színészek megússzák épségben, minsem arra, mit csinálnak és hogyan.

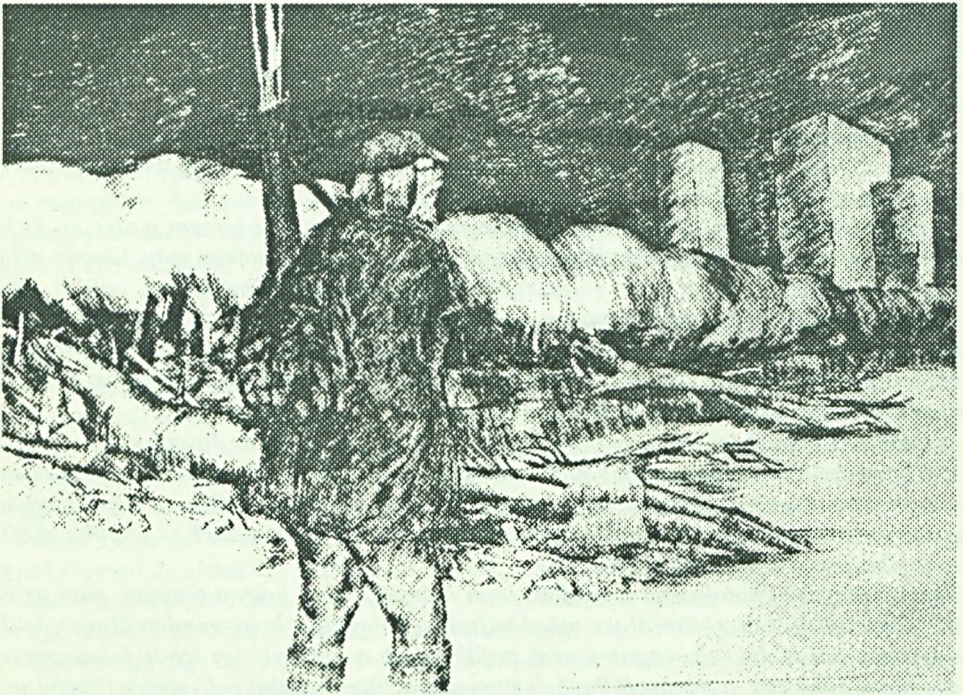
Erőltetett és szájbarágós volt a falanszter oroszos megoldása. Joszif Visszarionovics és a felismerhető orosz egyenruhák túlhangsúlyozottá, mi több, olcsóvá tették ezt az ötletet. Egy ilyen formátumú rendezőnek, mint Lengyel György, jobban kell bíznia a néző intellektusában. Igazán figyelhetett volna Madách intő szavára: "A művészetnek is legfőbb tökélye, ha úgy elbú, hogy észre nem veszik."

Nem volt igazán kidolgozott a rendező azon szándéka sem, hogy a tömeget, mint az előadás főszereplőjét arctalan-álarc mögé bújtatja, főleg úgy, hogy minden álarc végül is karakteresre lett kialakítva, vagyis egyéni pofák adták a tömeget. Így tehát felesleges volt az arctalan, a massa, a manipulálható és önmagát könnyen eladni tudó tömeg illeténi megjelenítése. Noha jól tudjuk, a rendezőnek igaza van: ma ez a fő kérdés, s ennek nagyon is valóságos élményeit nap mint nap látjuk, halljuk, érzékeljük kies hazánkban is.

Tudod, azt is sajnálom, hogy Lengyel másik zseniális megérzése, hogy ti, a forradalomban a győzelem veszélyesebb a vereségnél, egy rosszul dikciózott Luciferi monológon kívül alig volt észrevehető. Pedig soha ilyen aktuális mondatokat. Emlékszel a részletre? "A bűnös önmaga a győzelem, / Mely szeretször, száz érdeket nevel. / A vész, mely összehoz, mártírt terem, / Erőt ad: ott van az eretnekekkel. /" Ízlelgesd, figyeld, szedd szét ezt a pár

sor, s aztán adj nekem igazat: Madách aktuálisabb és magyarabb, mint valaha. Ámbár ezt 1862 óta – rátekintve saját korára – minden magyar generáció elmondhatta, s félek, el is fogja mondani még pár száz évig.

Nos hát szerkesztő uram, ha idáig jutottál levelemben, dönts el Te, fenntartod-e szándékodat, írjak-e valamiféle ismertetést erről az előadásról. De a felelősséget neked kell vállalnod, hiszen tudod, hogy írta Mikszáth: "Mentsen isten attól, hogy a kritikusnak mindig mindenben igaza legyen. Úgy szép a kritikus, ha téved. A tévedés az ő benső igaz természetének alkotórésze. A manó élne tovább a világon, ha a papnak és kritikusnak mindig mindenben igaza lenne."

Hibó Tamás: Hazafelé (rézkarc)

Radó György

FORGÁCSOK

József Attila attilasága

1927 első felében József Attila Párizsból egy verset küld haza nővérének, Jolánnak azzal, hogy ezt szánja új kötetének bevezetőjéül. A vers első két sora:

Lucie nénémnek fénye itt
Batu kán pesti rokona

az utolsó két sor pedig:

Ó burzsoá, ó proletár!
Én, József Attila, itt vagyok!

A költő aztán változtatott a szövegen, a vers megjelent a *Nincsen apám se anyám*, majd a *Medvetánc* című kötetében, mely utóbbi számít *editio princeps*-nek vagyis még a szerző által módosított első hiteles kiadásnak.

Itt az első sorban "Lucie" helyett "Lidi" áll. Ennek oka világos: a költő korábban még elfogadta Jolán nevű nővérének előkelősködő névhasználatát, később azonban ez a "kispolgári" magatartás nem felelt meg az ő "proletár" felfogásának, és a szöveg megváltoztatását a Jolán által írt életrajzi regény szerint így indokolta: "Ha már nem vagy Jolán, akkor inkább a Lidi illik hozzád".

Bár ez is jellemző József Attila 1927. évi nézetére; minket ezúttal a második sor érdekel, melynek végleg elfogadott alakja:

Batu kán pesti rokona.

Hogy jön ide ez a "Batu kán" és összefügg-e az utolsó előtti sorral, mely a *Medvetánc* szövege szerint:

hejh burzsoá! hejh proletár!

E kérdés megválaszolása, véleményem szerint, fényt derít József Attila "attilaságára". Vagyis, mit tartott arról, hogy őt "Isten ostoráról" nevezték el.

A végülis *Bevezető* címen ismert verssel sokan foglalkoztak már: kritikusok, filológusok, életrajzírók; de tudomásom (és a *Kortársak József Attiláról*, Bp. 1987. című, három vastkos kötetes mű adatai) szerint a vers egészét tekintették – *Bálint György* 1935-ben mokány, *Villon*-os kiállításnak mondta, *Szabó Zoltán* 1938-ban a győzni kívánó fiatalember büszke kiállítását hallotta ki belőle, és így tovább –, de arra, hogy miért éppen Batu kán pesti rokonának mondja magát József Attila, tudomásom szerint egyedül *Fejtő Ferenc* figyelt fel a kolozsvári Korunkban *Fülöp Ernő* álnév alatt 1935-ben megjelent részletes tanulmányában.

József Attila *Bevezető*-jét összehasonlítva Ady *Új versek* című gyűjteményének előhangjával, Fejtő-Fülöp ezt írja: "Batu-khán valószínűleg a Góg és Magóg tudatalatti, vagy tudatos perszifflázsa." Nos, ha a két vers egészének összehasonlítását és a perszifflázsi minősítést elfogadom is, azzal nem tudok egyetérteni, hogy "Batu khán" itt a "Góg és Magóg" szerepét tölti be. Ennek ugyanis nem volna semmiféle logikája.

A logikáját akkor találjuk meg, ha szemügyre vesszük, hogy verseinek kronológiájában hol a *Bevezető* helye. Nemesak mint új kötetének első darabja, "bevezeti" a külső hatásokra oly érzékeny költőnek a kommunista propaganda befolyása alatt keletkezett ama verseit, melyekben már tudatosan megjelenik a korábban csak sporádkusan (pl. a *Végül* című versben) s inkább csak verscímekben (*Ifjúmunkás, Szociálisták*) jelentkező marxista frazeológia. Lám, már itt is, a határmezsgye értékű vers fent idézett utolsóelőtti sorában: burzsoá, proletár.

Az ideológiai indíttatású névadás, amikor a magatchetetlen csecsemőt egész életére mintegy "eljegyzik" egy politikai irányzattal, különösen virágzott orosz földön, ahol a pártvezérek közül már maga *Uljanov* a lénai felkelésről választotta magának a *Lenin* nevet, *Dzsugasvili* pedig *Sztálin* lett, hogy "acélemberként" válják ismeretessé, majd a pártlelkésedés az állampolgárok tömegeire is átragadt: ismertem jámbor író, akit a *Vil* (betűszó: Vlagyimir Iljics Lenin) keresztnévre kárhóztattak szülei, és nemzetközi tudásszintű filológust, aki a még inkább árulkodó *Vladlen* keresztnévet cipelte egy életen át, sőt – *horribile dictu* – még *Melisz* (Marx–Engels–Lenin–Sztálin) is szép számmal akadt a "szovjet emberek" között. Nálunk hazafiságáról akar tanúskodni az, aki fiának az *Árpád*, *Levente* vagy *Zsolt* nevet adja, ha pedig az ugyancsak gyakori *Attila* vagy *Csaba* nevet választja, akkor nyilván nem gondol arra, hogy ezek a nevek nem a magyar östörténetre, hanem a hun mondára utalnak. Ám ez a körülmény elmosódik azáltal, hogy oly nagy tömegek viselik ezeket az ilyképp modernné lett keresztnéveket.

József Attila, szerintem, nem örül a maga "attilaságának" éppen akkor, amikor beleveti magát a munkásmozgalomba. Úgy vélem: a képzett filológus tudja, hogy a hun inkább mongol, mintsem magyar, és erre utal tréfásan a "Batu khán pesti rokona" szavakkal annak a versnek a második sorában, amelyben e sor után a prolinyomor költői képe, majd a marxista frazeológia két leplezetlen szava következik.

Bonyolult magyarázat? Dehát nem voltak-e bonyolultak a Szabad-ötletek jegyzéke szerzőjének a gondolattársításai?

És még valamit. Néhány év előtt láttunk a TV-ben egy filmet, mely József Attila életéről és haláláról szólt, néhány kitűnő részlettel. Nem tartozott a kitűnőek közé az a részlet, mely a hatéves gyerek kegyetlen megveretését mutatta be. A film szerint a parasztember, akihez a gyermekmenhely a két József-gyereket kiadta, azért verte ostorral a kisfiút, mert az ragaszkodott a nevéhez és nem akart Attila helyett Pista lenni. Itt a film hamisított. József Jolán is, meg a szemtanú Etus is megírja, hogy a "nevelőapa" az istállóba küldött kisfiút azért verte az ostorral, mert az bevizelt, s a primitív *Gombai Ferenc*, aki egyébként, Etus szerint, nem bánt rosszul a két gyerekkel, a maga ostobaságában úgy tudta, hogy a gyerekeket veréssel lehet leszoktatni a bevizelésről.

Tehát a leendő költő ellentétben a filmmel már apró gyerek korában sem ragaszkodott a maga "attilaságához".

Ma viszont... Tbilisziben a Mtaemindán, a Dávid-hegy oldalában létesített panteonban összegyűjtve együtt nyugszanak Georgia nagy költői: *Baratsvili*, *Csavcsavadze*, *Vazsa*

Psavela és mások. A művészien kifaragott sírkövek közt van egy, amelyen csak keresztnév áll: AKAKI, és mégis mindenki tudja, hogy ez a legnépszerűbb versek költőjének, *Akaki Ceregelinek* a sírja. Ha Magyarországon is volna külön költő-panteon, és ott egy sírkövön csak ennyi állna: ATTILA, nálunk is mindenki tudná, hogy ki alussza ott örök álmát. A köztudat elfogadja az ő "attilaságát".

Petőfi és Landerer

"...Hiszen minden perc nem vég s kezdet is?"
(Az ember tragédiája, XV. szín)

1848. március 15-e, a parlamentáris Magyarország történetének *kezdeté*, ugyanakkor a *vége*, lezárása volt ama reformkornak, melyben a rendi Magyarország urai a világon szinte egyedülállóan önként lemondtak előjogaikról, ezzel lehetővé téve, hogy az a rendszerváltozás, amely például Franciaországban a nyaktíló vérzőnővel járt, itt minimális áldozattal ("Lamberg szívében kés") történjék meg.

Március idusa a pont volt az *i-n*. S az ilyen legendás napok legendákat szülnek. Sokáig tartotta magát az, hogy Petőfi, mint a nap hőse, a Nemzeti Múzeum lépcsőpárkányán állva, szavalta a *Talpra magyar-t*; míg nem megtörtént a helyesbítés: hogy onnan nem Petőfi, hanem *Vasvári Pál* szólt a tömeghez.

Pontosítást igényel a 12 pont és a *Nemzeti dal* kinyomtatásának, Landerer nyomdatulajdonos szerepének színes históriája is.

Landerer Lajos, tekintélyes nyomdatulajdonos, az 1838-as árvíz idején szerzett érdemeiért Pest város díszpolgára, a Kossuth szerkesztette Pesti Hírlap kiadója *Degré Alajos* romantikus írónak köszönhetette az őt ábrázoló képet: Degré, a márciusi ifjak egyike, harmincöt évvel később úgy emlékezett vissza, hogy mialatt az utcai tüntetőket – kb. a mai Corso étterem előtt – Jókai és Vasvári szóval tartja, ő, Petőfi és Irinyi belép a nyomdába, hogy a két kéziratot kinyomtassa.

"Landerer szárazan mondta:

– Lehetetlen, nincs rajta az engedélyezés.

Összenéztünk, nem tudtuk, hogyan kell csinálni.

Landerer odasúgta:

– Foglaljanak le egy sajtót.

Irinyi József a nagy gépre rátette kezét e szókkal:

– E sajtót a nép nevében lefoglaljuk – Éles hangja bejárta a műhely minden zugát.

– Erőszaknak ellent nem állhatok – felelt Landerer.

Erre a munkások "éljen a nép!" kiáltásban törtek ki. Azonnal ott termettek a sajtó legügyesebb kezelői..."

Am az egyik közreműködő nyomdász, *Krisztián Glutsch*, így emlékezik:

"A Landerer-nyomdában dolgoztam. Stuttgartból kerültem oda és gépmeister voltam. Hát március 15-én – úgy emlékszem, minha tegnap lett volna – bejött a nyomdába Landerer úr, a gazdám, s így szól hozzám: "Hallja maga Glutsch, ma okosnak kell lennie. Tudja, a fiatalság tegnap gyűlést tartott a Pilvaxban, és elhatározták, hogy valamit kinyomtatnak. Mindjárt itt

is lesznek. Hát maga csak legyen az eszénél. Ha kevesen lesznek, hogy a nyomdászemélyzet elbír velük, akkor ki kell verni őket. Ha sokan lesznek, isten neki, csinálják meg, amit akarnak. Csak okosan, Glutsch, okosan!" S ezzel elment az öreg. Hehehe. Aznap nem is láttuk többet. Félt az öreg.

...Egy félóra se telt bele, hogy a gazdám elment, már jött a fiatalság. Bizony azok sokan voltak, tíz nyomda embere se bírt volna velük.

Vagy tízen bejöttek a nyomdába, legelől Petőfi Sándor. Nagyon jól ismertem.

– Das lassen sie drucken!...

– Was wird das. Herr von Petőfi - kérdeztem.

– Ein Plakat!...

Ez volt a tizenkét pont, hogy mit kíván a magyar nemzet."

Landerer tehát a Degré által írt színpadias jelenetben "engedett az erőszaknak", a gépmester emlékezete szerint viszont ott sem volt. Az eltérés oka lehet az, hogy Degré nem ismerte Landerert, ezért ő és a történekről beszámoló néhány krónikás azt hihette, hogy a nyomdában intézkedő személy maga a tulajdonos. A különbség csupán Landerer személyes szerepét illeti, a történelmi lényeg a két változatban egyforma: a nyomdába benyomul egy tucatnyi lelkes fiatalember, élükön a már ismert költő, némelyiknél tán még fustély is van, az utcán ketten csillapítgatják a harsogva érkező tömeget és - megszületik a cenzurától mentes sajtó. (Ha kevesebben lettek volna, akkor a szedő nyilván ragaszkodik a cenzori engedélyhez.)

Landerer "deheroizálása" a Glutsch-féle változat? Szó sincs róla. "Félt az öreg" - az csak józanságára utal, és nem minősíti gyávanak azt az embert, aki egykor helyt állt az árvízkatasztrófában, majd vállalta a Kossuth-bankók kinyomtatását, mialatt a fronton dörögtek az ágyúk.

Trianonról Trianonban

Azt hiszem, hosszú idő után az első voltam, akinek újságcikkében (1989. március 28-án, a Magyar Nemzetben) méghozzá címként megjelent ez a szó: Trianon. Megírtam, hogy nemzedékem a békrevízióért lelkesedett, míg nem okoztak nekünk fájó csalódást ama részleges terület-visszacsatolások, melyek hazánknak löbbit ártottak, mint a trianoni béke, mivelhogy Hitler sátáni jegyét viselték magukon, aki iszonyú árat fizettetett értük. Cikkem befejezésül a Kárpát-medence földrajzi egységével kongruens gazdasági egység és a gyűlöletmentesség mellett törtem lándzsát.

Cikkemet minősíti, hogy a müncheni Süddeutsche Zeitung közölte német fordítását, és *biztos a sikere annak, amit érdemes eltulajdonítani*: a "Hazai tükkör" című tévé-műsor röviddel cikkem megjelenése után "átvette" a témát, helyenként szó szerint ismételve a szöveget. S nemcsak a nevemet, hanem még a publikáló újságot sem említették meg... Ám mindezt csak mellékesen; hiszen trianoni személyes emlékemről kívánok szólni.

1937-ben Párizs világkiállítást rendezett, a látogatóit olyan kedvezményes útiköltséggel csábította, amelyet még egy fővárosi fogalmazógyakornok zsebe is elbír. Párizs persze csoda (akkor is, ha nem tudja feledtetni Rómát) és a kötelező látnivalókhöz Versailles is hozzátartozik. A versailles-i parkvilágban pedig ott áll az a bizonyos trianoni kastély.

Körüljáróm, megcsodálom, gondolataim nyugtalanul zsonganak, amint leülök előtte egy kőpadra.

Már készültem erre a találkozásra, előveszem tintaceruzámat és vaskosan formálva a betűket, ráírom a pad sima kőlapjára:

Hic Trianon locus est, tibi summa iniuria vicit.

Nomen: omen. Trianon est, quia est tria non.

A disztichont magyarra fordítva:

Itt ez a hely Trianon, hol a fő in júria győzött.

Baljós név. Trianon: három a "nem". Tria non.

Régi emlék. A bevezetőben elmondtam, hogy a rákövetkező évek micsoda csalódásokat hoztak. De azóta is büszke vagyok rá, hogy az akkor belém égetett hármas "nem" - az otthon mindenfelé villogó "Nem, nem, soha!" milyen latin versfaragásra késztetett.

Pedig a "nomen est omen" mondás csábítása prozódiai hibára vezetett: az "omen" szó o-ja nem rövid... Dehát még a jó öreg Homérosznak is engedélyez egy kis szundítást Horatius, mert engedékenyebb, mint *Devecseri Gabi* volt, aki mikor kétnyelvű Horatiusát szerkesztette többünk közreműködésével, nem tűrt ilyen lazaságot. (Szilárd erkölcsi alapon: mert ő mindenekelőtt önmaga iránt volt szigorú. Közszájon forgott, hogy a nyomdába belopózva, egy-egy üveg borral vesztegette meg a gépnél dolgozókat, hogy a kiadó tilalma ellenére a magyar Iliásznak és Odiüsszeiának még a tördelt levonatán is hajtsák végre az ő legeslegutolsó simitásait.)

Emlékezetemben élt a kőpadra rajzolt, s tán másnap záporral lemosott vagy egy kövér fenékkal letörölt disztichon (emlegethette a *merde*-et, akin a versemmel összetintázott nadrág feszült), mikor harmadfél évtized múlva újra eljutottam, immár az én Egyetlenemmel együtt, Párizsba.

A budapesti francia nagykövetség kulturális tanácsosa, monsieur *André Padoux*, akivel összehozott Petőfi francia fogadtatásának témája, majd utóbb a Szegfű-utcai *Alliance*-ban tartott előadásom, elintézte, hogy párizsi utunk alkalmával kulturális osztályuktól belépőjegyet kapjunk a Louvre-ba és a Comédie Française *Fősvény*-előadására. (Micsoda csalódás! a modernkedő rendezésben többek közt azok a szövégi néma e-k is eltűntek, amelyeknek megőrzéséről oly híres volt a Comédie).

Az ajándék-program fénypontja a Versailles-i autókirándulás.

Amikor a kísérésünkkel minket megtisztelő minisztériumi hölgygel megállunk az egykor általam összetintaceruzázott kőpad táján, ő így szól:

- Sajnos, zárva. Nem nézhetjük meg belülről. Tán jobb is, mert önökben fájdalmas gondolatokat ébresztene a trianoni terem. Teljes joggal.

A forte raison. Teljes joggal... Azóta is motoszkál a fejemben, vajon ez a külügyi hölgy ama franciák egyike, akik rokonszenveznek a hazámmal, s voltak ilyenek azóta is, hogy I. Ferenc királyuk alig tíz évvel Mohács után lepaktált a törökkel, egészen a magyargyűlölő Clémenceau-ig és Bidault-ig, mialatt egyoldalú szerelemmel rajongtak értük olyan magyarok, mint Rákóczi és Petőfi, Ady, Radnóti és Illyés, amihez hozzáadtam én is a magam szerény obulusait. Vajon ott tartunk-e már, hogy e vonzódásunknak megszűnik az egyoldalúsága?

Kétbalkezes magyarítások

A nyelvvédés nemes, hazafias törekvés. Egyik ágazata az úgynevezett *barbarizmusok* (idegenszerűségek) elleni küzdelem. Ismerik ezt a világnyelvek művelői is. A franciák ugyanúgy küzdenek nyelvük elangolosítása (franglais), mint az angolok a nyelvük elfranciásítása (frenghish) ellen, a németek pedig szinte fuldokolnak az elangolosító áradatban: hogy a "gyilkos" már "killer", a bolt pedig "shop" (mely utóbbi ragály már nálunk is terjed).

Vannak sikerült, sőt kitünő magyarításaink. Az én Egyetlenem emlékezte szerint az ő apja, *Kormos Tivadar* geológus-paleontológus professzor kezdeményezte az "inkognitó" helyett a "rangrejtve" használatát, ami gazdagította nyelvünket, mert értjük és használjuk is mindkettőt, aminthogy a sportpályán már "lelátókról" beszélünk, de a Fradi vonatkozásában mégis "tribün" maradt a Bè-tribün...

A nyelv gazdagodása, árnyalat kifejező képessége nem kisebb nemzeti érték, mint a tisztasága. S az erőltetett, okatlan magyarítás ezt az értéket károsítja.

Ha azon az alapon, hogy idegen eredetű-e, kezdenők - divatos szóval "átvilágítani" nyelvünk szavait, akkor kiirthatnók azt is, hogy "cérna" (németül "Zwirn") és azt, hogy "asztal" (a szláv "sztol"-ból). Az ilyen végtelen példák nyilván a legelfogultabb "tisztogatót" is meggyőzik a túlzó purizmus értelmetlen és káros voltáról, ámde napjainkban is akad olyan kétbalkezes nyelvvédő, aki egy-egy meghonosodott, közérthető szót igyekszik úgy "magyarítani", hogy ezzel súlyos kárt okoz.

Hogyha a nyelvrontást büntetnék, akkor bírságot kellene kiróni arra, aki kitalálta, hogy a "réális" helyett azt mondjuk: "valós".

Eltekintve attól, hogy a "valós" szót a matematika már lefoglalta egy bizonyos számfajta megjelölésére (vannak *valós számok* és *képzetes számok*), manapság okos-oktalan úgy próbál korszerűnek vélt magyarsággal szónokolni, hogy lépten-nyomon ezt csámcsogja: "valós".

Nincs már *reális lehetőség*, nincs *valódi nagyság*, nincs *valóságos szégyen*, nincs *összinté érzés*, nincs *igaz érv* - mindez nagy kényelmesen egyformán *valós*. Mániákus purizmussal sikerült szegényíteni, szürkíteni a mi csodálatosan gazdag árnyalatokat kifejező nyelvünket.

Várom, hogy mikor hallom a divat egy követőjétől József Attila híres sorát imígyen: "A valóst mondd, ne csak a valóst"...

Kétbalkezes magyarító találta ki azt is, hogy a meghonosodott, közérthető "polarizálás", "polarizáció" legyen ezentúl "sarkítás".

Nyelvünk gazdagságát dicséri, hogy három, egymáshoz bár közel álló, de mégis egymástól különböző fogalomra három különböző szavunk áll rendelkezésünkre: "sark", "sarok" és "pólus". Északi *sark* - *sarokház* és mágneses *pólus*. Némi keveredés ugyan előfordul ragozáskor-képzéskor: "Északi *sarkon*" és "utcasarkon" valamint "*sarkon* fordult" egyforma, akárcsak "*sarki* róka" és "*sarki* fűszeres"; és latinos régiességében Jókai regényének címe: "Egész az Északi *pólusig*" - mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy három különböző fogalomra három különböző magyar szavunk van, amint ezt pontos meghatározásokkal közli *A magyar nyelv értelmező szótára*-nak ötödik kötete 1132., 1136. és 789. oldalán a "sark", "sarok" és "pólus" címszavakhoz; ez utóbbiból képzett "polarizáció"-hoz pedig a 783. oldalon. Ez a hétkötetes mű, szókincsünk törvénykönyve a "sarkít" szót is ismeri (1134. oldal), mint egy fizikai, elektrotechnikai eljárás nevét.

Igaz, ellentétben a szókincs törvénykönyvével, az újabb *Értelmező kéziszótár* a divat

uszályában minden használatos csodabogarat regisztrál, így a "sarkított" és "sarkos" szavakat is, de téved, amikor ezeket választékosnak minősíti, mert ezek bizony egy rossz divat szülöttei: az értelmetlen "sarkos" szó értelmesen magyarul: "kiélezett".

Tudom, a nyelvvédő cikk többnyire szélmalomharc. Hiába bizonyítottam be az Élet és Irodalom 1990. május 6-i számában, milyen kapitális baromság volt Rettenetes Ivánból Rettegettet csinálni, ma is fel-felbukkan a Sztálinnak szóló alányalás. Történelem-miniszterelnökünk hiába mondja hazánkat következetesen Kelet-Közép-Európának (mert az: Közép-Európa keleti része), mégis be sokszor mondják, írják így: Közép-Kelet-Európa (ami Kelet-Európa közepe: a lengyelek és oroszok közé eső Belorusszia). Mégis, habár szélmalomharc - meg kell vívni.

Tehát nem "valós", hanem *realis*, és nem "sarkított", hanem *polarizált*.

Politikusok

1. Beszélő nevek A beszélő név irodalomelméleti fogalom. Ha a szerző úgy választja meg hőse nevét, hogy azzal testi, jellembeli vagy valami egyéb tulajdonságára utaljon, akkor azt mondjuk: beszélő nevet adott neki. Szemléltetésül elég a *Csongor és Tünde* Mirigy, Balga és Ledér nevű szereplőit említenem, a modern irodalomban pedig vita tárgya, hogy a *Godot-ra várva* címszereplőjének neve "beszélő"-e vagy nem.

De mi van akkor, ha valóságos személynév látszik olyannak, mintha "beszélő" volna? Ilyesminek a felfedezésénél vigyáznunk kell, nehogy megsértsük az illetőt - különösen, ha közszerelő személyről van szó.

Vigyáztam is, hogy a sértésnek árnyéka se férjen az itt bemutatott három "beszélőnek" látszó névhez.

Az elsónél elképzelünk egy kedves, kedélyes, pirospozsgás, gombóceví cseh férfiút, aki nem is született másutt mint Pilzenben. Talán nem ilyen a külseje, nem is ott született, de a neve *Dienstbier*. Szolgálati sör. Ő a Cseh és Szlovák Köztársaság külügyminisztere, de mint-ha a *Sörgyári capriccio*-nak volna a hőse.

A román forradalmat követő kormányok egyikében a hadügyminiszter neve *Militaru* volt. Töprengtem: vajon aki a családban elsőként viselte ezt a nevet, sejtette-e, milyen posztot fog utóda betölteni? És netán a neve határozta meg pályaválasztását? Mindenesetre - stilszerű.

A legcifrább a kubai "első ember" esete. Spanyolul *fiel* (eredetileg fidel) = hűséges, és *castro* = tábor. Stimmt. Ő az, aki hű a már nem létező táborhoz, amelyben miénk volt a legvidámabb barakk.

2. Jogásznemzet vagyunk? Régen gyakran mondták, többen nyilván ma is vallják, hogy jogásznemzet vagyunk.

Hát, aki a másfél évszázad vitáit megörökítő Országgyűlési Naplókat forgatja vagy a parlamenti közvetítések során egyre-másra hallhatja az ügyvéd foglalkozású képviselőknek hol a római jog kristálytisztaságától fényes okfejtését, hol meg azt a fejfájdító csürését-csavarását, amelyet rabulisztikának neveznek - az ezért is, azért is igazat ad annak, aki a magyart jogász-nemzetnek mondja.

Pedig, ha visszatekintünk a magyar parlamentarizmus közel másfél évszázados történetére és az országgyűlésről a kormányokra emeljük a szemünket, akkor könnyen kétségbe

vonjuk a "jogásznemzet" elnevezést.

Az 1848. április 7-én kinevezett első kormányunk vallás- és közoktatásügyi minisztere báró Eötvös József, a *Magyarország 1514-ben* című alapvető történeti mű írója volt.

1849. május 1-én Kossuth a Szemere-kormányba a tárca élére Horváth Mihályt, a *Magyarok története* szerzőjét nevezi ki.

A kiegyezéskor 1867. február 2-án a tárca élére ismét báró Eötvös József kerül, akinek eddigre már megjelent *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című történelemfilozófiai műve.

Az 1871. november 14-én kinevezett vallás- és közoktatásügyi miniszter Pauller Tivadar, a hazai jogtudomány történetének írója.

Az 1872. december 5-én kinevezett kormányban ugyanez a Pauller Tivadar az igazságügyi tárca élére kerül.

1903. november 3-án a művelődéstörténész Berzeviczy Albert kap vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezést.

1917. augusztus 20-tól Gratz Gusztáv, a dualizmus kora történetének írója pénzügyminiszter.

1918. október 31-től Jászai Oszkár neves szociológus-történész a nemzetiségi ügyeket intéző tárcanélküli miniszter.

Az 1919. augusztus 7-től működő hivatalnok-kormányban a vallás- és közoktatásügyeket Imre Sándor neveléstörténész intézi.

1932. október 1-től Homán Bálint, az átfogó magyar történelem társszerzője áll a vallás- és közoktatásügyi tárca élén.

Az 1944. december 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány népjóléti minisztere Molnár Erik, a magyar őskor és középkor kutatója, 1947. szeptember 24-től ő a külügyminiszter.

1982-ben Kőpeczi Béla történész, az utóbb megjelent háromkötetes *Erdély történeté*-nek szerzője, 1989-ben pedig Glaz Ferenc, a történettudományok doktora kerül a művelődésügyi tárca élére, s hogy a rendszerváltozást követő kormányban 1991-től kik a hivatásos történész miniszterek és államtitkárok, azokat név szerint azért nem sorolom fel, mert már a jelenbe érkezünk és mert annyian vannak.

Hát jogásznemzet vagyunk-e, nem inkább történésznemzet?

Kovács László Imre

Számok vagy tények?

(reflexiók Fekete Gyula írására)

Fekete Gyula *Kié a hatalom két évvel a választások után?* címmel a Palócföld ezévi 4. számában megjelent tanulmánya — melyet átdolgozott formában a Magyar Fórum szeptember 17-i száma is átvett — komoly vihart kavart. A tömegkommunikáció részletesen foglalkozott vele, de írása révén a szerző már a kabarétréfák világába is bekerült. A sok és döntően a politikai fzlés által motivált reagálás mellett — ezek létjogosultságát sem tagadva — megítélésem szerint elkerülhetetlen az írás által felvetett problémákat, illetve azok felkínált megoldásait alaposabban, és szándékom szerint kevésbé átpolitizált megközelítésében szemügyre venni.

A legfontosabb kérdések a témával kapcsolatban a következők: **ad. 1.** A tanulmány végén a szerző közöl egy összefoglaló táblázatot, melyben a magyarországi hatalom-megoszlást számszerűsítve jeleníti meg. Mennyire korrekt, objektív az a módszer, melyet e tekintetben alkalmaz? **ad. 2.** Az egyes hatalmi ágakon belül milyen szempontok alapján dönti el a különböző politikai erők részeseződését? **ad. 3.** Az általa kiszámított végeredményből milyen általános következtetéseket von le?

ad. 1. Véleményem szerint az írásnak az a része, amely a hatalom egyfajta számszerűsített megoszlását adja meg, már a módszer szempontjából is problematikus. E látszólag kevésbé lényeges kérdés azért igényel alaposabb áttekintést, mert egyrészt — mint látni fogjuk — a választott módszer nagyban befolyásolja a végeredményt, másrészt pedig ezekkel az adatokkal, mint tényekkel számol

a szerző, következtetéseit ezekre építi. E mozzanat fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy — a szövegbeli eltérések mellett — a Palócföldben illetve a Magyar Fórumban közölt számok sem egyformák. (Írásomban így kénytelen vagyok mindkét dolgot figyelembe venni.)

Az első változatban Fekete arra az eredményre jut, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtti politikai erők a hatalom 17, a szocialisták 11, a liberálisok 42, a konzervatív-nemzeti csoport pedig 30 százalékkal rendelkezik. A Fórumban ezzel szemben azt olvashatjuk, hogy a nemzeti és konzervatív politikai erők a hatalomból összesen 25 százalékot, a szociálliberális és liberális csoport 43 százalékot, a szocialisták 13 százalékot, és a rendszerváltás előtti időszak "maradványai" 19 százalékot birtokolnak. S bár a szerző semmivel nem indokolja e nem jelentéktelen különbséget, a fi-

gyelmes olvasó észreveheti, hogy ennek oka részben a hatalmi ágak számának megnövekedése jelenti: húszról huszonkettőre. A második változatban ugyanis önálló hatalmi ágaként szerepel még a rendőrség és a külföldi hatalmi ágakhoz fűződő kapocs is. És mivel Fekete szerint a kormány egyikben sem bír hatalmi befolyással, végeredményben ez a kiegészítés lerontja a pozícióit.

Már ezek alapján is vitatható, hogy a szerző miért ezzel a 20, illetve 22 hatalmi ággal számol. A pártokról például ezt írja: "Polgári demokratikus országokban a politikai pártoknak – közvetlenül – nincs hatásuk a parlamenti életre, vagy a gazdasági-társadalmi élet változásaira... Összességében elmondható: a korábbi, totális hatalmú pártállammal szemben a mai pártok szerepe a hatalom gyakorlásában meglehetősen csekély." Mindez persze szerinte sem a pártok általánosan vett elhanyagolhatóságát jelenti, hanem azt, hogy azok közvetett módon, más hatalmi ágakon – törvényhozáson, önkormányzatokon stb. – keresztül formálói a folyamatoknak.

Ezek alapján azonban számomra nem indokolt önálló hatalmi ágként való szerepeltetésük. Ellenpéldát is hozhatnánk, hiszen a felsorolásból hiányzik az oktatás szférája – a tudomány és a művészet szerepel! – holott a közoktatás különböző szintjei a tudatformálásban és ezen belül a politikai szocializációban sokak szerint a családhoz illetve a tömegkommunikációhoz fogható szerepet töltenek be. Csak jelezném, hogy ezt a kormánykoalíció egyes csoportjai is így látják, de legalábbis közvetve megerősítik az iskolákkal kapcsolatban követett politikai stratégiáikkal. Vagy itt van a privatizációs folyamatokat szorosan ellenőrző *Allami Vagyonügynökség*. Tudom, hogy ilyen hatalmi ágot általában nem ismer az irodalom. Mégis, a jelenlegi folyamatokra talán van akkora befolyása, mint a pénzkibocsátásnak, amely

viszont ott van a tanulmányban felsoroltak között. Nemkülönben fontosnak érzem, a *köztársasági megbízottakintézményét*, melylyel a kormány a döntően ellenzéki önkormányzatok tevékenységét képes kontrollálni. Kiszámoltam, hogy ezeket is figyelembe véve milyen eredményre juthatunk. Az oktatás szféráját és az ÁVÜ-t: 3-3; a KMB-t: 2 hatalmi egységként kezelve az utóbbi ötöt a kormányerők javára írtam, az oktatásból pedig 1-1 pontot adtam a nemzeti-konzervatív, a liberális és a rendszerváltás előtti csoportnak. Mindezt hozzáadva Fekete Fórumbeli táblázatának eredményeihez kiderült, hogy a kormány így máris 30, a liberálisok 40, a szocialisták 12, a "régiek" 18 százalékot bírnak. Ha viszont a Pálócföldben közöltek egészítem ki az én adataimmal, a fenti sorrendben 35, 39, 10 és 16 százalékot kapok. Láthatjuk tehát, hogy a végeredmény szempontjából az itt felvetett probléma korántsem elhanyagolható, hiszen *több vagy kevesebb hatalmi ág szerepeltetése* – a hatalmi pozíciók elosztásának a szerző által követett logikáját megtartva is – *az összképet több százalékkal módosítja*.

Ennél is fontosabb kérdés azonban, hogy *a feltüntetett hatalmi ágak között számszerűen is megállapított "erő-sorrend" fedi-e a valóságot*. Kiindulópontként elfogadható, hogy ezek jelentősége nem egyforma. Ezt a tanulmány azzal fejezi ki, hogy megkülönböztet háromszorosan, kétszeresen és egyszeresen súlyozott hatalmi tényezőket. Az egyes kategóriákon belül azonban *nem indokolja a pontozás logikáját*. Konkrétan: a klasszikus hatalmi ágak közül a Parlament 9, az Alkotmánybíróság, a végrehajtó hatalom, az igazságszolgáltatás és az önkormányzatok 6-6, a köztársasági elnök pedig 3 egységet képviselnek. Mi bizonyítja, hogy ez a formálisan talán elfogadható súlyozás valóban kifejezi e hatalmi ágak tényleges szerepét, valóságos hatását az "itt és most" Magyarorszá-

gon? Vagy mi indokolja a hovádelem és nemzetbiztonság három, ezzel szemben a rendőrség két hatalmi egységként való szerepeltetését? A különböző érdekképviseletek hazai siralmas állapotáról, tevékenységük hatékonyságának csekély voltáról, a számukra terepet nyújtó döntési-érdekegyeztetési mechanizmusok kialakulatlanságáról beszélni közhelynek számít. Mégis négy hatalmi egységet képviselnek akkor, amikor a második gazdaság kettőt, az egyházak és a hitélet pedig háromat.

Az érvelő vitát több dolog nehezíti. A legfontosabb talán az, hogy Fekete Gyula írásában nem indokolja, hanem csak megadja ezeket a számokat. Sőt, a tanulmány második változatában maga is megváltoztatja ezeket a belső arányokat, amikor növeli a hadseregre, a tudományos-művészeti szférára, a társadalombiztosításra, a második nyilvánosságra és a külföldi függésre jutó hatalmi egységek számát. Ezzel persze – saját korábbi adataihoz képest! – megint az ellenzék javára bilentli a mérleget, hiszen e hatalmi ágakban szerinte a kormánynak nincs, vagy alig van befolyása.

Véleményem szerint a hatalmi tényezők valóságos – és nem becsült vagy hipotetikus – súlyának korrekt számszerűsítése egy olyan bonyolult, és a hatáskörök jelentős részét még homályban hagyó folyamatban, mint a magyarországi rendszerváltás, szinte lehetetlen. Ha mégis megtesszük, ezzel már a végeredményt befolyásoljuk. Hiszen elég azoknak a hatalmi ágaknak a szerepét növelni az adott rendszeren belül, amelyek megítélésünk szerint inkább politikai ellenfeleink birtokában vannak, s ezáltal a hatalom és a felelősség egyre kisebb hányada látszik a mienknek lenni. Itt azonban szeretném határozottan és egyértelműen leszögezni: az általam vitatott dolgozat íróját nem vádolom ilyesfajta tudatos manipulációval. Pusztán arra kívánok rámutatni, hogy *írását olyan*

adatokkal támasztotta alá, amelyek egy másikkal, de szintén indokolható számítási módszert követve nem bizonyulnak helyesnek, vagyis esetlegesek, relatívak, nem annyira a valóság, mint inkább a metódus folyományai.

Ezen állításom próbájaként elvégeztem egy számítást, melyben nem változtattam meg azokat az arányokat, amelyek Fekete szerint kifejezik az egyes hatalmi ágakon belül a különböző politikai erők részeseződését, viszont más, általam reálisabbnak tartott "erő-sorrendet" állítottam fel a hatalmi ágak között. Például a Parlament, a végrehajtó hatalom, a gazdasági hatalom, az egyházak esetében valamivel növeltem, az Akotmánybírósnál, az igazságszolgáltatásnál, az érdekképviseletnél, a pénzügybocsátásnál, a hadseregénél pedig némileg csökkentettem a hatalmi egységek számát, továbbá figyelembe vettem az általam fentebb említett három hatalmi tényezőt is. A végeredmény a következő lett: *a rendszerváltás előtti erők részeseződése 16, a szocialistáké 12, a liberálisoké 34, és a nemzeti-konzervatív csoporté 38 százalék.* Az utóbbi két politikai erő között így tehát sokkal kiegyensúlyozottabb a helyzet, mint Feketénél, sőt valamivel a kormánypártok felé billen a mérleg. S ekkor még nem tettem vita tárgyává, hogy mondjuk az érdekképviseleten belül valóban egyenlő arányban osztozik-e a négy csoport a hatalmon, vagy a köztársasági elnök 3 hatalmi egysége valóban mind a liberálisok javára írható-e, mint ahogyan ezt a szerző állítja.

Hangsúlyozom, hogy *az általam végzett számítás célja nem az Ő adatainak cáfolata, vagy kiigazítása, sem a helyes eredmény felmutatása volt.* A fentebb közölt számok semmivel nem reálisabbak, mint az általam vitatottak, hiszen ugyanúgy nincsenek szociológiaiilag megalapozva, szakmailag korrekten alátámasztva. Csupán egy másik – illusztrációs céllal készült – hipotézisről van

szó, s a hipotetikus adatsorok száma tetszés szerint szaporítható, jobbra vagy balra kiigazítható. *Egy viszont biztos: egyik sem mutatja meg a másiknál igazabban, hogy kinek mekkora hatalma van valójában Magyarországon.*

ad.2. Az itt fölvetett kérdés már általánosabb és sokkal inkább tartalmi jellegű. Induljunk ki abból, hogy van néhány hatalmi ág, melyekben a különböző politikai csoportok részaránya meglehetősen objektíven megadható. Ezek összetétele ugyanis választás révén alakult ki, tehát ilyenek a Parlament és az önkormányzatok. A többiek esetében azonban a hatalmi pozíciók számszerűsítése komoly körülmétként igényel.

Nem tűnnek célravezetőnek azok a megoldások, amelyek a kérdés komplexitását szándékosan vagy anélkül figyelmen kívül hagyva egyetlen tényezőre redukálva oldják meg a feladatot. S bár Fekete Gyula tanulmányában e második fontos mozzanat kapcsán sem osztja meg az olvasóval az általa alkalmazott módszert még nagy vonalakban sem, táblázatában igen egyértelműen és nagy magabiztossággal osztja az X-eket ide és oda. A szövegből viszont mintha az világlna ki, hogy megoldásai egytényezősök, mégpedig egyfajta – és megítélésem szerint rosszul alkalmazott – szociológiai szempontra épülnek. Itt kell megjegyezni, hogy írásának két változata között e tekintetben is meg nem indokolt különbségek vannak. A gazdasági hatalomból például a Palócföldben a nemzeti-konzervatív csoport még két, a Fórumban viszont már csak egy hatalmi egységgel részesül.

Böven átlépném e hozzászólás terjedelmi korlátait, ha mind a 22 hatalmi ágat e szempontból is áttekintném. Nézzünk tehát jellemző példákat! Elfogadom, hogy az *Alkotmánybíróság* hatásköre jogosan vitatott kérdés. Maguk az alkotmánybírák is sokszor

megfogalmazták, hogy szívesebben látnák jobban körülhatárolva tevékenységük körét. Azt is megértem, hogy Fekete – és sokan mások – szerint ezen intézmény ellenzéki feladatokat is ellát. Hiszen nemegyszer megakadályozta a kormánytöbbség által megszavazott törvény hatálybalépését. Persze azt már hiányolom, hogy nem kapunk részletes, az Alkotmánybíróság eddigi teljes tevékenységét átfogó elemzést, és legalább ezen belül annak tényekkel való alátámasztását, hogy a rengeteg határozat és állásfoglalás milyen arányban volt kedvező az egyik, illetve a másik oldal számára. Mert igaz ugyan, hogy a Zétényi-Takács ügy fájhatott a kormánypártoknak, de legalább ennyire örülhettek is, mikor Göncz Árpádnak a hadsereggel vagy a kinevezési kérdésekkel kapcsolatos jogkörét számukra kedvezően ítélte meg a testület. Sietve hozzáteszem, hogy nagyon nagy bajnak tartanám, ha az alkotmánybírák az "egyet az ultizóknak, egyet a betlizóknak" elv alapján hoznák a döntéseiket. A testület munkájának megítélésem szerint egyetlen mércéje van, az, hogy döntései mennyire az alkotmány betűjét és szellemét tükrözik. *Ha viszont valaki arra vállalkozik, hogy számszerűsíti a különböző politikai erők által az Alkotmánybíróságból, mint hatalmi ágból birtokolt pozíciókat, ezt a teljeskörű elemzést nem takaríthatja meg.* Ehelyett azonban Feketétől homályos utalásokat kapunk a testület megalakulásának körülményeire, személyi összetételére, és ezek alapján kész a leltár: a hat egységből kettő a rendszerváltás előtti erőket gyarapítja, egy a szocialistáké, kettő a liberálisoké és egy maradt a nemzeti-konzervatív csoportnak. Milyen alapon? Feltehető, hogy a döntéseket meghozó tíz alkotmánybíró vélt vagy valós pártszimpátiáit figyelembe véve. De ki tud erről biztosat? Lehet, hogy a szerző igen, de erre vonatkozó információit sem osztja meg velünk.

Ugyanezt a szempontot látjuk érvénye-

sülni számos más esetben is. A Magyar Fórumban közölték szerint a rendőrségnél a kormánykoalíció és a liberálisok nem rendelkeznek hatalmi befolyással, fele a szocialistáké, fele a rendszerváltás előttié (amely csoportról legalább azt meg kellene mondani, hogy kik ők? Itt a Thürmer-féle MSZMP híveit sejtjük, a rendszerváltás ellenzőit, netán a visszarendeződés előkészítőit, vagy csak a kisnyugdíjasok Kádár-rendszeren nosztalgizáló részét?). Ha ezt az 50-50 százalékos megoszlást az alapozza meg, hogy a rendőrök túlnyomó része valóban a régi rendszerben húzott egyenruhát, ez számomra kevés. Attól még lehetnek lelkes hívei bármelyik pártnak. Tudja azt bárki, hogy a rendőrök (katonák, fináncok, vasutasok...) hogyan szavaztak? És ettől függ, hogy mennyire híven és lelkiismeretesen igyekeznek érvényt szerezni azoknak a törvényeknek, amelyeket a Parlamentben a többség hoz? Ha ez az 50-50 százalék igaz, azt is be kellene bizonyítani, hogy a magyar rendőrség egész tevékenysége részben a régi rendszert szolgálja, részben a kormány politikai céljait akadályozza. Lehet, hogy így van. Én nem tudom, de "bemondásra" nem is hiszem el senkinek. De ugyanezt elmondhatnám a bíróságokkal, az ügyészségekkel, a hadsereggel, tulajdonképpen az összes többi hatalmi ággal kapcsolatban is.

Összefoglalva tehát: a hatalomból való részesezés számszerűsítésekor csak egyik szempont lehet az illető intézményhez, testülethez, tevékenységi ághoz tartozó csoport személyi összetételének vizsgálata. S még ez sem csupán annak alapján, hogy valaha hordott-e párttagkönyvet a zsebében, vagy mikor lett az, ami. A másik – és megítélésem szerint fontosabb – szempont az adott kör tevékenységének alapos vizsgálata, hatása a gazdasági-társadalmi folyamatokra, a kibontakozásra. Legalább e két mozzanat együttes számbavétele szükségeltetik. Ha nem így teszünk, akkor megmaradunk a "ku-

tyából nem lesz szalonna" egyszer már mások által kipróbált logikájánál. Ehelyett viszont ajánlanám *Furmann Imre* megközelítését, aki nemrég azt mondta: mindkét oldalnak tudomásul kellene már vennie, hogy *1990-ben ebben a hazában szabad választás volt végre, de nem lakosságcsere...*

Itt azonban – kissé kitekintve írásom tematikus keretei közül – szólni kell egy olyan mozzanatról, amely *a vitatott megoldások ellenére komolyan indokolja Fekete írásának kérdésfeltevéseit*. Jól emlékszünk arra, hogy a rendszerváltást megelőző időkből a felülről történő reformálás hatékonysága ellen felhozott társadalomkutatói érvek egyik legfontosabbika az volt, hogy a régóta kialakult érdekösszefonódások, a háttérben működő, de nagyon is valóságos befolyással bíró lobbik ellenállásán úgylis megtörnének ezek a folyamatok. *Ezek az érdekkörök viszont 1990 májusában nyilvánvalóan nem tűntek el egycsapásra, hiszen a gazdasági-társadalmi szerkezetbe való beágyazottságuk meglehetősen szilárd volt. Az új körülmények között tehát joggal felvethető, hogy régi vagy átalakult formában való továbbműködésük milyen irányba és milyen erősen befolyásolja a demokratikus rendszer kiteljesedését.*

Ez a kérdés azonban szerintem nem csak a kormány/ellenzék relációban vizsgálható, mert – és itt véleményem nyilván eltér sok kormánypárti politikusétól – számomra elfogadhatatlan az a logika, mely szerint az igazi rendszerváltás erői az egyik (kormánypárti), míg ellenfelei a másik (ellenzéki) oldalon találhatók. *Ha a rendszerváltást nem szűken a kormánypolitika minél zavartlanabb érvényesüléseként fogjuk fel, akkor mindkét (mindhárom?) oldalon felfedezhetünk olyan megoldásokat, törekvéseket, amelyek segítenek vagy gátolják e bonyolult folyamat kibontakozását.* A fent említett látens érdekcsoportok pedig ilyen értelemben *támogatói,*

akadályozói vagy megfigyelői, esetleg egyszerű haszonélvezői e remélhetőleg sikeres történelmi kísérletnek. Minderről azonban a legutóbbi időkben – néhány kivételtől eltekintve, mint például *Kolosi Tamás* írásai – keveset hallhatunk a társadalomtudósoktól. Ennek oka lehet az érintettség is, de megítélésem szerint inkább arról van szó, hogy szakmai felelősséggel nyilatkozni e kérdésről csak nagyon komoly empirikus megalapozottsággal lehet. Ehhez még nyilvánvalóan kevés idő (és pénz) állt rendelkezésre, ezzel együtt azonban a válaszok hiánya nyilvánvaló. *És ez a tisztázatlanság komoly esélyt ad e témában is a leegyszerűsítő világmagyarázatoknak.*

ad.3. Mindezek alapján talán furcsának tűnhet, hogy *a tanulmány végkövetkeztetéseinek egy részével egyetértek.* Tény, hogy a parlamenti mandátumok többségét bíró koalíció nem rendelkezik a teljes hatalommal Magyarországon. Erről Fekete is azt mondja, hogy ez egy plurális demokráciában nem lenne baj. Hiszen – tehetem hozzá – ez mindenütt a világon így van. *Egyetlen parlamentáris rendszerben sem bírnak a kormányzó erők totális hatalommal, és éppen ez a modern demokrácia egyik lényegi vonása.* Annak a szisztémának az alkalmatlanságát, amely valaha az USA-ban egy-egy választás után a "zsákmányrendszer" logikáját alkalmazva e szempontból tisztább viszonyokat hozott létre, szintén a történelem bizonyította. De még ez a szisztéma sem juttatta a nem klasszikus hatalmi ágakban, és különösen nem a gazdaságban automatikus előnyökhöz a kormánypártot. Ezt önmagában Fekete Gyula sem kifogásolja, legfeljebb fájjalja. Azt írja viszont a Magyar Fórumban: "Amelyik irányzat nem gondoskodik továbbélését garantáló hatalmi spórákról a különböző hatalmi ágazatokban, az mindent egy lapra tesz fel, a parlamenti választások lapjá-

ra." Eltekintve most attól, hogy Magyarországon önkormányzati választások is vannak, ezek könnyen lehet, hogy a jövőben is a mindenkori parlamenti ellenzékét kárpótolják majd, e kijelentés többféle értelmezési lehetőséget is kínál.

Azzal egyetértek, hogy minden politikai erő természetes törekvése minél jobban beágyazódni a társadalom különböző szféráiba. Korántsem mindegy viszont, hogy ezt hogyan teszi. *Ha abból az eltűnt veszélyérzetből kiindulva politizál, mely szerint a következő választások elvesztése nemcsak kormányzati hatalmát, hanem egyáltalán való létét fenyegeti, nagyon könnyen ragadhatja magát a demokráciával összeegyeztethetetlen lépésekre.* Nyilvánvaló, hogy minden párt egyenként minden választást meg akar nyerni, mégsem indulhat ki abból, hogy mindegyiket megnyeri. Amikor tehát a mindenkori győztesek hatalmi eszközökkel olyan közjogi megoldásokat erőltetnek, amelyek révén ellenfeleik lehetőségeit minimalizálva, és nem velük – ahol lehet – konszenzusra törekedve érvényesíthetik akaratukat, lehet, hogy saját majdani ellenzéki pozícióikat gyengítik. Amikor a nem választott szférákba a kormányzati hatalom nyers intervencióját lehetővé tevő megoldásokat fagyasztanak bele a jogrendszerbe – szétszórandó a "hatalmi sprórákat" – ugyanígy saját későbbi érdekeik ellen tesznek. Nem biztos tehát, hogy hosszútávon jól szolgálják saját túlélésük esélyeit, de talán a valóban demokratikus viszonyok kialakulását sem.

Nem állítom, hogy Fekete tárgyalt írásával valamiféle újabb hatalomgyűjtő offenzívát kíván megalapozni. Ám az általa közölt százalékos eredmények – melyekről láttuk, hogy erősen vitathatók – mégis alkalmasak arra, hogy a bekerítettség érzésére egyébként is hajlamos koalíciós erőkben indokolatlanul növeljék a fenyegetettség érzését, mégpedig úgy, hogy azt gondolják: 1994-es esetleges

választási vereségük egyben megsemmisülésüket is jelenti majd. Különösen így van ez, ha azt is figyelembe veszem, hogy a szerző tanulmányának második – és a Magyar Fórum révén nagyobb publicitást élvező – változatában a nemzeti-konzervatív csoport pozícióit még tovább rontotta. Csak így vált lehetővé annak kimondása: "Hatalomból történő részesedésük (25 százalék) lényegesen kevesebb, mint a liberálisoké és némileg elmarad a volt MSZMP, a mai MSZP összhatalmon belüli arányától is." Azzal viszont, hogy elismeri: túlzás lenne baloldali veszélyről beszélni, rávilágít mondanivalójának egyik fontos, ha nem a legfontosabb politikai tartalmára. Nevezetesen arra, hogy a "fő veszélyt" a liberálisok jelentik a nemzeti-konzervatív csoport, de az egész magyar demokrácia számára. Hiszen: "Választási győzelem esetén totális hatalommá, 75-80 százalékká is növelhető a mai 43 százalékos arány." Holott, mint láttuk, ezeket az állításokat saját korábbi adatai sem támasztják alá minden tekintetben, az általam végzett - Feketénél semmivel nem megalapozatlanabb - számítás eredményei pedig egyenesen cáfolják. Fekete Gyula helyzetértékelése, s az ennek nyomán kialakuló hangulat viszont semmiképpen nem kedvez a megfontolt és konszenzusereső politizálásnak, s a politikával szükségképpen együttjáró időnkénti (nem csak választási!) vereségek higgadt tudomásulvételének. *Ahogy an elfogadhatatlan számomra az ellenzék egyes képviselői részéről gyakran elhangzó azon állítás, mely szerint nekik – az önkormányzatoktól eltekintve – semmi hatalmuk nincs, így semmilyen felelősség nem terheli őket az országban végbemenő folyamatokért, ugyanúgy veszélyesnek tartom a kormánypártok félelmeit erősítő kijelentéseket is.*

Fekete másik fontos megállapítása szerint az a nagy baj, hogy a "monolitikus hatalomhoz hozzászokott apolitikus lakosság"

nem tudja: nem minden hatalom a kormánypártoké. Ez azt hiszem így van. Ezért is látom szükségesnek az effajta vitákat, illetve ezek eredményeinek – ha vannak – higgadt, a demokratikus politikai kultúra kiteljesedését elősegítő tudatosítását. *Ugyanakkor azzal meg kell tanulni együttélni minden pártnak és szabad választásokra épülő demokratikus politikai struktúrák igazságtalanok.* Leginkább azért, mert a választások alkalmával az állampolgárok nem csak a saját hatókörükben teszik felelőssé a kormányzó erőket, hanem az ország általános állapotát kérik rajtuk számon. Olyat is, amiről lehet, hogy valóban nem tehetnek. Ennek az ellentmondásnak a feloldására logikailag három megoldás kínálkozik. Az egyik szerint, akkor minden hatalmat a mindenkori kormánypárt(ok)nak! Világos, hogy Fekete sem ezt akarja. A másik szerint lehetőleg minél ritkábban kell, ad absurdum egyáltalán nem szabad megzavarni az ország felemelkedésén munkálkodókat a választások jelentette kockázatokkal. Ezt sem kívánja épeszű politikus ma Magyarországon.

A harmadik – számomra is szimpatikus, de igen nehezen járható út – hogy a "*rapid megoldások*" helyett *mindenki bízson saját híveiben*. Abban, hogy az általa hangoztatott és politikai tetteivel is igazolt értékek tömeges, ha nem is kizárólagos támogatást élveznek a társadalomban. Abban, hogy szimpatizánsai – így nem megesalatra vagy kiábrándítva – kitartanak mellette "jóban-rosszban", kormánypárti és ellenzéki pozícióban egyaránt. Ügyeljenek a pártok arra, hogy politikusaik ne csak saját tagságuk körében váltsanak ki rokonszenvet. Hogy az emberek a politikában ne csak ellenségek hadakozását és gyalázkodását lássák, hanem az álláspontok és képviselőik kölcsönös tiszteletét, annak feltételezését, hogy a másik is jót akarhat attól, hogy másként akarja. Ettől is

jelentős mértékben csökkenhet a veszélyérzet. Elismerem, hogy mindennek kemény feltevélei vannak. Többek között az is, hogy a lakosság valóban hitelesen informálódhasson a politikai erők tevékenységéről, a kormány és az ellenzék hibáiról és erényeiről. E téren is

sok tennivalót látok.

Ezzel együtt kívánok minden pártnak – Fekete Gyula pártjának is – több ilyen nyugodt önbizalmat. Így talán majd kevésbé kell tartaniuk egymástól. S nekünk is tőlük.

Hibó Tamás: Cím nélkül (tus)

Fekete Gyula

Számszerűsíthető tények

(válasz Kovács László Imre írására)

Mindenekelőtt köszönöm a kritikai frást. Ez a legrészletesebb és a kérdéses politológiai problémába leginkább önmagát beleélő tanulmány. Ha röviden le tudom írni a tanulmány megírására inspiráló tényezőket; ha a mérhetőség kérdéséről véleményt mondok, ha néhány közismert bizonyítékot felelevenítek annak érzékeltetésére, hogy mely hatalmi ágban milyen politikai erők érvényesülnek, akkor talán minden olyan kérdésre megválaszolok, ami – mint kérdés – felvetődik tanulmányommal kapcsolatban Kovács László Imre írásában.

A tanulmány megírását a képviselői munkám legteljesebb lakossági félreértése váltotta ki. Még annyira döbbenetesen monolitikus pártállamban gondolkodnak az emberek, hogy tudatukban az MSZMP egy parlamentnek adta át a hatalmat, és mi képviselők a volt MSZMP valamennyi jogosítványát megörököltük. Képzeletükben valamennyi történést mi felelünk az országban, hisz "miénk a hatalom". Csak néhány példát hadd soroljak fel:

a) Újpesten SZDSZ-tag a polgármester, Budapesten SZDSZ-tag a főpolgármester. Mégis engem, MDF-es képviselőt hibáztatnak azért, ha választókerületemben *nem tudom elérni:*

– azt, hogy este 22 óra után is zajongó vendéglőt a csend betartására kötelezzenek, mivel a vendéglő fölött lakó, másnap kora reggel kialvatlanul munkába induló buszvezető vagy ápolónő emiatt mások életét is veszélyezteti;

– azt, hogy az Ingatlankezelő Vállalat

rendszeresen takarítsa a szemétdobókat (irtózatos az onnan kiáramló büz), és nyáron ne egyszerre küldje szabadságra több ház-tömb gondnokát;

– azt, hogy egy iskola előtti főúton – ahol most októberben is halálra gázoltak egy 11 éves diáklányt – jelzőlámpa helyen felszerelve;

– azt, hogy a délutáni (22 óráig tartó) műszak dolgozóit ne félóránként járó buszjáratok szállítsák haza.

Hosszan sorolhatnám önkormányzati közbenjárást kérő leveleim tartalmát, amelyeket - ha kaptam választ – már úgy mellékeltem a hitetlenkedő, csodálkozó honpolgároknak, hogy kérésüket támogatásom ellenére is elutasították. Képtelen voltak felfogni, hogy az önkormányzatok a parlamenttől (és végrehajtó hatalomtól stb.) függetlenek, kérhetek, könyöröghetek – de mást nem tehetek. Nem kell különösebben taglalnom, hogy a lakosság hozzám forduló 1 százalékát talán meg tudom győzni ártatlanságomról a jelzett

problémák esetében, a 99 százalékot azonban nem, hiszen el sem jönnek hozzám hanem csak látatlanban szidalmaznak vagy korholnak ugyanezen gondok miatt.

b) Az elmúlt 30 évben igen sok igazságtalan, szabadságtól és vagyontól megfosztó határozatot hoztak a bíróságok és a helyi tanácsok is. Enyhébb esetekben az állásuktól fosztották meg az áldozatokat, akiknek ma kevesebb a nyugdíjuk. Rendszeresen érkeznek hozzám kérések, hogy az igazságügyi miniszternél érjem el:

- politikai okokból történt elbocsátások megsemmisítését és a kárvallottak kártalanítását;

- házukból kilakoltattottak most is meglévő lakóházukba való visszaköltöztetését;

- 1956 mártírjainak gyermekeitől akkor megtagadott árvaellátások utólagos folyósítását;

- a ma is közöttünk mászkáló gyilkosok és tömeggyilkosok megnevezését.

Hiába is magyarázom kérelmezőimnek, hogy az igazságügyi miniszter nem főnöke a bíróságoknak, nem utasíthat bírókat ilyen vagy amolyan ítéletekre – nem értik. Többségük el sem hiszi, hogy "az igazságügy minisztere nem szolgáltathat igazságot" és "MDF-bolsi" összejátszást nekem címezve rámesapja az ajtót. Kisebb része az ilyen panaszosoknak elfogadja valamelyik jogsegélyiroda címét, ahol képzett ügyvédek talán észrevesznek valamely perújrafelvételi lehetőséget.

c) az Országgyűlés költségvetési-, adó- és pénzügyi bizottságának tagjaként tanácstalanul forgattuk – kormánypárti és ellenzéki képviselők egyaránt – 60 ezer személy aláírásokkal aláírt követelését, miszerint tiltsuk meg a biztosító intézeteknek a gépjárművek után fizetendő biztosítói díjak emelését. Ilyet mi nem tehetünk meg, köznevetség tárgya lennénk. Ha netalántán mégis ilyet tennénk, az Alkotmánybíróság ezt már másnap megsemmisítené, mint alkotmányellenes

rém példát. A szomorú az, hogy az ilyen akciókat támogató tömegtájékoztató eszközök ezt nem tudták – illetve nem adtak helyet az alkotmányellenességre figyelmeztető véleményeknek – és hogy maguk a szervezők is félreismerték a Parlament lehetőségeit.

Még nem volt meg a temetése egy MDF-es éhségstrájkoló ismerősömnek. Éhségstrájkjával el akarta érni, hogy a Paksi Atomerőműnél a munkástanács szerint jónak látott szervezeti rend érvényesüljön. Nem tudta megérteni, hogy egy részvénytársaság érdekvédelmi szervezetektől függetlenül is dönthet, és igencsak áttételes és közvetett a függése a részvényvagyon egy részét birtokló államtól is. Halála már csak azért is tragédia volt, mert éhségstrájkját a posztbolshevik sajtó gúnyolódva, pocskondiázva emlegette – akárcsak dr. *Réti Miklós* képviselőtársamét – hiszen sajnálkozás és kitüntetett sajtófigyelem csak kormányellenes éhségstrájkolókat illet meg.

Még egy példát mondok: október elején választóközretem mintegy 100 polgára próbált arról meggyőzni, hogy a Parlament és a gazdasági élet nem külön hatalmi ág, igenis nekünk kötelességünk lenne előírni, hogy a bankok mekkora kamatot számíthatnak fel hiteleik után. Nem tudtam őket meggyőzni és a többségük a kormányt, Parlamentet szidalmazva távozott.

d) Igen sok panaszom van a törvények közhírré tételével kapcsolatban. 1991-ben és 1992-ben olyan rendszerváltoztató szellemű törvények születtek meg, amelyek jogvesztő hatályúak voltak, többszázézes-milliós károk is érhatték a határidőket nem ismerő állampolgárokat, vagy a nem magyar állampolgár károsultakat. Tudvalevő, hogy a rádióban, a televízióban, a napi sajtó túlnyomó részében azok vannak felső és középszinten döntési pozícióban, akiket még a múlt rendszer legsúlyosabb bűneinek – tömeggyilkosságoknak, tömeges kivégzéseknek, vagyó-

nokból történő kiforgatásoknak, a legelembb emberi jogok eltiprásának – eltitkolása, elleplezése érdekében neveztek ki. Nem csoda tehát, hogy micsoda tömény ellenszenv és gyűlölködés kíséri az igazságtételi, kárpótlási próbálkozásokat ezekben a médiumokban. Azon sincs semmi csodálnivaló, hogy a televízió a Földművelődésügyi Minisztérium nyolcszori(!) felkérése ellenére sem indított ismertető sorozatot legújabbkori legnagyobb vagyonfelosztásunkat elrendelő törvény, a szövetkezeti törvény ismertetésére. Néhány jellemző eset:

– 1991. december 16-án, az első kárpótlási törvény lejártának estéjén az újpesti MDF-irodába betérő két érdeklődővel szaladtunk sürgősen a postára. Legalább jelezék az igényüket. A mindig zsúfolt kárpótlási irodák elriasztották őket, nem tudták, hogy a késlekedés jogvesztő hatályú.

– 1992. májusában egy újpesti lakatosipari szövetkezet alapító nyugdíjas elnöke jött hozzám segítségért. A szövetkezeti törvényben előírt üzletész-bejelentési lehetőség utolsó napján tudta meg – és jelentette be – üzletész iránti igényét. Kapott is 170 ezer forint értékű vagyonjegyet – míg hasonló korú, a nyolevanon már túllépett – társai nem kaptak, mert nem tudott már nekik szólni. Volt munkatársai őt hibáztatják, arra gondolnak, hogy azért nem szólt nekik, mert így több vagyonjegy várományosa lehetett. Miért nem írtuk elő a kötelező tájékoztatást – kérdezte és nem hitte el, hogy ez nincs a hatalmunkban. Még szeptemberi fogadóórára is eljött, retorziót követelt a rádió és televízió jogvesztő törvényeket bojkottáló magatartása miatt. Groteszk, de a mai helyzetből fakadó törvényjavaslatra is buzdított: miért nem állítjuk vissza a kisbírók intézményét, akik minden héten trombitás hírnökök kíséretében kidobolják és kihirdetik az új törvényeket és kormányrendeleteket, illetve lejártó határidőkre figyelmeztetnek?

– 1992 júniusában ellenzéki pártok a kárpótlás "meggyorsításának" az ürügyén – a földigénylés megújítására nyújtottak be törvényjavaslatot. A határidő jogvesztő hatályú lett volna, és nagyon hamar – augusztus 15-én – lejárt volna. A jogvesztést csak az utolsó pillanatban törölték a törvényjavaslatból a kormánypártok. A nyári szabadságok, a tömegkommunikáció szokásos törvényelhallgatása miatt az érdekelteknek csak egyharmada újította meg a termőföldben történő kárpótlás iránti igényét. Ebből is érzékelhető annak a veszélynek a komolysága, amitől a kárvallottak kétharmada megmenekült.

– Idén októberben is több lakossági felhívás érkezett hozzám annak érdekében, hogy kapjon a tömegkommunikációban nagyobb nyilvánosságot a most jogvesztő hatályú lejártó nemzeti gondozási törvény, illetve a szabadságvesztést elszenvedetteket kárpótló törvény. Hiába hangsúlyoztam, hogy erre nincs hatalmunk – és az igazságtétel ellendrukkereitől pedig irreális lenne a tárgykörben tájékoztatást elvárni – a panaszosok macskodtak. Akkor legalább nyújtsak be törvényjavaslatot a jogvesztő határidők meghosszabbítására.

– A terjedelem nem teszi lehetővé a sok-sok konkrét példa és választókerületi képviselői tapasztalat további felsorolását. Valamennyi orvosolatlan panasz arra figyelmeztet, hogy a lakosság igen széles tömegei nem tudják, nem ismerik a parlamenti képviselők hatalmának alkotmányos korlátait. Olyan dolgokért is hibáztatnak minket, amelyekre nincs is lehetőségünk orvosolni.

A mérhetőség problémája felveti azt a dilemmát: aki attól fél, hogy a mérési eredményét szétszedik a kritikusok, az arról is lemond, hogy egy hozzávetőleges nagyságrendet érzékeltető adatot meghonosítson a köztudatban. Én úgy döntöttem – mivel a tömegkommunikációban oly gyakran emlegetik a

teljhatalomra törő kormány mumusát, oly gyakran rémisztgetik keresztény-nemzeti kurzussal és fasizmussal a lakosságot – hogy van értelme egy ilyen jellegű számításnak. Már az is eredmény, ha a lakosság egy részében tudatosodnak az egymástól függetlenül létező hatalmi ágak; ha megérti azt, hogy nem mindenért mi vagyunk a felelősek, hiszen csak az összhatalom egy hányada a keresztény-nemzeti pártoké.

“Nem tűnnek célravezetőnek azok a megoldások, amelyek e kérdés komplexitását szándékosan vagy anélkül figyelmen kívül hagyva *egyetlen tényezőre redukálva oldják meg a feladatot*” – írja Kovács László Imre kritikai cikkében. Hát épp ez a feladat!

Az összhatalom felmérése és felparcellázása! Szerencsére a statisztikai, közgazdasági szakirodalom számos ilyen jellegű próbálkozást tartalmaz. Még közgazdasági Nobel-díjas is – az 1978. évi – beleártotta magát a hatalmi statisztikák kidolgozásába. Ha nem is fogadom el elméletét – sok elgondolkodtató kritikát kapott –, de ötletet tőle is szereztem. Bennem az a vélemény alakult ki, hogy a probléma valóban olyan összetett, komplex, hogy nem szabad meghatároznom egy-egy hatalmi ágon belül kvantifikált eredményt, például azt, hogy a szakszervezetekben belül 5 százalék vagy 15 százalék a kormánypártok szellemiségét meghatározó nézetek ereje. Elég konstatálnom valamely politikai erő létét, és az előjel-statisztika szabályai szerint eljárni. Ennek a *legvégső összesítése még elbírja a kvantifikálást*, de az egyes előjelet kapott tényezők (esetünkben az egyes hatalmi ágak) már nem bírják el. Hiszen bármely statisztikus előtt nyilvánvaló, hogy az előjel-statisztikák nem a patikamérleg igényeit elégítik ki, hanem a tényfeltárás eszközei.

Valószínűleg nem lehet vita tárgya, hogy a kormánypolitikát leginkább toleráló munkástanácsok befolyása nincs 25 százalék az érdekvédelmi szervezeteken belül, jó ha 10

százalék van. Úgy tűnik, nagyvonalú voltam a kormánypártok befolyását illetően. De inkább irányukban tévedek, semmint tagadjam az ilyen jellegű befolyást, még ha az minimális is. Kovács kritikája sokallja az érdekvédelemnek tulajdonított négy hatalmi egységet. Erre csak azt tudom mondani, hogy az Érdekegyeztető Tárgyalások határozatait közli a Magyar Közlöny, a Magyar Köztársaság hivatalos lapja. Nem közli viszont a legnagyobb önkormányzatok (pl. Budapest) vagy megyei közgyűlések határozatait, a Társadalombiztosítási Tanács vagy a Bankjegytanács döntéseit. Ezzel együtt nem érzem, hogy nagyot tévedtem volna, mert ha három hatalmi egységben jelölöm meg az érdekvédelmi szervezetek erejét, akkor már el kellett volna tekintenem a munkástanácsok ebben betöltött viszonylag csekély szerepkörétől.

Meg kell jegyeznem, hogy a hatalmi struktúra országonként és koronként változó. Finom struktúrákban akár 30 hatalmi ág is felsorolható. Pl. a világ országainak a többségében a családfő hatalma – nagycsalád esetén akár 20-30 ember feletti hatalma – lényegesen látványosabb, mint bármely közhivatalnoké. Más országokban a külföldi hatalmaktól való függés lényegtelen – nálunk viszont nem tagadható a szerepe. Nem tartom tehát hibának azt, hogy a később – a Magyar Fórumban – megjelent dolgozat kritikai észrevételek hatására több hatalmi ággal számolt, mint a Palócföldben megjelent írás.

A rendőrség, mint független hatalmi ág figyelembevétele azért volt fontos, mert minden konkrét lépésben a kormánytól függetlenül dönthetnek. Kovács kritikája kétségre vonja, hogy a rendőrségnél nincs befolyása a kormánykoalíciónak. Sajnos túl sok képviselői tapasztalatom van az ellenkezőjére. De hadd mondjak egy országos példát: 1990 október végén útonálló bandák gettósították az országot, milliók mozgásszabadságát, alap-

vető emberi jogait bűnös módon korlátozták, több halálesetet és milliárdos kárt okoztak. Alkotmányra tett esküjüket csúfosan megszegve, a közrend szolgálatára szánt hivatásukat elárulva a rendőrség ellenszegült a kormánynak és gyakorlatilag a puccsisták oldalára állt. Kell-e ennél több bizonyíték?

Miért nem tekintem önálló hatalmi cégnek a Vagyonügynökséget vagy az oktatást - kérdi kritikájában Kovács. Nem tekinthetem egyiket sem önállónak, hiszen a Vagyonügynökség szorosan a Kormánytól függ - vezetője pl. a Kormány tagja -; az oktatásban pedig nagyrészt az önkormányzatok elképzelései érvényesülnek.

Ha kapok kritikát, legtöbbször azért kapom, mert úgymond túlbecsülöm a kormánypártok befolyását. Például a kormányellenes műsorok több tucatnyi órájával szemben nincs öt percnyi kormányt megvédő jegyzetítő a rádióban vagy a televízióban. A hazugságok, rágalmak özönére még csak töredék százalékban sem válaszolhatunk. Eltűzött tehát az ott általam feltételezett befolyás. Sajnos, igazat kell adnom ezeknek a véleményeknek is. Bízom azonban a nagy számok igazságot mindig tartalmazó törvényében, és abban, hogy az előjel-pontatlanságok pozitív és negatív előjelei összeségükben ki-küszöbölik a torzítást.

Hibó Tamás: Utolsó paradicsom (tus)

Szikra János

Két vers között

S a csönd szélütött lapjai között
pamutpuhán egy árva szárny köröz.
Madár lapozza szét az ég
szurokba-alvadt éjjelét.

Miféle láteső fókusza
mérhetné be e kusza
szárnyalást; miféle gyilkos célkereszt
tájolná be e léttelent,

s miféle könyvbe íratott
betűtlenül e halott
röppálya-ív, két szárnycsapás között –
s mivégre, mond, e csönd?

A Zöld-tónál

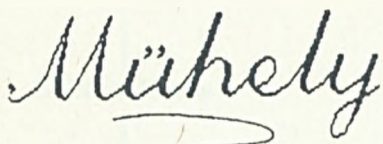
A Zöld-tónál, a tengerszem
mellett holtig ellaknál,
itt otthon vagy, a bércek közt
– ezt mondtad a Zöld-tónál.

A Zöld-tónál, a gleccservölgy
fókuszában föllobbant
a boldogság a szívedben,
és lelkemben megcsobbant.

Kikiáltó

Ártatlan volt valamennyi:
 partizánok s fegyverhordozók,
 az álnokok, az ülnökök,
 a belépők, a nyitányok,
 a finálék, a bonvivánok,
 a hívők, az istentagadók,
 a tagok, a megtagadottak,
 a fölvettek, a letaszítottak,
 a moszkoviták és a hódolók,
 a bűvölők, az elbűvöltek,
 a hülyék, az elhülyítettek,
 a megskalpoltak és a skalpolók –
 Amiként ártatlanok ők is:
 minden farkastorkú pásztor,
 politikus prédikátor,
 polgármester, simlis jegyző,
 följelentett följelentő,
 föl puffadt ostyazabáló,
 melldőngető önimádó,
 ájtatos sziaé-ügynök,
 kampányokba belezüllött
 népmívelő trikóárus,
 pracliját dörzsölő Pilátus –
 Kikiáltom, nem kell lista:
 csak én voltam kommunista,
 csak én vagyok, Mohács óta
 minden szent ügy elkúrója,
 minden kerék megkötője,
 ejrópa dögtemetője,
 aki, im, középre állok.
 Jelöljétek ki az Embert.
 Nem kedvelem, hogyha reszket
 a Mester keze.

Hibó Tamás

CURRICULUM VITAE

Hibó Tamás 1947-ben született Szolnokon. Szüleinevel Salgótarjánba költözött, ahol első mestere *Iványi Ödön* volt. Az ő biztatására jelentkezett 1966-ban a Török Pál utcai Képzőművészeti Szakközépiskolába. Tanára *Viski Balázs László* volt, Kinek egyénisége és szakmai tanácsai meghatározóak voltak művészi gondolkodásának alakulásában. A Képzőművészeti Főiskolára kétszer felvételizett - sikertelenül. Ezek után turistaként Lengyelországba utazott, ahol felvételt nyert a varsói Szépművészeti Főiskolára. A második évtől a Magyar Népköztársaság ösztöndíjasaként tanult festészetet, különböző grafikai technikákat és szobrászatot 1970-ig. 1971-ben fejezte be varsói tanulmányait. Féléves vívódás után felvételét kérte a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, ahová 1971-ben Ék Sándor támogatásával fel is vették. Szakmai tudását *Raszler Károly* és *Rozanits Tibor* irányításával bővítette. Főiskolai tanulmányait 1972-ben fejezte be.

Ezután visszatért Salgótarjánba. 1974-ben Madách-ösztöndíjban részesült, majd 1975-ben a "Munka-Művészet" díjjal tüntették ki.

Önálló kiállításai: 1974-ben Salgótarjánban, 1977-ben a Ferencvárosi Pinceklubban, 1980-ban Balassagyarmaton, 1982-ben Budapesten a Lengyel Kultúra Házában és 1983-ban ismét Salgótarjánban.

Több kisgrafikai és grafikai tárlaton vett részt alkotásaival. A nyolcvanas évek végén ismét a festészet felé fordult. Négy utolsó olajképe egy új - már teljesületlen - alkotói korszak lehetőségét jelzi.

Életműve torzóként maradt ránk 1991. október 23-án bekövetkezett haláláig.

(Összeállította *Halászné Szilasi Ágota*)

Brunda Gusztáv

”A nagy kétszívű folyón”

(Ex libris Hibó Tamás)

Társadalmi különállása, távolmaradása olyan természetes, magától értetődő volt, mint a sültkrumpli illata, amit mindig nagy gyönyörűséggel hámozgatott a horgász-túrák esti tüzei mellett. Ilyenkor mindannyiszor boldog volt. Nem is tudom, volt-e boldogabb valaha, mint a természet még romlatlan tájain jó barátok között. Pontos, környezetazonos viselkedését látva, az ember inkább gondolhatta volna gyűjtögetésből rapszódásból élő, afféle ”erdei manónak”, mint Salgótarján főterén álló, ötvenöt négyzetméteres beton panelépület grafikusművész lakójának. Félrevonultságának talán az is oka lehetett, hogy személyiségkörén belül alig akadt, akinek ne csípte volna a szemét agresszív intellektualitása.

Akinek felkeltette figyelmét Hibó Tamás művészete, s érdeklődik az életmű egésze iránt – netán ismeri is valamelyest e munkásságot –, annak természetesen felvetődő kérdése lehet: ki volt ez a művész? Ki volt ez az erős társadalmi beállítottságú, létezésünk egyetemes kérdéseit önmaga életével gúzsba kötő, a külső történéseket lelkébe fordító, – a művek tanúsága szerint – olykor fanyar, máskor cinikus, de mindig könyörtelenül

realista művész? Mint más esetben, természetesen itt is igaz, hogy amennyien ismertük őt, annyiféle portrét rajzolhatnánk személyiségéről. Az én ábrázolástöredékem, már barátságunk okán sem lehet több szubjektív vázlatkísérletnél.

Az elmúlt (hol nem múlt) tejszerű rendszerünk ideológia és kultusz rendszerei összeférhetetlen lázongónak, kezelhetetlen ellenzékieskedőnek, bárdolatlan hőzöngőnek tartották. A mi, kedves jó Blazsek elvtársunk még aggódott is miatta, bár hogy őszinte legyen, szívből örült az olyan szemfüles rendezők éberségének, akik egyszer bezúzták Csemniczky Zoltán galéria-vezető róla írt rövid ismertető szövegét, máskor pedig egy salgótarjáni tárlatról likvidálták a nem kívánatos grafikáját. (Katalógusban szerepelt, falon már nem.) Különböztelenül teljesen igazuk volt, mert ez utóbbi képeltávolításos esetben az a bizonyos mű arcátlanul naturálisra sikerült és ráadásul politikai veszélyeket is hordozott (magában). Amikor véletlenül megkérdeztem Hibó Tamást, hogy rosszul esik-e neki a dolog, ő csak legyintett. Nem – felelte –, legalább történt a munkámmal valami és Ők is csináltak valamit. Ami az érzést illeti, a

művész nem biztos, hogy igazat mondott, de mindenesetre nem esett kétségbe. Pontosan tudta mi a társadalmi helye, milyen szereplehetőségekhez juthat, mit oszthatnak rá. Talán kilúgozott tisztánlátása segítette hozzá, hogy az utolsó pillanatig kitartott passzív rezisztenciája mellett. Amikor kisebb megalakulásra kapacitáltam, felemelte kezét és azt mondta: No, no! Ne felejtse el barátocskám, aki egyszer elmegy vacsorára tudnia kell, hogy annak ára van! – idézte kedvenc ókori sztoikus, félfülű, rabszolga filozófusát.

A helyi, kortárs művészek közül mestercékként tisztelte *Iványi Ödönt*, a hetvenes években barátja volt *Hann Ferenc*, egy időben jó viszonyt tartott *Szatmári Bélával*, *Lóránt Jánost* nemcsak emberileg érezte közel magához, hanem művészetét is nagyra értékelte. Szívesen beszélgetett, vitázott *Mustó János*-sal, *Szepesi Jósikával*, *Hegedűs Morganhoz* viszont szorosabb szálak fűzték. Imponált neki fiatal barátja féktelenül feltörő tehetsége, érezte művészi erejét.

Kapcsolatainak köre nem zárult le a művészvilágban. Szívesen járt a salgótarjáni bridge körbe és nem hagyhatók ki e sorból a horgász haverok sem – sokan közülük nem is tudták, hogy művész –, s persze a számtalan munkásember. Nem kell elfelejtenünk, hogy Hibó Tamás proletár életet élt. Az alkalmasszerű megbízásokat kivéve két kezével, fizikai munkával kereste a kenyerét. Volt dekoratőr különféle gyárakban, később kőfaragással teremtette meg a családját és a maga életfeltételeit.

Amikor az életpálya e lényegi aspektusához érünk, meg kell állnunk egy pillanatra. Gondoljunk *Hann Ferenc* ugyancsak a Palócföld e számában olvasható emlékezésének első mondataira: "Hibó Tamás 1970-ben világmegváltó szándékkal tért haza Varsóból. Tisztában volt képességeivel és eléggé biztos is volt magában, így hát a jómódú, a tisztességes és a tehetséges művész sorsára vá-

gyott." A valóság azonban gyorsan kiábrándította. A helyi művészek politikai és emberi megosztottságát, a munkásság vigasztalan életét látva, a politika vidéki tocsogóiban gázolva gyorsan felmérte lehetőségeit. A szembesülés annál is keserűbb volt, mert a művészi élet feltételeinek megteremtésére reménye sem lehetett. Két apró gyereke a másfél szobás lakás konyha-műtermében vaskloridos, kénsavas edények között csúszott-mászott akkor, neki pedig csak alkalmanként csurrant egy kis művészi megbízás (Páncélvonat, Tanácsköztársaság, munkavédelmi plakátok, jubileumi emléklapocska és hasonlók).

E létperspektíva természetesen módon hátrálta be a művészi megnyilvánulás műfaji lehetőségeit – ilyen anyagi körülmények között festésről szó sem lehetett –, s hívta életre a fiókban tartott, vagy csak szűk baráti körben bemutatott rajzait, metszeteit. Talán természetesnek is felfogható, hogy a rajzokat a reménytelenség, s az alullévőkkel szemben érzett szolidaritás hatja át. De ha jól megnézzük, ugyanezt láthatjuk a hivatalos megbízások lapjain, legyenek a figurák családjuktól búcsúzó, harcba induló vöröskatonának, vagy a szocialista nagyipar hős munkásai (Kábelgyári munkások, A városépítő). A grafikákon pátosznélküliséggel, időtlen küzdelembe fagyott arcokkal találkozunk. A "szocialista filmtörténetben" járatos műértő azt is mondhatná, hogy Hibó Tamás a magyar grafika *Dusan Makavejev*-je. Legalább olyan hatásosan ábrázolta az "örömtelen lét örömtelen hétköznapjait" rajzain, mint a Jugoszláv rendező mozgóképen. Hibó Tamás állhatatos nyakassága, végletekig kiélezett meggyőződésé épült a hetvenes években: mindaz ami társadalmi-politikai hazugság, demagógia, azt nem lehet, nem szabad erénnyé avatni. Ha az embert fogyóeszköznek tekinti a modern ipari világ, az éppen aktuális, önmaga kontrollját veszítette hatalom,

az ellen lázadni kell. Gyűlölte a történelem, a háborúk, a totális rendszernek embert bedaráló mechanizmusait (XX. század című sorozat lapjai). A 70-es évek mindannapjaival szembesülve úgy érezte, illusztrálnia kell a "félíg bevallott" történéseket: a titkok, a tabuk "könyveit". Ami művészetté lényegült a Hibó grafikákban az egyfelől tehát tudatos program, másfelől ösztönös, őszinte reakció a valóság történéseire (Menyegző).

Ettől a kettősségtől érezhetjük a művekben manifesztálódott drámaiságot oly erővel, s állhatunk előttük szégyentől leforrázottan. S talán így érthető miért nem nyúlt divatos, aktuálisan bevált eszközkészletek, kifejezési technikák után, hogy felőlük érkezzen korszerűnek tekintett művészi formákhoz. Nem látott felvállalhatóbb művészi programot önmaga számára, mint személyiségén, a korról alkotott nézeteinek szűrőjén átengedni az általa látott, érzett világot műveibe, hogy azok saját felfogása szerint legyenek KOR-szerűek. Azt kell gondolnom, hogy olyan erős erkölcsi talapzatú művészettel van dolgunk, amelynek mércéje véletlenül sem osztályszempontú, hanem emberiség - de nem civilizáció - szempontú. S ha az életmód egészével szembesülünk, akkor még tágabb értékhorizontról kell visszaneznieknünk, s azt kell mondanunk, hogy természet szempontú (Történelem előtti ember, Történelem utáni ember).

Ezért is lehetett mindannapi sirám számára az a pusztuló folyamat, amelybe földi világunk sodródott. Lehet, hogy többek számára hihetetlenül hangzik, de Hibó Tamás lelkileg nehezen élte meg a "világromlást". Panteista volt? Talán igen, mert nem volt számára nagyobb Isten a Természetnél. Valójában persze mégsem lehetett az, hiszen idealista sem volt. Mondjuk inkább azt, hogy a társadalom és természet lényegegységének tudatában szemlélte világunkat. Áhítattal is soha el nem únva tudtunk diskurálni e felfo-

gást közvetítő kedves filmhősünkről, *Kurosava Akira* Derszu Uzalájáról. Hasonló volt helyzetünk ha *C. Lévi-Strauss* Szomorú trópusok vagy *Malinowski Baloma* című munkájáról esett közöttünk szó. Lelkében egyszerre élte az ősember, a rabszolgaság, a nyersnek tudott középkor és a szuperteknikák korát. Horgászott, gyűjtögetett, szentjános bogarak parázsló fényében gyönyörködött, s ha érezte hogy barátainak örömet szerez vele, jó ételeket főzött, vagy felmondott néhány ókori sztoikus filozófust, polgári gondolkodókra utalt, Marxot idézett. S ha kegyetlen, mértéktelen élethelyzetek alakítása volt soron - mert volt nem egyszer -, joggal remélhette, hogy mindannyian megbocsájtunk neki. (Igaz, egyszer mégsem remélte.) Egy-egy hosszabb beszélgetés után az volt az ember érzése, hogy a napi események megítélésében Hibó Tamás számára a teljes filogenézis a mérce. Micsoda ordító ellentét volt ez az életünket kitöltő ideológiai-politikai kalibráltságú mércékhez képest. Csoda-e hát, ha "furesza madárnak" tartották, s mint ilyenkor lenni szokott, jobb híján "becsmérlő jelzőkkel bőven illették".

A hivatottság távolságtartását csak fokozta történelemről alkotott pesszimista képe. Mivel nem tudott kellő mennyiségű bizonyítékot találni arra az alapvető kérdésre, hogy az ölés, a gyilkolás mennyiben tartozik az ember lényegéhez, hátborzongató művészi víziói, profán, többször brutális ábrázolásai sokkolóaknak tűnhettek (XX. század, Dózsa, Facsoport).

A társadalmi folyamatokról alkotott, a művekké sűrített pamflettjeit pedig egyenesen felháborítóknak találták a politikusok (Sikeres tárgyalás, Nagy kutyatanulmány, Vak vezet világtalant, A király meztelen, Vágta, Esperanto, stb.).

Az ún. MESTER (a nagyhatalmú kelet-európai főigazgató) megszenteltségtelenítését még uralma teljében elvégezte, bemutatva

közben a mindenkori kondukátorok alattvalókkal szemben érzett megvetését. S mily szomorú, a politikai történéseket előrejelző, látnoki megfogalmazások sorában ott a "Magyarország" című, amely kerítés-karám határán, ki-be mászó emberei a más idézték, már 1984-ben. Hibó Tamás rezisztensnek bizonyult az andalító, olykor gusztusos kiszérelésű eszmerendszerekkel szemben. Életét állandó ébrenlétnak, a dolgok lényegéig hatoló kritikai realista szemléletű művészi munkásságnak tekinthetjük. Művészete nagy, kényelmetlen lelkiismeret. Mintha *William Butler Yeats* helyette is írta volna: "Szólni, amikor hallgatnak, hallgatni amikor üvöltönek, emlékezni, midőn mindegyre másképp emlékeznek, különállni, ha béget-

nek."

Lám peregnek a sorok, körözkök, csak körözkök Hibó Tamás személyiségének rejtettebb vonulatai felé közeledve, s nem tagadhatom, hogy félek megérinteni akár a második réteg buroklevélemlékeket is. Még akkor sem merem megtenni, ha jól tudom, hogy könnyörtelenül őszinte életet élt. Sokat álmodtunk együtt, terveink között hosszú utazások, nagy megszőkések szerepeltek. Ez mindig jó mulatságnak bizonyult, ha már idejében nem tudott megszőkni ebből a kisvárosból.

Most, hogy Hibó Tamás elkezdte Nagy Utazását a vizek hátán, talán eljut gyakori álmaink helyére: a Nagy Kétségű folyóra.

Hibó Tamásról Pál József tanulmányát és Zsibói Béla Hann Ferenc művészettörténésszel készült interjúját lapunk következő 1993/1. számának *Műhely* rovatában közöljük.

Hann Ferenc

Hibó Tamás

Hibó Tamás 1970-ben világmegváltó szándékokkal tért haza Varsóból. Tisztában volt képességeivel és eléggé biztos is volt magában, a jómódú, a tisztességes és a tehetséges művész sorsára vágyott. Hamar rájött e három kritérium együtt, a hetvenes évek Magyarországán, különösen a negatívumokat eszeneciálisan magába gyűjtő Salgótarjánban nem lehetséges.

Varsó kis Párizs volt akkoriban. Professzora és Hibó mestere, európai léptékű alakja volt ennek a kornak. Az Academia hallgatói között amerikaiak, angolok akadtak, s a művészeti kollégiumban zenészek, képzőművészek laktak együtt. Olyan tárlatok, filmek, zenei események voltak, melyek nálunk tíz éves késéssel bukkantak csak fel. A főiskolások úgy jártak nyaranta Hollandiába, Dániába, mint mi Pozsonyba. Szembe-sülni a hazai helyzettel és lehetőségekkel kiábrándító volt. A varsói Főiskola jól felszerelt, szabad szellemű intézményként működött. És nemcsak a varsói, a krakkói is. Nem véletlen, hogy azidőtájt a közép-kelet-európai grafikai kultúrának a bázisa és tulajdonképpen mintája is a lengyelországi grafikai tevékenységben volt fellelhető.

Amikor *Kass János* 1970-ben meglátta Hibó litográfiáit – közöttük a "Szép Etelikó" tondóba komponált portrét – azt kérdezte: Hol létezik ekkora litografiai kő Magyaror-

szágon. A budapesti főiskoláról ugyanis a gyanakvó 50-es években elszállították a köveket, hátha valaki röpiratokat gyártana rajtuk, s a várban sokuk, kis belső udvarokban, járdalépként funkcionálna ma is.

A lengyel grafika formanyelve mindig meghatározta Hibó formanyelvét. De talán még fontosabb a népi szobrászat egy ágának világa. A fából faragott szent szobrokra gondolok, melyeket mindenhol lehetett látni, s lehet ma is Varsóban s másutt – általában a mélyen katolikus Lengyelországban.

Hibó korai rézkarcai, fametszetei, linómetszetei ezt a hatást mutatják, legalábbis konkrétan érzékelhető, különösen, ha arra a két példányban készült albumra gondolok – 1970 tájáról –, melyből a "Király és a kutya-mosó" című lap király-figurája, vagy a "Kenyérbéltől" című lap Szent János alakja valahol ugyanarról szól és majdnem ugyanúgy. Annak a nemzedéknek, amely ma nő fel, néhány év múlva érthetetlen lesz a probléma naturális oldala, ámbátor az egyetemes része a majdani entellektüel számára értelmes marad. Mert a személyiség gúzsakötése, az állandó fenyegetettségérzet, a sikerszegény környezet szellemet, tettet rontó, mocsárszerű közege már ma sem úgy létezik, pontosabban nem úgy létezik.

Az ember természetében ab ovo meglévő szubanimális működési reflexek viszont lé-

tezni fognak mindig is, amíg az ember két-ágú. Ilyenek a tülekedés, az agresszió, a hatalmi helyzetből való terrorizálás vágya – és más ilyenek –, melyek mint téma sűrűn felbukkannak Hibó Tamás grafikáin. Az az attitűd, melyet az ő munkái mutatnak: az esetek mellé állás, a hatalmi téboly gyűlölete – szorosan összefügg a személyes sorssal. A ketrecbe zárt párduc, mely villogó szemmel tekint ki a számára elérhetetlen szabad világba, nagyon könnyen sorsrajznak, akár önportrének is értelmezhető.

Ez a gondolat jelen volt a kortárs művészetben. *Kő Pál* ajtó nélküli kalitkájában ül a "szárnykészítő" – modellje *Balázs János* volt –, aki nem fér ki a megnyitott ajtón. *Haraszti István* ketrecében élő madár gubbaszt, ám ha a nyitott ajtó felé röppen, az ajtó becsukódik.

Jól érzékelhetjük, hogy a realiztikus Hibó Tamás ugyanarról beszél, persze a grafika nyelvén, mely azért szigorúbb. Hűvösebb és tárgyilaosabb ez a hang, de a történet ugyanaz. Hibó grafikáin ordító, üvöltő, leszíjazott, kikötött, megalázott, kiszolgáltatott, karámba terelt, karóba húzott emberek vonaglanak, gesztikulálnak vagy fájdalmasan torzult arccal hevernek a megállított időben.

Hibó Tamás, aki mindig erősen hivatkozott a szubjektum, a személyiség, az Istentől kapott tehetség primátusára, sokszor beleolvastja a személyét a tömegbe. Amikor nem, akkor mindig felsejlik a figura mögött a személyes sorsmotívum. Gullivere nem Swift Jonathan Gullivere. A furcsa és drámai, skurc-szerű helyzetben fekvő figura, megint csak önarépszerű. Ez a torz mosolyú Gulliver monumentális figura. Az őt pányvázó apró alakok szinte csak kontúrvonalakkal jelzettek, mozgásukat hangsúlyozza ki a művész, szemben vele: a statikus méltóságot jelentő, legendabéli hajóorvos századvégi reinkarnációja.

A cellában fekvő, vagy széken gubbasztó

katatón pózt felvevő alakok a végletes kiszolgáltatottság metaforái. Itt sem ritka a személyes azonosulásra utaló jel, miként azon a lapon sem, ahol a kapuszerűen mutatkozó nádas előtt magányos karcsapásokkal úszik elénk a figura, mely krisztusi, robinzoni egyszerű, és jó okkal gyanakszunk, hogy a két előkép lényegi jegyeit a művész is viseli.

Komor és súlyos művészet ez. Ritka az olyan lap, mint az "Európa", mely frivol, játékos, kicsit obszcén, de mindenekeelőtt kiábrándult. Elég megdöbbenő hallani a művész jóslatát Európa és Magyarország várható viszonyáról, a céda Európa és a megsalattott kis népek korántsem mai keletű kapcsolódásairól. A hatalom és a személyiség örök problematikája nagy műcsoportot érint. Itt a konkretizálható képi megjelenés csaknem mindegy. Csak a virtus szempontjából érdekes, hogy a képregényszerűen komponált történetben Brezsnyev a bulldog és az arctalan korcsok a talpnyalók. A történet az érdekes. Calígula, Nero, Hitler, Polpot, Papa Doc, Bocassa, vagy Ceausescu is lehetne a főalak. A cézár a társukat szaggattatja szét a szolgálival. Csaknem mindegy az is, hogy a romok, katasztrófa helyek fölött mi himbálódik oly fenséges nyugalommal: a svasztika, a vörös csillag vagy bármely fanatikus terrorszervezet emblémája.

Hibó egyik legmeggrázóbb, talán kulcsműnek is mondható lapja az a grafika, melyen archaizáló oszlopokon, gólyafészkekben ülnek, ágálnak a figurák. Nincs másról itt szó, mint az ember magányáról, egyedülvalóságáról, ugyanakkor arról a helyzetről, hogy mégis csak körül van véve sorstársakkal, hasonló helyzetben lévő egyedekkel, ám a közöttük lévő kommunikáció szinte lehetetlen. Tulajdonképpen ez a helyzet az indiai oszlopszettek helyzetére utal, csak hát ott megtörtént az, hogy a hívők eledelt visznek ezeknek a szenteknek. Ilyesmire itt semmiféle utalás nincs.

Sűrűn látunk olyan munkákat is, ahol valamiféle középkori barbár vásári hangulat fedezhető fel, ahol a kicsit durva, buta tömeg előtt, valami pódiumon történik valami játék; valami infernális színjáték, ahol valami Übü-király-szerű figurák ugrálnak a pódiumon, vagy pedig a török karagöz árnyjátékra emlékeztető helyzetben, egy lepedő egyik oldalán gesztikulál, fickándozik egy férfi és egy nő. Hogy mi van a függöny másik oldalán, tulajdonképpen nem látszik. A helyzet álságossága az, ami számunkra figyelemreméltó. A vásári hangulatot sugalló munkákon valamiféle nosztalgiaát is érzékelhetünk ezután a letűnt idő iránt, másrészt talán a tömeg itt egy más minőségben szerepel. Nem annyira a szenvedő embercsoportról van szó, mint inkább az átjátszható, átverhető tömegről.

Fontos arról is beszélni, hogy főképp az utóbbi években megjelenik egy hangulat Hibó Tamás munkáin, ami nem csak a grafikákat érinti, hanem sajnos a torzóban maradt festészeti tevékenységét is. Ez egy "danse macabre"-szerű, apokaliptikus hangulat, a nagy emberi színjáték hangulata, amikor a művész már tulajdonképpen átlát a szitán: a Szakadékba önként lebukó figurára gondolok, akit valamiféle delejezés hatására követ a tömeg, és valószínűleg az egész falka valamikor a szakadék szélén végzi.

Az egyik festményén felbukkan a szekér, amint a két száguldó ló tán a pokolba rántja azt a társaságot, mely vidáman mulatozik. Pucéran – mely megintcsak egy kicsit középkorias hangulatot idéz.

Ez a mulatozó társaság már nem egy hedonisztikus életörömet igénylő, önfeledten mulatozó csoport, hanem az egészben valami baljóslatú hangulat érzékelhető és érezhető. A festményekkel kapcsolatban eszembe jut,

hogy 1970-ben láttam Hibó Tamásnak egy festményét, mely Varsóban készült, s Salgótarjánban a Főtér 13-ban lévő lakás nagyszobájában ahogy belépünk a jobb oldali falon volt. Ez a festmény talán egy angyalt ábrázol, egy táj fölött suhanó angyalt. Rembrandti mély barna tónusokra emlékszem, eléggé klasszikus veretű, talán kicsit a Kondor-féle piktúrának a tanulságát mutató kép volt ez. Az új művek természetesen egészen másfélék. Talán egy kicsit expresszív, nem annyira klasszikus hagyományokra utalnak. Nagyon erősen mutatják ennek a húsz éves grafikai múltjának a tanulságait és eredményeit.

Ha ezeket a képeket szemléljük, akkor tökéletesen megértjük a művész idegenkedését az újfauv, ujszenzibilis vagy transzavantgarde festészetől, nem is azért, mert nem lehetne elég fogékony másféle irányzatoknak az elismerése vagy legalábbis a stíluspluralizmusnak a tudomásulvételére, hanem ennek az életpályának amit ő végigjárt, logikus következménye az a fajta művészi láttatás, amit ő mindvégig képviselt. Nem nagyon különböznek lényegében a festményei a grafikáitól. Természetes, hogy a grafikának szigorú formanyelve van (talán a fametszetei tetszettek nekem a legjobban, az az anyag nagyon keményen diktál). A festészet egy oldottabb valami, a piktúra egy oldottabb valami, ezért mozdul el ő egy expresszív előadás-mód felé.

Végezetül nem tudok mást mondani, hogy talán Hibó Tamásnak nem ide kellett volna születnie, ebbe a világba. Jól el tudnám képzelni egy középkori rézmetszőnek, egy provencei város főterén, sátorban, bódében, frigiai sapkában, jókedéllyel, soha el nem habzó sörrel, vagy egy üveg bordóival a keze ügyében s egy Rabelais-kötettel a hóna alatt.

Elhangzott a Kisvárosi Gulliver című posthumus film bemutatóján, melyet Kovács Bodor Sándor készített a Nógrádi Történelmi Múzeum számára Hibó Tamásról.

Krausz Tivadar

valóban fehér*

nem látok kinyitottál mit tudok rólad magamat se
zárj be ablak legyenek --- minden fa fűszál az ég-
re mutat miért ne hinnék nekik mindez csupán
az éj negatívja --- vagy valóban fehér ---

túlon túl

hangya járt a porban nem látom nem látszom ---
a hóba írtakat tavaszra váltom ó szegény eszkimó ---
az ki márványban jár túl jár időn észen ---
és aki jár de úgy aki túlon túl jár --- --- ---

szakítás

bűneimet összepakolom a dobozra masnit szeretetsomag
köszönettel visszaküldöm --- veszem a fogkefém
és négy büdös lábra ereszkedem --- --- ---
--- az ő mozgásszerve a lélek érjen utól ---
--- --- --- ha tud --- --- ---

*Az Isten hozott kárhozott című tervezett kötet szövegei

Szvircsek Ferenc

A magyar északi vasút tündöklése és bukása

"Állhatatos törekvésünk: a szomszédos pataknak nagy vizeket szerezni, hogy abból egy hatalmas folyam váljék, mely képes legyen nagyszerű kereskedelmi szállításokat eszközölni."

Vállalkozók, kalandorok

A vasútépítés, mint az ország gazdasági életébe történő bekapcsolódás lehetősége, nemesak a megyei szénbányászat, az ipar és a mezőgazdaság, hanem az egész Felső-Magyarország gazdasági érdeke volt. Ezért tehát az első lépéseket a vasútépítés terén a megye földbirtokosai tették meg, amikor a bányászat, az ipar, a vasutak létesítéséért harcoltak. A Nemzeti Múzeumban már 1854. november 18-án *Kubinyi Agoston* vezetésével Nógrád, Borsod és Gömör érdekelt birtokosai értekezletet tartottak, hogy megbeszéljék és döntsenek az "Ipoly-Sajóvölgyi Vasút" létesítése ügyében. A vállalkozási kedv meglehetősen kevésnek bizonyult, a tőkehiány miatt az ötlet megfenneklett. A vasúti tervet 1857-ben melegeztették fel újra, s ekkor belga tőkével szerették volna megvalósítani, de a pénzügyi krízis következtében a külföldi tőkések kivonultak a vállalkozásból.

A már korábban megismert és feltárt nógrádi szénvagyon biztosította, hogy a vasút megvalósításának kérdése nem került le a napirendről.

A sok kis bányavállalkozás után az 1861. július 31-én engedélyezett salgótarjáni Szt.István Kőszénbánya Rt.-ben rejtett a potenciális erő.

Felismerték, hogy a társulat fejlesztésének gátja többek között a közlekedés, mert ha "...Gyöngyösre vagy Pestre, Losoncra, Rimaszombatra, vagy a belföldi vasgyárakhoz akarunk jutni, a nógrádmegyei országutat kell használni, mely jelenleg jó állapotban van és folytonosan javítatik... De mitután a vállalat súlya főleg a Duna felé esik, mert ezen irányban lehet a legjobb kőszénfogyasztásra és kelenlőségre számítani: tehát oda megy indítványunk, hogy a kőszénbányákból a Duna felé löerőre épült vasút vezetessék."

A vasút irányára nézve, hogy az Balassagyarmat vagy a Zagyva-völgyében, Hatvan

felé épüljön-e ki, arra nézve a döntési lehetőséget az alapítandó Társulat tőkéseinek adták.

A bányatársulat elnöki székébe br.*Prónay Albert* koronaőr volt kiszemelve, akinek az inászóji birtokán az 1840-es években már feltárták a barnaszénét. Amikor a bányatársulat megalakult, fedőszerve lett a vasútépítkezés megindulásának, melynek alapját a szénbányászati jog, a szénbányákból eredő jövedelem adta volna. Az igazgatóság nagystílusú manipulációba kezdett: a bányák értékét, jövedelmezőségét túlértékelve kampányt indított részvényesek szervezésére. Az alakítandó társaság programját 1861. január 13-án tették közzé, melyből megtudható, hogy a vasútépítkezést helyezték előtérbe, hiszen a tervezett tőke több mint kétharmadát a vasút megépítésére szánták.

A salgótarjáni bányászat elindítóiról, *Moosbrugger Jeromos* bécsi lakosról, *Windsteig Gergely* bécsi kőbányatulajdonosról keveset tudunk, ugyancsak ismeretlen *Brellich János* alakja is, aki pedig típusa volt azoknak az iparlovagoknak, akiket az európaszerte dúló vasútépítkezési láz termelt ki.

Brellich egyszerre játszotta a bányászszakértőt illetve a vasútépítő mérnököt, de legfontosabb az volt számára, hogy mindig megtalálta azokat az embereket, akik segíthettek tervének megvalósításában. Nagyszabású terveivel szinte a szélhámosság határán járt, mikor minden tőke nélkül indította meg legújabb vállalkozását.

1861 márciusában Brellich János a Pesti Naplóban elevenítette fel az ipoly-sajóvölgyi vasút gondolatát majd ennek irányváltozta-

tását javasolta. Új irányként a salgótarjáni széntelepeket jelölte ki annak ellenére, hogy a vonalvezetés során néhány műszaki akadályt kellett leküzdeni. (Hartyán és Pálfalva, valamint Somosújfalú és Salgótarján között egy 284 és 567 méteres alagutat terveztek.) A szívós szervezőképességű Brellich, egyébként a Salgótarjáni Vasfinomító alapítása előtt hét évvel már felvetette egy vasgyár létesítésének a gondolatát is, amikor így értekezett: "...a tarjáni völgyben igen alkalmas helyek vannak vasfinomító kohók felállítására". Mint "vaspályaépítész" gr.*Zichy Ferenc* érdemeit méltatta a vasútépítkezésekben majd örömmel közölte, hogy a gróf felkarolta a vasút ügyét és ezzel a Szt.István kőszénbányászat is jövedelmezőbb lesz. A kőszénbánya társulat terveit egyedül csak *Volny József*, a Rimamurányvölgyi Vasmű Egyesület igazgatója bírálta és fejtette ki kétségeit afelől, hogy a terv legnagyobb problémája a költséges vasútépítési vállalkozás lesz, mely a társulatot alapítókéjétől fogja megfosztani.

A vállalat létesítéséhez végülis az adta a végső lökést, hogy a két felkért szakértő: *Hantken Miksa* geológus a medence szénkincsét mennyiségi és minőségi tekintetben kitünőnek találta, Dolezsál vasúti mérnök pedig a Zagyva-völgyén vezetendő vasútvonal tervét megvalósíthatónak vélte. Brellich János megújult szervezőképességgel harcolt, hogy az általa megálmodott vasutat tető alá hozza. 1861 áprilisában ismét nyilatkozott a vasútépítésről, elvetve a felvetődő szobi irányt, mert a hazai közlekedés központja Buda-Pest. Javaslata szerint: Pestről Hatvanon keresztül a Zagyva-völgyön, Pásztó -

Salgótarján - Fülek, majd innen a Sajóvölgybe, Rozsnyó - Dobsina - Kassa felé kell vezetni az útirányt. A részvényjegyzés ugyan nem járt sikerrel, mégis az 1861. május 14-én tartott közgyűlésen megalakult a Szent István Kőszénbánya Társulat. Ezen a közgyűlésen az ipoly-sajóvölgyi vasút tervbevett építkezése miatt várakozó álláspontra helyezkedtek, és tevékenységüket egyelőre csak a bányatelkek felvásárlására korlátozták. Fenntartották azonban a Társulat részére a vasútépítés tervét is, melynek végpontja szerintük csak Pest lehet. A Társulat elnöke br.Prónay Albert lett (akinek azonban felsőbb utasításra 1864-ben e vállalatától meg kellett válnia). A műszaki ügyintéző feladatát természetesen Brellich János kapta meg. Mivel az ipoly-sajóvölgyi vasút terve ismét megfeneklett, a Társulat szeptember 23-án határozattá emelte a most már gőzüzemű vasút építését Salgótarjánból Hatvan, Aszód, Gödöllő érintésével Pestre, majd Salgótarjánból tovább Losoncra.

Ez évben Szabó József a neves geológus is Salgótarjában dolgozott, mint bányabiztos, a területről bányageológiai térképet is készített. 1862. február 2-án a Társulat vasútépítési engedélyt nyújtott be a hatóságokhoz, hangsúlyozva a szénszállítás jelentőségét. Ezzel a kitételrel a közüzeműnek tervezett vasút nem vesztette el szénvasúti jellegét. Érdekes módon a szokásos kamatbiztosítás megkérését a Társaság nem tartotta szükségesnek, részben mert a Reichsrat engedélyeztetési eljárása késleltette volna az építkezés megindulását, részben azért, mert a közvélemény sem fogadta egyértelműen az ilyenfajta biztosítást élvező vasutak túlka-

pásait. A salgótarjáni társaság bízva saját anyagi erejében, önerőből kívánta sikerre vinni az ügyet. Időközben a folyamodókhoz csatlakozott: Ágost Coburg gothai herceg, aki már 1857-ben az ipoly-sajóvölgyi vasutat is pártfogolta, gr.Forgách Antal kancellár, gr.Forgách József, br.Sina Simon bankár, gr.Czebrían Ferenc és még több prominens személyiség.

Engedélyezett panama

A 21 mérföld^{*} hosszú és 14 állomásos vasútvonal engedélyirata és a vállalat megalakulása gyorsan tető alá került. 1863. január 19-én cégét "Cs.kir.szab.Pest-Losonc-Besztercebányai Vasút és Szent István Kőszénbánya Társulat"-ra változtatták. Az engedély ugyan megvolt, de a tőke, a legfőbb mozgató erő hiányzott. Fontosságát hangsúlyozva ezért a részvényjegyzés aláírásának helyül a bécsi Stamatz and Co. bankár cégét jelölték meg. A közönség kevéske bizalmát azonban a megjelent programfüzet sem tudta erősíteni.

A hazai és később az egyre nagyobb szerephez jutó külföldi tőkeérdekeltségek, melyek különböző bizottságok mögé húzódtak, csupán fedőszervnek szánták a bányatársulatot a vasútépítéshez. A közönség szinte ösztönös bizalmatlanságát brossúrák, sajtócikkek írásával próbálták csökkenteni. Mindez azonban pénzbe került. A vesztegetések eredményeképp 1863. júliusában több mint 400.000 forint elajándékozott részvényt könyveltek el.

A részvényjegyzés során azonban a kellő

* 174 Km. a Szerző megjegyzi.

mennyiségű tőke nem gyűlt össze és ekkor kapva kaptak az alkalmon, hogy 1863-ban a kormány a magyarországi éhínség enyhítésére közmunkákat engedélyezett. Júniusban az udvari kancellária a vasútnak "némi állami támogatást" javasolt, miután az ügyeket Forgách Antal kancellár vette kezébe. *Szederkényi Nándor*, 1865-ös leleplező cikkében erre a tényre így utalt: "...miért, miért nem – nem tartozik ide –, kedvenc gyermekévé fogadta az idéetlen szülöttet, s táplálásáról is gondoskodott az ínséges pénzből."

A társulat nem várta meg az ígért kölcsönügylet lebonyolítását, hanem 1863 októberében a pest-salgótarjáni szakaszon megkezdték az építkezést. A csekély tőke hamarosan elfogyott, ezért Forgách Antal saját hatáskörében utasította a helytartótanácsot, hogy az országos alapból folyósítson előleget a vasúttársaságnak, amely így megint hozzájutott 400.000 forint kölcsönhöz.

Az építkezés folytatását az 1864. július 18-án keltezett felhatalmazás tette lehetővé, mely engedélyezte a Társulatnak a szükséges tőke előteremtése céljából elsőbbségi kölcsön felvételét 6 millió forint értékben. A kamatbiztosításról nem esett szó, mert a pénzügyminiszter előtt feküdt az a bizalmas jelentés, mely beszámolt a Társulat kétes ügyvezetéséről, és a Társulat összeomlásának elkerülhetetlenségéről.

A súlyos pénzügyi nehézséggel küzdő vállalat részvényjegyzései nem a terveknek megfelelően alakultak, pedig a pest-salgótarjáni szakasz földmunkái elkészültek, és újabb tájékoztató füzet jelent meg a részvényesek megnyugtatására. Hivatalosan kö-

zölték, hogy "*Cs.kir.sza.Pest-Losonc-Besztercebányai Vasút és Szt.István Köszénbányatársaság*" néven fognak továbbműködni. Ezért a kibocsájtott kölcsönkötvényeket sürgősen el kellett helyezni, a feladatra Brellich kapcsolatai révén a bécsi *Schuller and. Co.* közismert nagykereskedő és bankárcég vállalkozott. A bank azonban a kötvényeket nem tudta elhelyezni, de az építkezések folytatása érdekében azok névértékének 40-50 százaléka erejéig osztrák, holland, svájci és német tőkéseknel elzalogosította. A kölcsönökre adott váltókon a vasúttársaság is kötelezettként szerepelt.

Sorozatos csődök

A vasútépítkezés mellett bányanyitásokkal is próbálkoztak, 1865-ben sikerült *József-Johann* védnév alatt kapott bányatelkeken előbb József tárnát majd József aknát megnyitni. Itt a József-tárnánál – Salgótarján községtől északra – szándékoztak megépíteni a vasút ideiglenes végállomását. A bányaiüzemknél nyereségről szó sem volt, sőt a fejtési munkálatokat csak a vasút megnyitása után kezdték volna meg. A spekulációra való hajlandóságot bizonyítja az is, hogy annak ellenére, hogy a vasút megnyitása előtt (tervek szerint 1865. július 1.) több mint a kétszeresét elköltötték a bejegyzett tőkének, mégis újabb vasutak létesítésére tettek kísérletet. 1864. július 14-én megszerették a kassa-oderbergi vasútvonal kiépítésének az engedélyét. Az előmunkálatokat 1865 márciusában kezdték volna meg, ugyanis a tervek szerint erre az időre befejezik a Pest-Salgótarján közötti vasutat. A

Hatvan-Szolnok közötti vasútvonal befejezésére is megszerezték az engedélyt, ennél a vasútnál az oderbergi összeköttetést akarták megvalósítani, Salgótarjánon keresztül. Ugyancsak engedélyt nyertek a Debrecen-Miskolc, valamint Miskolc-Fülek közötti vasútvonal építésére is, de itt még a terepet sem tekintették meg. Végezetül engedélyt szereztek 1864. november 30-án arra is, hogy Hatvan-Gyöngyös között vasutat építsenek. Terveik szerint ezzel a vasútépítési programmal a felső-tiszai és mátrai területeket kötötték volna össze Pesttel illetve Felső-Magyarországgal. A törekvést így is fogalmazta meg Wobesser Oszkár: "Állhatatos törekvésünk: a szomszjúhozó pataknak nagy vízeket szerezni, hogy abból egy hatalmas folyam váljék, mely képes legyen nagyszerű kereskedelmi szállításokat eszközölni."

A Schuller bank nem tudta az időközben lejárt kölcsönöket visszafizetni, ezért 1865. július 10-én csődöt kért önmaga ellen. Ezért Pest város törvényszéke egy nappal később a Társulat összes vagyonára csődeljárás megindítását rendelte el. Októberben a bányaszakértői vizsgálatok megállapították, hogy a bányák értéke meg sem közelítette a cikkben hirtetett 14 millió forintos értéket. A vasútépítés költségei az összegyűlt pénz nagyrésztét felemésztette, a maradékot - elszikkasztották.

A Schöller bankház csődje nyilvánosságra hozta a hazardírozások tényét, mert nemcsak a bányák és azok jövedelme nem érte el a propaganda kiadványokban ígértetket, de titkos célokra, azaz megvesztegetésekre közel 780.000 forintot fizettek ki. A Társulat részvényei 10 nap alatt a névértékük 75 szá-

zalékra zuhantak.

Ferenc József uralkodói segítsége

A Társaság nem elégedett meg a sajtóbeli védekezéssel, hanem gr.Forgách Antal közbenjárását kérték az uralkodónál. 1865. augusztus 31-én Bécsben fogadta a küldöttséget Ferenc József, és kedvező döntéséhez a politikai helyzetben bekövetkezett változásokat is szerepet játszottak. A "hazánk és lakosai javára megmenteni" kívánt vasút "fennakadás okaira" indított vizsgálatot siettetni kívánta az uralkodó, és engedélyezte a tisztán magyar érdekeket szolgáló vasút ügyeinek állami támogatással való rendezését. A háttérben mozgó gazdasági és politikai erők elérték, hogy 1866. augusztus 9-én *Schmidt Pál* bányafelügyelő lemondása után *Pancaldi Márkus* vette át a bánya vezetését, akit október 6-án *Zemlinszky Rezső* váltott fel, mint bányafelügyelő. 1866. október 14-én már hírül adták, hogy a kormány beavatkozása révén a vaspálya sorsa biztosítva van, majd november 6-án megszüntették a csődeljárást. Most már nem csak egy Társulat ügye volt a vasútépítkezés, a magyar és osztrák hatóságok, hitelezők a vállalatot igyekeztek talpraállítani.

A kormányzat 1,8 millió forint kölcsönt és 1 millió forint értékben vasanyagot biztosított a Társulat számára. November 3-án a közgyűlés a Társulat nevét is megváltoztatta, amikor felvette a "*Magyar Északi Vasút Társulat*" nevet. Az 1864-ben kibocsátott elsőbbségi kölcsönt visszavonták és helyette 7,2 millió forint névértékű 1872-1877-ben törlesztendő elsőbbségi kölcsönt bocsátottak

ki. A szénbányászat megindult, de az új névvel is a vasútépítés elsőbbségét akarták hangsúlyozni. A helytartótanács királyi biztost nevezett ki a kincstár értékeinek biztosítására, a pénzügyminisztérium pedig két tagot delegált az igazgatótanácsba. Az állam min fő hitelező ismételten segéllyel támogatta az építkezést, ennek eredményeképpen 1867 március közepén a Pest-Salgótarján közötti vasútvonal elkészült.

Április 2-án indult el az első próbavonat a pesti indóházból, igaz egyelőre Hatvanig. Május 19-én a salgótarjáni szakaszt is átadták a forgalomnak, s ezzel a széntelepeket összekötötték a fogyasztópiaccal.

Az osztalék elmaradt

A vasútnál a problémák nem oldódtak meg, a nyereség az adósságok törlesztésére sem volt elég, nemhogy osztalékot tudtak volna fizetni, illetve a vasutat Besztercebányáig továbbépíteni.

1867 szeptemberében megint összeomlás előtt álltak. A vaspálya rossz állapotban volt, az állomásokon nem épültek kitérők, a kevés mozdony és kocsi nem tudta az igényeket kielégíteni. A vasút ebben az állapotában "zsákvasút"-jelleggel működött.

1867 októberében *Lónyay Menyhért* pénzügyminisztertől kértek támogatást, de ezzel a lépéssel elindultak a teljes felszámolás felé. *Lónyay* ugyanis a tárgyalások során elhatározta a vasútvonal megszerzését a magyar-állam számára, mivel ez a vasút volt a "kulcs az összes felsőmagyarországi pályához". Ezért 1867 novemberében, amikor a Schuller bankház Lipszében és Brüsszelben

értékesíteni kívánta a kölcsönkötvényeket, jóval áron alul felvásároltatta azt a pénzügyminiszter. A kötvények többségének birtokában ezért ajánlotta fel 1868 február elején a vállalat vezetőségének a vasút és a bánya szétválasztását. Az igazgatótanács számára most vált világossá, hogy ezzel a lépéssel a vállalat széthullása elkerülhetetlen. A pénzügyminiszter látva a vállalat vezetőinek további húzódozását, cikksorozatot indított, melyből tájékozódhattak a részvényesek arról, hogy egyhamar nem látnak osztalékot, mivel a hozadékból elsősorban a kölcsönkötvények szolgálatát kell ellátni, azaz a tulajdonos, az állam érdekei az elsők. A nyílt és rejtett sajtóbeli fenyegetések nem használtak, a részvényesek egy csoportja és a pénzügyminiszter között harc robbant ki a vasútért.

A részvényesek vezéralakja *Feldmann G. Károly* újságíró volt, aki a Társulat tulajdonában még meglévő további építési engedélyekben látta a nagy üzleti lehetőséget. *Lónyay* elsősorban a vállalat pénzügyi blokádját vezette be, majd a közlekedési miniszter támadott, amikor a vonal üzemképességét vonta kétségbe. A kormánykörök siettek azt is kijelenteni, hogy a vállalat a vasútvonal továbbépítésére nem fog kapni az államtól biztosítást, mert a salgótarján-lonsonci vonalat sem tudta kellő időben megépíteni.

A Társulat 1868. július 16-án tartott közgyűlése végül feladta a küzdelmet, és felhatalmazta az igazgatótanácsot a pénzügyminiszterrel való tárgyalásra. A részvényesek vezetője ismét *Feldmann G. Károly* (aki 1887-89-ben a vállalat elnök vezér-

igazgatója lett) a pénzügyminisztérium részéről *Weninger Vince* volt a tárgyaló fél.

A tárgyalások eredményeképpen 1868. július 1-én 0 órától a pest-salgótarjáni vasút a magyar állam tulajdonába ment át. A kezdetben hazafias vállalkozásnak, majd fizetésképtelennek s végül bánatgyereknek nevezett vasútvonal lett a magyar királyi államvasutak első vonala. A szerződés alapján 7,5 millió forintért vásárolta meg az állam a vasutat, a bányák és azok tartozékai a Társulat tulajdonában maradtak. A vételárat azonban úgy kell érteni, hogy az állam ezzel átvállalta az elsőbbségi kötvényeket és csak 300.000 forintot fizetett ki készpénzben.

A Magyar Északi Vasút megváltása következtében a Duna partra tervezett pályaudvar helyett, a MÁV józsefvárosi (losonci) pályaudvara lett a MÁV első állomása. A kőszénbányák üzemvitelére 1868. augusztus 6-án a volt részvényesek megalakították a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaságot.

A vasútvonal folytatása Losoncig, majd Zólyomig 1871. május 3-án és június 18-án került átadásra. Az 1873-as gazdasági válság

azonban megtörte a vasúttársaságok lendületét, ezért 1877-1887 között a helyiérdekű vasutak építése gyorsult fel.

Irodalom

Dzsida József: *A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868-1943. Salgótarján, 1944.* Hlaváts Gyula: *Ötven év a gőzlokomotívval vontatott magyar vasutak történetéből térképekben. Bp. 1897.* Kállay Béni: *Olcsó vidéki vasutak Magyarországon. Bp. 1881.* Képešs Árpád: *A magyar vasútügy története. Bp. 1908.* Király Kálmán: *A százéves magyar vasút. Bp. 1946.* Miklós Imre: *A magyar vasutasság oknyomozó történelme. A legelső vasúttól napjainkig. Bp. 1969.* Pogány Mária: *Vállalkozók, mérnökök, munkások a magyar vasútépítés hőskorában. 1845-1873. Bp. 1980.* Ruzitska Lajos: *A magyar vasútépítések története 1914-ig. Bp. 1964.* Tominack József: *A magyar szent korona országainak vasutai 1845-1904. Bp. 1905.* Zelovich Kornél: *A magyar vasutak története. Bp. 1925.*

Tarján Tamás

Szemmagasságban VIII.

Először megint a naplófrás időpontját jelentem: az egyetemi tanévkezdés idejét írjuk. Amikor a szemeszter első szemináriumaira gyülekezik a diákság, mindig erősen kavargó az élet. Ilyenkor a tanár sem az ún. "örömlvasásnak", hanem a szakmai "célolvasásnak" szenteli magát: a hallgatóival tervezett közös munkát készíti elő. E tény motiválta mostani válogatásomat. Szerencsémre épp egy olyan -vidám-könyv kerülhetett élre, amely az univerzitás-, illetve college-életbe enged bepillantást.

(*Irói szakdolgozat*) Diákként öt esztendőn keresztül koptattam az egyetem padjait, és – hogy még egyszer fölhasználjam ezt a szép közhelyet – mint oktató is már húszadik éve kop tatom a hallgatókat. Ha az ember ilyesfajta negyedszázados egyetemi tartozék, akkor természetesen fölfokozott érdeklődéssel várja, keresi azokat a műveket, amelyek ebből a világból csiholtak szépirodalmat. Mint DAVID LODGE, akinek 1969-ben játszódó, 1975-ben keletkezett HELYCSEKÉRTÁMADÁS című regényét az *Európa* jelentette meg. A szerző nevét hiába keressük gyakrabban használt lexikonjainkban. Thomas Lodge van (elhunyt 1625-ben), David Lodge nincs. Ez persze nem az író, hanem a rendelkezésünkre álló lexikonokat minősíti.

A Helyesérés támadás cím, illetve kifejezés nem valamelyik labdajátékra vonatkozik, bár a szakavatott írástudó a sportnyelvben éppoly járatos, mint számos más magas és mély zsargonban, sok egyéb kifejezőmód sajátosságaiiban, tucatnyi műfaj formatechnikájában. Íráskészsége egyetlen hangnemben sem mutatkozik bravúrosnak – akár fallírkákat gyűjtöget, akár filmforgatókönyvesdit játszik, akár levélírói tollat ad hősei és hősnői kezébe –, ám színessége, szellemessége s főképp kritikai érzéke teszi, hogy éppen a *Vidám Könyvek* sorozatában látott napvilágot kötete.

A helyesere egyébként egy állítólag patinás, de mindenestre rátartó amerikai (nyugati parti) egyetem és egy felsőfokú angol taninté-

mény két tanára között történik. A két *alma mater* közötti egyezmény ellen nincs apelláta: időnként innen is, onnan is nekiindul egy (ál)tudós, hogy átmenetileg a másik támaszponton eregessze szellemének rakétáit az öntelt vagy bávatag hallgatóság előtt. Most történetesen a Nagy Amerikai Bulldózer érkezik, hogy legyalulja az egész szigetországot, különös tekintettel annak női rétegére – és a Félnék Angol megrészkedik az Újvilágba, hogy végül tényleg új világot fedezzen föl – önmagában.

David Lodge, az irodalomtörténészből előrukkolt író nem tud túl sokat kezdeni azzal a specifikummal, hogy éppen 1968, az európai diákkorradalmak után játszolja regényét. Figuraábrázolásában érdekesebb, honnan ru-

gaszkodnak el a főalakjai, mint az, hová huppannak. A feleségesere szexuális pikantériája jobban érdekli a társadalmi vonatkozásoknál.

Barabás András remek svunggal, jókedvűen ültette át nyelvünkre a könyvet, amelynek eleve vannak magyar áthallásai. Talán nem is kellett nagyon sokat fáradoznia az "ültetéssel", hiszen mintha a két egyetemeszerűség itt "ülne" nálunk, némiképp rozogább épületekben... A szatírárt két-három hónapnyi különbséggel kétszer is végigszántottam. Elsőre sem volt kiváló, de másodikra sem lett rosszabb. Talán azért, mert magam is maradtam megrögzött padkoptatónak.

(*Történelem-helynevekben*) Azt mondja egy barátom, ma több a könyvkiadó, mint a könyv. Ez persze legföljebb csak a látszat, de annyi bizonyos: ha könyvszemlémben minden alkalommal szólni igyekeznék egy-egy új könyves műhelyről, akkor nagyjából – a jelenlegi helyzetet tekintve – ezerkétszáz(!) *Szemmagaságban*-t kellene írnom... A rendszeresen és főhivatászerűen könyvet publikálók céhébe úgy száznolcvanankétszázan tartoznak. Örvendetes sokszínűség – nem mindig örvendetes szakmai eredményel.

Az idén porondra lépett *Balassi Kiadó* azok közé tartozik, akik az igényesség fedezetével kívánnak megélni a nagy, a nem feltétlenül nemes versengésben. Arculatot még nem mutatnak kiadványaik és terveik, ám például Székely Bertalan ún. mozgástanulmányainak, vagy a *Chartae Antiquissimae Hungariae* oklevél-hasonmásainak közrebocsátása kivételes érték. (Az nem rajtuk múlt, hogy a *Miért fáj ma is* című József Attila-tanulmánykötet kapcsán mindjárt egy kiadós botrány is fűződött a nevékhöz.)

Egyedülálló mű a *Lelkes György szerkesztette MAGYAR HELYSÉGNÉV-AZONOSÍTÓ SZÓTÁR* is, amely kicsit lekéste az ünnepi könyvhetet, de remélhetőleg nem tűnik el a könyvárdatban, s fél év leforgása alatt már beépült a könyvtári polcok, az illetékes házi-könyvtárak anyagába. A 625 oldalnyi jegyzék az 1913. évi helységnévtár, valamint más források alapján a hajdani történeti Magyarország Horvát-Szlavónország nélküli területének összes városát és községét, bizonyos horvát és szlavóniai vonatkozású adatokat, továbbá a későbbi történelmi Magyarország-alkulatok, a változó határu magyar állam értelemszerűen ide kívánczó adattárát közli, a lakosság lélekszáma-

ra, nemzetiségi összetételére vonatkozó adatok kíséretében. Közigazgatási áttekintés, névmutatók és térképek segítenek abban, hogy a magyar és idegen névváltozatokról, a települések koronkénti, esetleg változó hovatartozásáról, egyesítésekről és szétválásokról is tájékozódhassunk.

Bízvást állítható, hogy a gondosan összegereblyézett névhalmaz nagyobb részét még a kiművelt emberfők közül is csak kevesen hallották, ismerik. A 371. oldal második hasábjában, az alsó harmadban például Szigetújfalú, Szigetvár, Szigliget, Szigord, Szihalom, Szihelne, Szijártóháza, Szikesfalu, Szikla, Sziklabánya, Sziklahát, Sziklás, Sziklaszoros követi egymást – s jó, ha az ismerjük-nem ismerjük arány itt 50-50 százalék.

A magyar történelem egy lehetséges metszete, s melléköngék nélküli, alapvető forrásmunka Lelkes György névtára. Akinek van hozzá szeme, benső látása-hallása, annak megeleveníti a magyar históriát. S még szinte költői szépséget is nyújt alliterációival, véletlenszerű rímeivel. Búcsúzóul, íme, egy minden kommentár nélküli felsorolás: Kálnaborfő, Kálnás, Kalnik, Kálnó, Kálnógaráb, Kálnok, Kálóca, Kalocsa, Kalodva, Kalonda, Kalota, Kalotabikal...

(*Duna-regény*) *Kajtár Mária* szépirodalmi finomságú magyarításában tette közzé az Európa CLAUDIO MAGRIS történelmet csobogó utazáskronikáját, a térben és időben metaforikusan érvényesített *navigare necesse est* könyvét: a DUNA-könyvet. Ezt a hét-nyolc esztendővel ezelőtt írott folyómonográfiát hírből már ismerhettük, hiszen egy részlet – az állítólagosan valamiféle ereszből, sőt vízesapból induló Dunáról – megjelent a Nagyvilág című folyóiratban. Esterházy Péter pedig a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* szakirodalmában tartotta számon Duna-ista, vagy iszterista (nem Esterista...) idősebb kollégáját.

Egy cikkében a fordító említi: a magyarul jobban hangzó A Duna cím helyett Magris ragaszkodott a névelő nélküli, általánosabb jelentésű titulushoz. Konkretilizálás nélkül a Duna szinte el- és kiemelkedik a maga medréből, léte és folyása filozofikus és mitologikus válik, ám ebben az emeltségben is benne él, benne fáj, amit Magris még legföljebb csak sejtethetett: a mai Duna-seb.

A szerzői szándék szerint a végtelen időszimbólumot, a mindenkori természeti vizek életteremtő és életmegtartó erejét érezzük a folyóban; és általa a térséget is, a véges, és

sajnálatosan perlekedő önmagába zárt Közép-Európát. Szűkebb-tágabb hazánka, ahol a "vén folyam-róka" a leghosszabban időzik (hogy Ady vehesse versbe, József Attila ülhessen a rakodópárt alsó kövén).

Az írók sem hajtja sietőség, nem törekedett nyolcvan vagy kevesebb nap alatt végigcentizni – térképen és a valóságban – a Dunát. A trieszti germanista ráéressen – és, másik nagy tárgyára utalva, monarchikus nyugalommal, múlt századi figyelmes türelemmel – járta be, hajózta be terepét. Ő a visszavisszatérő utazó megtestesítője. Ő az *időző*. Irigylendő és termékeny magatartás.

Időzéseit általában a Duna érintette országok egyikében sem nyújtotta túl hosszúra, inkább aprózta-szaporította ott- és ittléteit. Így Szlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária nemrég esett nagy történelmi változásainak előévtizedeiben szerezhette, és formálhatta szöveggé azokat a tapasztalatait, amelyekben meghökkenve ismerjük föl a magunk sejtett-érezkelt, de sokszor ki nem mondott korábbi és jelenlegi gondjait.

Mivel a Dunát hajlamosak vagyunk magyar folyónak tekinteni, Claudio Magris urat is szívesen ütnénk tiszteletbeli magyarrá. Csak

hogy ő nem elfogult sem a mi javunkra, sem más nép javára. Valószínűleg kisebb tévedéseit is egyenletesen osztotta el, noha csak a magyar vonatkozásúak szűrnak szemet. József Attiláról – most mondjuk így: *A Dunánál* költőjéről – például nem elég pontosan informálódott (ami az édesapa sorát illeti). De ezek a szépség hibák nem rontják a regényszerű krónikát.

Magris egy "valaki" iránt mutat mégis elfogultságot. Elfogult Duna-párti. Nem *zöld*; nem *piros-fehér-zöld*; nem öltözik más színekbe sém. Értésünkre adja, ha nem tudnánk: a Duna, az életet sugárzó, szépséget ajánló, ítéletet osztó Duna csalódhatott a partjain lakókban, de a Duna-párti népek soha nem fognak csalódni a Dunában.

(*"Rózsafa-vonóként nagy zöngésű húrhoz..."*) ...Súrlódják ez írás Móricz Zsigmond úrhoz..." – kezdi Ady Endre azt a közismert versét, melyet a Vígszínház 1911. november 26-i matinéjára írt, s pár nappal később a Nyugatban publikált. Móricz Zsigmond halálának ötvenedik évfordulójára nemrégiben emlékezett az ország. Novemberben Adynak van amolyan rejtett ünnepe: a száztizenötödik születésnapja – mivelhogy ő, az 1877-es, két esztendővel

idősebb volt a prózaíró testvérnél. Az *Európa Kiadó* a Móricz-megemlékezések idejére, ajándékként és tisztelegésként időzítette az *Erdély-trilógiát*. A *Helikon* talán titkon, mellékesen vette számításba, hogy Ady már a csak minap volt centenáriumiát is megtoldotta tizenötlet. Az évfordulóknak és/vagy a kiadói politikának köszönhetően most van hiánytalan és gyönyörű Adyunk, a legjobb *Láng József* és *Schweitzer Pál*-féle szöveggondozásban, és van főművével mutatkozó Móriczunk, aki nem történelmi látáshoz szokott szemünket türelemre tanítja. Az se maradjon említetlenül, hogy Móricz harmasmaskönyvét *Kállay Judit* tipográfiája meg a haragoszöld köntös, az Ady-összest pedig *Szántó Tibor* tervezői eleganciája avatja szépséggé. Mindkét kiadvány ára jócskán innen van az ezer forint, s ez ily bibliofil értékek esetében manapság már erszénykimélő összegnek számít.

Szót érdemelnek ezek az újradiadott alkotások, hogy a klasszikusok se rekedjenek a "kötelező olvasmány" rubrikájában, ne legyen belőlük csupán év végi orvosnak-tanárnak-ajándék! Szót érdemelnek, mert Ady nevét ma balról, Móriczét jobbról "illik" kisajátítani bizonyos eszmekörök jelzésére. Tud-

junk azonban együtt örvendeni a "tündérművész, ordító Batori Gábor", a szépasszonyoktól babonázni próbált Bethlen Gábor, *Gábor* regényének (hogy mindkétszer Nagy Lászlótól vegyük a költői jellemzést), és Ady úr újra-újra fölütött minden verseinek, hiszen a kötet talán épp ott nyílik, hogy "Segítsd meg, Isten, új lovaddal/ A régi, hű útra-kelőt,/ Hogy sóbálvánnyá ne meredjek/ Mai csodák előtt..."

Örvendjünk, olvassunk, olvassunk újra, képzeljük el a "rózsafa-vonót", meg a "nagy zengésű hűrt", együtt, egymás mellett, mint egy álombeli Székely Aladár felvételén...

("Egy ember, kegyetlenül megformált ember...") Huszonöt évvel ezelőtt hunyt el *Kassák Lajos*. A *Kassák Múzeum* a budapesti Fő téren, a Zichy Kastélyban kiállítással róta le tiszteletét. E fotókiállítás katalógusa önálló kiadványként könyvárusi forgalomba is került (szerencsére egyre több a jó példa erre az üdvös gyakorlatra, amely a néha szakkönyvvel felérő prospektusokat nem süllyeszti múzeumi raktárakba).

A magyar avantgárd nagymesterének jellegzetes alakja, öltözködése, markáns arca, szigorúan kutató tekintete ma is sokak előtt meg-

képződik. Ismeretes, hogy egy felvétel – *Vattay Elemér* 1966 augusztusában készített fotója – őt magát egyik legszebb időskori versének megírására ihlette. "Fényképész barátom/ rávet/ álljak a gépe elé// Ez vagyok hát/ amit a kép mutat/ állapítom meg csodálkozóan/ Egy ember/ kegyetlenül megformált ember/ füreza kalappal/ a fején// 80 éves./ Megtörtetlen/ Igazi esavargóhoz/ vadnyugati farmerhez/ vagy a kiközösített/ hívókhöz hasonló// ...Ez lennék én?! Istenemre mondom/ ez vagyok."

Nemcsak a költemény érekevényisége miatt idéztünk szemelvényeket, hanem mert a mesterség, azaz a fotóportré nemigen kaphatna ennél méltóbb elismerést. Az "irodalmi fotográfia" – a portretizáló képzőművészet más ágaihoz hasonlatosan – az irodalomtörténet hűséges kísérője, a historizáló esztétikai, pszichológiai, elemző tudás segítője, serkentője.

Csaplár Ferenc, a *Kassák*-életmű tudósa, a kiadvány szerkesztője arra is rávilágít, hogy a költőt több mint fél évszázadon át szívesen és sokan, sokszor fényképezték. "Nemcsak alkotásaival tudott feltűnést kelteni, hanem személyiségével, külső megjelenésével is... A *Kassák*ot fényképezők közül az igazi mesterek a szellemiség megragadására törekedtek"

– maguk is többnyire kiváló elmék, maradandót alkotó művészek.

Révai Ilka, Rónai Dénes, André Kertész, Pécsi József, Haár Ferenc, Gönczi Sándor, Koffán Károly, Rédner Márta, Féner Tamás, Vámos László, Molnár Edit és mások felvételeiből könyvesmester Szántó Tibor alakította ki a szépen tervezett piros-fekete kötetet. A hiteles gesztusokat, lényegi pillanatokot, dinamikus történéseket megörökítő képek tekintélyes része sorozatok egy-egy darabja. Ez a képleírásokból kitűnik ugyan, némi zavart mégis kelt, hogy a kiragadott és közölt fotón esetleg senki nem látható a sorozat más képeinek mellélalakjai közül. Ezt az átmeneti zavart egy kis koncentrált figyelem föloldhatja.

A hangsúlyosabb első – 1915 és 1949 közötti – és nem hangsúlytalan második – 1950 és 1967 közötti – részre osztott könyv az orosz ruházatban szlávosan merengő ifjú Kassák enyhén teátrális ábrázolásától a végző egyszerűségű halotti gipszmaszk gyászfehérjéig a teljes életet zárja magába.

(*Emberfia Tamás esete a magas matematikával*) Mit gondol a kedves olvasó, milyen mesekönyvből való *A párhajhős és az óriás* című

história? Mely Kosztolányi-epigon merészelt újfent színes tintákról álmodni? Egy kártyabarlangban vagy egy bordélyban játszódik-e a *Ringyó szerencse?* Nos, az *Euklidész elhanyagolt könyve, A kiszámíthatóság határai, vagy A két és feledik dimenzió* című fejezetek azért elárulják, hogy IAN STEWART műve, *A MATEMATIKA PROBLÉMÁI* nem másról szól, mint a – matematikáról. Humanizált, emberarcúvá tett, regényesített és lírizált szakmunka az *Akadémiai Kiadó* köteté. Nem mintha a magas (talán legmagasabb? a filozófiával vetekedő s az isteneknek tessző?) tudomány önmagában nem lenne emberszabású. Egyértelműen az. Csak ennek a "szabásnak" még a jobb értelmű halandók zöme sem nagyon tud vagy akar engedelmessé válni. Az angol szerző oxfordi könyve a matematikával szembeni esetleges előítéleteinket szeretné föl számolni. Irodalmi élmények, reminiscenciák segítségével, a szellemesség csiszolt formáit latba vetve – s persze rengeteg leegyszerűsítés és hiátus árán... – nyer meg az élményszerűen átélhető szám-csodavilágnak.

Von Koch "hópehelygömbéje", mely végtelen hosszúsága ellenére is csak véges területet fog közre – tehát "az egyik legkorábban fölfede-

zett fraktál" olyan természetességgel jelenik meg az áttetsző szöveg üvegén, ahogy az anyai kéz az első betűket rajzolja a gyermek számára a jégvirágos téli ablak opáljába. Hogy mi a fraktál, annak azért érdemes másutt is utánanéznünk – ám hogy az utánanézési kedv egyáltalán fölparázslék, az Ian Stewart érdeme. És a fordító *Freund Róberté*, aki ebből az angol matematikai nagyesszéből magyar szemnek és fülnek ismerős kötetet formált.

Az író persze maga is tudta, hogy vállalkozásának akadnak hátulütői. Ezekre nem *James Joseph Sylvester* isteni kinyilatkoztatásként ható előszava, hanem az *Interjú egy matematikussal* című bevezető (ál?)beszélgetés hívja föl a figyelmet. Igazán sajnálom, hogy az angol eredetit nem forgathattam. Mindenesetre annyit mondhatok, köszönettel át tanulmányozván az *Emberfia Tamásnak* keresztelt riportter szövegét: Nagy szerencséje, Mr. Stewart, hogy Tamásnak szólított! S szerencsénk, hogy mindnyájunkat *Emberfiának*.

(*Meg nem írt könyvszemle*) Régi elhatározásom, hogy nem írok és nem beszélek a "nulladik típusú találkozások" körébe vágó könyvekről: a halál utáni élmények legen-

dáriumairól, az ufo-regisztrékról, a fekete lyukakról, a Bermuda-, Sárkány- és egyéb háromszögekről, a Távol-Kelet csodadoktorairól és sarlatánjairól. Minderről alig-alig képzelhető el ma érvényes szó. Ahány milliárd ember, annyi pro és kontra indulat. Ezeknek a munkáknak vagy fércműveknek amúgy sem kell pártfogás. Megtalálódnak, elolvasódnak, kölesönadódnak maguktól, aztán előbb-utóbb elfelejtik őket, mint a propoliszt vagy a svédeseppet.

Most sem írok tehát JANKOVICH ISTVÁN emlékezéséről és elmélkedéséről, amely a TÚLÉLTEM A HALÁLOMAT címet viseli, s a "visszatérés a klinikai halálból" semmilyen jelzővel sem minősíthető nagy léteseményéről, sőt nemlét-eseményéről szól. Csak annyit jegyzek meg, hogy míg az ilyen típusú regényesített beszámolók szerzői általában nem mennek a szomszédba egy kis nagyotmondásért, Jankovich tényleg vitorlásbajnok volt, úgy, ahogy állít-

ja. Utána lehet nézni *A magyar sport aranykönyvében*, a negyvenes évek végének adatainál.

Nem ejtek szót a közrebocsátó *Édesvíz Kiadóról* sem, leszámítva azt a tényt, hogy e műhely a pusztasikerigényt messze meghaladó mértékben, világszemléleti és erkölcsi meggyőződésből vallja magának a természetfeletti megnyilvánulások, idegen világok, parajenségek és a természetgyógyászat irodalmának publikálási programját.

Ehhez társul még a keleti vallások és filozófiák iránti érdeklődés. Beszédes tény, hogy még a szakácskönyvek is olyan ínycsikkenésekkel foglalkoznak, amelyeknek a fogyasztása bizonyos elvi szilárdságot tételez föl. Többek között a vegetáriánusok, a müzlielvők és a reformkonyha-barátok táborához fordultak kiadványaikkal.

Nincs tehát mit mondanom Jankovich István *Túléltem a haláloamat* című vallomásáról – egyben morális és hitbéli alapvetéséről – mivel

éppen az van benne, ami mondható lenne róla. Vagyis: egy végzetesnek vélhető, 1964-ben történt baleset krónikája, a karambol utáni percek másokkal aligha megszerkeszthető, mégis szemléletesen leírt élményvilága, és azok a következtetések, amelyeket az újjászületett túlélő nemcsak a maga esetére érvényesen, és részint a tragikus eseményektől függetlenül vont le abból, amit megélt és meghalt.

Hogy a föltétlenül helyeselhető szeretetelvről, mint a lét mozgatórugójáról jobbra csak általánosságokat közzöl? Hogy a baleset – a cselekmény része – sokkal érdekesebb, mint az utána következő meditáló rész? Hogy a különböző filozófiák¹ és vallások ihletése egyvelegszerűen összekeveredik a lapon? Lehet. De hát ez egy természetfeletti tárgyú munka. Megítélését mindenki csak maga végezheti el. És én mondtam is, hogy ilyen jellegetű könyvekről nem beszélek, nem írok.

Szokács László

És refrénként visszatér a valóság...

Veres János szlovákiai magyar író, 1930. február 28-án született Tornalján. I skoláit szülővárosában, Rozsnyón és Rimaszombatban végezte, ám tanulmányait a háború miatt kénytelen volt félbeszakítani, majd súlyos betegsége miatt nem folytathatta azokat. Különböző tátrai szanatóriumok lakója 1949-1957 között, később "szanitéc" majd népművelő. Negyvenéves korában egészségi állapotára való tekintettel nyugdíjazták. Cseh és szlovák költők verseit fordította magyarra és jónéhány verse szlovákul is megjelent. A Rimaszombatban élő költő 1990-ben megkapta a Nógrád megyei Tanács VB által alapított Madách-díjat.

Verseskötetei: Három fiatal költő (Oszvald Árpáddal és Török Elemérrrel 1954), Ifjú szívem szerelmével (1955), Tüzek és virágok (1961), Fehér szarvas (1967), Homokvirág (válogatott versek, 1972), Mikrovilág (1979), Életút (válogatott versek, 1989). További munkái: Földrengés után (elbeszélések 1965), Szétekintés a rimaszombati járásban (honismereti kislexikon 1977).

Veres Jánossal rimaszombati lakásán beszélgettem.

*

- *Kamasz fejjel hogyan élted meg a háború befejezését, 1945-öt?*
- *A gimnázium alsó négy osztályát akkor végeztem el, amikor még Horthy Magyarországhoz tartoztunk. Eminens tanuló voltam. Az iskola - osztálytársak, barátok - kilencven százaléka átment a zöldhatárom Miskolcra, Sárospatakra, ki hová tudott. Szöttek és hátizsákkal vitték amit lehetett. Nagyon vágytam rá, hogy én is a többiekkel mehessenek. Egyik volt tanárom, aki nagyon szeretett, Sárospatakról rendszeresen írt, hívott, hogy készen áll minden, ingyen internátus, meg vannak a könyvek... Szüleim nem engedtek. Egyetlen gyerek voltam, betegeskedő, kérleltek, maradjak: mi lesz velem a messzi idegenben? Szlovák gimnáziumban folytattam a következő négy osztályt úgy, hogy egy évet kihagytam, s a következőben pedig a szememmel voltam beteg.*
- *Hogyan boldogultál, hiszen nem beszéltél szlovákul?*
- *Jó nyelvérzékem volt világleletemben, hamar megtanultam szlovákul, ám eleinte rettenetesen rossz volt. Szerencsémre igen jól futballoztam, s ezért kedveltek a szlovák fiúk is. Per-*

szé jónéhányszor azért kinevethettek volna, ami néha elemi erővel ki is tört belőlük, de nem volt abban gúny – például egyszer *rolics* helyett *holics*-ot mondtam történelem órán. Az egyik választót, a másik borbélyt jelent. Nem ugyanaz. Lelkileg azért mégiscsak megviselt engem, hogy szlovák gimnáziumba kellett járnom. Azelőtt is szerettem olvasni, közvetlenül a front után "fedeztem fel" magamnak Ady-t. Magamra voltam utalva, mert szüleim nem voltak literátus emberek, nem tudtak segíteni abban, hogy mit olvassak. Nagyon erősen éreztem, hogy olvasnom kell, s ha autodidakta módon is, magamhoz venni, beszívni mindent, amit a szlovák iskolában nem kapok meg. A magyar történelmet, irodalmat, hiszen akkor ez a "felsős" anyag kiesett.

– *Ugyanígy járt minden hozzád hasonló magyar gyerek, aki itthon maradt?*

– Igen, így járt. És akik nem olvastak, azoknak az életéből sok minden kimaradt. Azok a hozzám hasonló mai nagyapák nem tudják például, hogy ki volt *Szabó Lőrinc* és sok mindenki másról sem tudnak. A véletlen folytán nagyon sok jó dolog került a kezembe, megismerhettem Márai munkáit, jártam az ismerősöket, kölesönkértem a könyveket, elolvastam. Nekünk otthon kevés könyvünk volt.

– *Mikor kezdted verset írni?*

– Kezdjük azzal, hogy én még húsz éves sem voltam, amikor tüdőbajt kaptam és felkerültem a Magas Tátrába, szanatóriumba. Ha összeszámoljuk az ott töltött időt – mert többször voltam ott – 1949 és 1957 között kis híján öt évet töltöttem a tátrai szanatóriumban.

Itt ismerkedtem meg 1951-ben *Fábry Zoltánnal*, aki ugyanabban a szanatóriumban volt, sőt egy folyosón laktunk. Beszélgettünk, látogattuk egymást. Már jóval korábban is írtam verseket, de titkoltam, talán egy kicsit szégyelltem is. Aztán egy napon hosszas gyötördés után, amikor már baráti viszonyba kerültem Fábryval, úgy gondoltam, odaadom neki a verseim, utóvégre nem halok bele, ha azt mondja: nem érnek semmit, tüzeljem el. – Egy hétig tanulmányozta, s mikor visszaadta, azt mondta: folytassam a versírást, mert tehetséges vagyok, ugyanakkor bejött a szobámba és azonnal "elkobozta" az éjjeliszekrényemből az Ady-kötetet. Meglepődtem, hiszen nemhogy kedveltem, istenítettem, imádtam Adyt. De ahogyan Fábry elmondta, hatása nagyon érződött verseimen, ezért vitte, s dugta el. Hozott viszont újabb és újabb köteteket, József Attilát, Aragont, hogy "elválasszon" Adytól.

Szigorú ember volt Fábry Zoltán. Nagyon tudott szeretni, de voltak dolgok, amiben nem ismert tréfát: nem tudott hazudni. Mondok egy példát. Egy időben nagyon rosszul néztem ki. Lefogytam ötvennégy kilóra. Barátaim, ismerőseim ezt mondták: jól nézel ki, nem változtál semmit! – Közben kiderült, a hátam mögött már a temetésről beszélnek. Fábry Zoltán nem kértelt: – Nagyon rosszul nézel ki – mondta –, de majd kikezelnek, s minden rendbejön. Úgy is lett. – Ilyen volt, képtelen volt alakoskodni és ezért volt biztatás nekem, amikor kérte hogy írjak továbbra is.

Midőn néhány hónap után éreztem hogy elmúlt Ady "hatása", amit írok az már más, akkor az Új Szónak beküldtem néhány versem. Rövid idő múltán az egyiket leközlötték és újakat kértek. Érdeklődtek is mit keresek a Tátrában, egyáltalán ki vagyok én...

– *Fábry Zoltánnal végig megmaradt a kapcsolatod?*

– Nem sűrűn, de leveleztünk. Ő Stósos volt, én itt Rimaszombatban. Nem akartam őt később leveleimmel terhelni... A tőle kapott leveleket azonban gondosan őrzöm, féltett ereklyéim.

– *Hogyan alakult életed, amikor végleg elhagytad a Magas Tátrát, meggyógyultál?*

– Ez 1957-ben volt, amikor kimondták, hogy munkaképes vagyok, rendbejött a tudóm. Szanitécként dolgoztam. A huszanhét évemmel, a főiskola már nem jöhetett szóba. Később a kórház irodájában dolgoztam szanitéci fizetéssel, majd a járási művelődési otthon módszertani előadója lettem, 1959-ben nősültem, s ha már az évszámoknál tartunk, 1971-ben rokkantnyugdíjas lettem, de nem a tudóm miatt...

– *Az 1956-os forraramol milyen hatással volt rád?*

– Állandóan a rádión volt a füllünk, hallgattuk Szabad Európát. Én még éjszaka is, amikor a szüleim már aludtak.

Elárulok neked valamit: még a Magas Tátrában, az 1950-es évek elején Fábry Zoltán egyszer bevallotta nekem, hogy nem hisz a szocializmusban. Négyszemközt voltunk. A miértre talán egy mondattal válaszolt: a sztálini gyilkosságok miatt. Aztán egyebet is hozzátett. Én akkor még hittem, és Fábry sem tudott ettől eltéríteni: írtam dicsőítő, sematikus verseimet. Egyrészt ez volt az irányzat, másrészt az eufória miatt, hogy már van magyar iskola, van magyar újság, egyenjogúak lettünk és ez micsoda boldogság... Közben járt hozzánk Pozsonyba a Csillag című folyóirat Pestről, s ebből jöttünk rá, hogy *Simon István, Nagy László, Juhász Ferenc* és *Csoóri Sándor* már régen túl van a sematizmuson, mi pedig még mindig "vonalban" vagyunk.

Nemcsak verseket írtam ekkoriban, hanem riportokat is. Nagyon sokfelé jártam. Ezeket a riportokat az Új Szónak, a Fáklya című folyóiratnak, irodalmi lapoknak küldtem. Tetszett a műfaj, mert lírát is tudtam az írásokba vinni. Igenám, de közben, a riportok során mindenütt hallottam a panaszokat. Tudod, hogy van, marasztalják, kínálják az embert, s közben oldódik a nyelvük, s elkezdene panaszkodni. És akkor kezdtem el gondolkodni azon, amit Fábry mondott nekem, hogy kiábrándult mindenből. Sajnos lépten nyomon csak a bajokról beszéltek az emberek, s ekkor jöttem rá, hogy mennyi gond van mindenütt. Kezdtém "kiszerezni" a szocializmusból és rájöttem, milyen ökörvoltam, egy hazug és aljas világot szolgáltam. Azért volt rossz, mert gondold meg, aki csak érdekből volt kommunista vagy szocialista párti, annak mindegy volt. De ha valaki szerelmes egy nőbe, istennőnek, angyalnak képzeli azt, s kiderül róla az ellenkezője... Ezért volt nagyon fontos határkő életemben, munkámban 1956, mert végleg kiábrándultam ebből az eszmerendszerből.

– *Ez a verseidből is kitűnik, mert a gömöri táj, a palóc emberek iránti szereteted egyre erősebben érződik lírádban.*

– Igen, jól érzed. Ilyen előzmények után kezdett megváltozni verseim tartalma. Már 1956 előtt is, de főleg 1957-58-ban. Jött – buta és nagyképű szó – a fordulat, ami feljebb emelt, mikor éreztem, hogy ez már jó, amit csinállok: Igaz is, jó is! Meg aztán kaptam leveleket Pozsonyból, az ismerősöktől. Ismertem a nálam jóval fiatalabb *Cselényi Lacit*, ő ott tanult a főiskolán. *Mács Jóska*, aki bátkai fiú volt, járt hozzám, hozta a híreket, hogy Pozsonyban a kávéházban olvassák verseimet és arról beszélnek, hogy milyen változás következett be nálam. Fábry is buzdított, dicsért egyik levelében.

– *Hogyan emlékszel 1968-ra?*

– A CSEMADOK járási bizottságának elnökségi tagja voltam, itt Rimaszombatban. Természetesen az egész elnökség egyöntetűen helyeselte az akkori reformokat. Volt azért bőven dogmatikus, antidubcekista, sőt sztálinista is közöttünk, s először ezekkel kellett megvívni a harcot. Azon mesterkedtünk, hogy helyettük olyan emberek kerüljenek az elnökségbe, akikre szükség van. *Szokolai Imre*, szegény, nyugodjék békében, ebbe pusztult bele. Egyébként Szó-

kolai Imre, *Danis Tamás* és jómagammal triumvirátust alkottunk ebben az időben.

No most, mi elkezdtünk küzdeni a kisebbségi jogokért. Ezt a küzdelmet ne úgy értsd, hogy verekedtünk a szlovákokkal, vagy magyar zászlót lobogtattunk a piactéren, hanem úgy, hogy cáfolhatatlan adatokkal tele, beadványok özönét küldtük Pozsonyba és ide a rimaszombati járási pártbizottságra. Mert ekkor még párttagok voltunk és ekkor még a párt akció-programjában benne volt, hogy a CSEMADOK az itt lévő magyar kisebbség életének jobbítására tegyen javaslatot. Hát mi ezt tettük. Itt jegyzem meg, hogy ezek a beadványok jobban dühítették az illetékeseket, mintha zászlót lengettünk volna, mert olyan adataink, érveink voltak, amit nem tudtak, nem lehetett cáfolni.

Jött ezután a megszállás, az "inkvizíció", és megkaptuk a magunkét. Engem úgy kivágtak a pártból mint egy rongyot. Szokolai Imrét úgyszintén. Danisnak az volt a szerencséje, hogy ő nem volt párttag, őt semmiféle pártfegyelem nem béklyózta, nem volt köteles tudni, hogy mit nem szabad csinálnia. Igaz, őt is feketelistán tartották. Egy bizottság elé kellett állnunk, amely hat-hét emberből állt. Magyarok is voltak persze ebben a bizottságban, akik olykor még többet szónokoltak, s jobban elítéltek minket, mint a szlovákok. Ilyen volt a dramaturgiája ennek a fegyelminek.

– *Gondolom, szilenciumot is kaptál.*

– Teljeset és mindenhonnan kizártak. Azaz, az írószövetségben meghagytak és ezt a mai napig nem tudom megfejtani, miért történt. A szlovák írószövetségnek volt egy magyar szakcsoportja. Ennek tagja maradtam. Kizárták *Dobos Lacit*, *Gyurcsó Pistát* – Gyuresóék olyan szegények voltak a Masaryk és a Horthy rendszerben is, hogy koldulni is jártak. Gyurcsó Pista apja hírhű kommunista volt: mégis kizárták! Engem bennhagytak. Ez azért volt nagy szerencse, mert az irodalmi alaptól kapott szociális segélyem megmaradt. A szilenciúmrol nem beszélt senki, csak egyszerűen hiába küldtem verseket. Jöttek a hírek, hozták az ismerősök ide Rimaszombatba, hogy ne is küldjek, mert hiába...

– *Közben újból súlyosan megbetegedtél.*

– Ez volt az a betegség, ami miatt 1971-ben rokkantnyugdíjas lettem. Nem mertem az emberek közé menni, félttem. Rettenetesen kellemetlen helyzet volt, mert aki rámnézett és beszélt velem, az azt hitte, hogy egészséges ember vagyok. Hogy mégis sikerült "kijönnöm" ebből a beteges, pszichés állapotból, azt *Samu Béla* doktor úrnak köszönhetem, aki mindent megtett gyógyulásomért. Vannak szent, megszállott emberek. A sorstól megadatott nekem, hogy több ilyen embert ismerhettem. Ilyen volt Szokolai Imre elektromérnök barátom, már említettem, ő infarktushalál halt meg, később díjat neveztek el róla, amelyet kétévénként a járás legjobb kultúrmunkásának ítélnék oda. És ilyen volt dr. Samu Béla is, aki éjt nappallá téve hivatásának élt, ott volt az osztályon a betegeinél. Egyetlen kikapcsolódása a klasszikus zene volt. Barátok lettünk, több mint két éven át kezelt.

– *A betegség, a leltetés nem szegte alkotókedved?*

– Nem. Írtam az "íróasztalnak" még a kórházban a betegségem alatt is. Aztán később, a 70-es évek közepétől megkezdődött az oldódás velem szemben. Előzőleg még az Irodalmi Szemle kezdte közölni verseimet, nem túl sűrűn, nem főhelyen és nem rendszeresen. Később Mács Jóskán keresztül üzent az új főszerkesztő, hogy küldjek anyagot: verset, riportot, fordítást, mert közli. Megjelentek válogatott köteteim is, de az *Új Szó*, az *Új Ifjúság* és a rádió végig szilenciumon tartott egészen az úgynevezett "bársonyos forradalomig". Aztán a versek a "fiókból" előjöttek: a *Hétben*, az *Új Szóban* is közöltek már. Itt említem, hogy 1978-ban írtam

egy hosszú prózaverset, amely még nem jött le sehol, Jean D'Arc és a csillagok a címe. Ott van Pozsonyban, a Szemlében megjelenhetne, más lap kultúrrovatába nem fér be. Akkor nagyon fontos versnek tartottam, ma már talán nem annyira érdekes. Jean D'Arc a börtönben végig-gondolja életét, a csillagokkal társalog, azok vigasztalják, és *refréneként folyton visszatér a valóság: az inkvizíció, a börtön és az, hogy szalmán fekszik.*

Lassan gyógyulni kezdtem. Úgy képzeld el, hogy már ki mertem menni az utcára, de közben mindig valakinek jönni kellett velem. Hála Samu doktornak, egyre bátrabb lettem. Ő irányított, biztatott, hogy tartsam be a fokozatosságot. Segített az is, hogy figyeltek az emberre a szomszédból, Magyarországról is. Az egyik napon levelet kaptam egy számomra "vadidegen" embertől, Dr. Zsebők Zoltántól, aki Budapesten a radiológiai klinika igazgatója volt. Leírta, hogy rendszeresen olvassa az Irodalmi Szemlét, tudja rólam, milyen nehéz a sorsom, hogy mi történt velem, hogy anyagilag is rosszul állok és megkérdezte, miben segíthet. Meglepett, és nagyon jólesett levele, mert nem innen elszármazott, nem is kitelepített szlovákiai magyar volt. És milyen a véletlen: éppen akkor, amikor megérkeztek sorai, édesanyámnak rákos képződménye keletkezett. Levelet írtam Zsebők professzornak, megköszöntem, hogy felfigyelt rám, hogy törődik velem és kértem: vizsgálja meg édesanyámat és ha lehet segítsen rajta. Pestre mentünk. Anyámnak még leánykorából voltak ott ismerősei. Egy hétig vizsgálta Zsebők doktor édesanyámat. Zárt borítékba tette és ideadta nekem az előírt kezelést. Anyám több mint tíz évig élt még. Az itteni onkológián kezelték, de Zsebők doktor úr hosszabbította meg életét és nem rákban halt meg.

– *Kanyarodjunk vissza az időben. A CSEMADOK-ban régóta dolgozol és úgy tartanok számon, hogy nem sokat beszélsz, inkább cselekszel.*

– Igen fontos dátuma életemnek 1962, mert akkor hoztam létre itt Rimaszombatban a Tompa Mihály klubot. Most ünnepeltük májusban a harminc éves évfordulót. Összejöttek a régi és az új vezetőségi tagok, együtt voltunk, beszélgettünk. Az elnök már nem én vagyok, de harminc éven át ott voltam szürke eminenciásként mindig a klub mellett. A helyi szlovákok is tudják, hogy ez milyen színvonalas jó klub, mert megfordult már nálunk Czeizler Endrétől Básti Lajosig, László Gyulától Dévai Nagy Kamilláig, Czine Mihálytól Béres Feriig nagyon sok tudós-, művész ember. Még a klub alapítási évében létrehoztam a Fáklya nevű irodalmi színpadot. Tíz évig működött. A legjobbak között voltunk. Egyszer a nagydíjat is elhozták a komáromi Jókai Napokról. Volt egy nagyon jó rendezőnk, Mács Zoltán pedagógus, és egy zenetanárő Horváth Júlia, a zenei szerkesztőnk. Hárman úgy összeforrtunk, mint a testvérek. Én szerkesztettem a műsorokat, ők pedig rendeztek. Ma is megvannak...

Ezért szép idők voltak azok... Akkor már nős voltam, az évben született Attila fiam is, aki most a klub titkára és a Hatvani István nevét viselő cserkészcsapat parancsnoka. Az unokám Előd is már iskolás, szeptembertől magyar iskolába jár. Hogy telik az idő...

– *Itt Rimaszombatban került a kezembe az a honismereti kislexikon, amelynek anyagát te gyűjtötted, szerkesztetted. Szétekintés a Rimaszombati járásban - ez a munka címe. A bevezetőben a mestert, Fábry Zoltánt idézed. Mi volt a célod a lexikkonnal?*

– Hagyományaink, kulturális emlékeink ápolása, illetve feltámasztása vezette tollam a kislexikon összeállításánál. Egy nemzet, egy népesoport nemcsak nyelvében, hagyományai-ban is él. Ezt nem én találtam ki, sokkal nagyobb emberek vallották, vallják. Meggyőződésem, hogy a polgárok és az ifjúság általános műveltségének gyarapításával foglalkozó kultúr-munkásoknak, pedagógusoknak, a CSEMADOK illetékeseinek tudniuk kell szűkebb pátriánkról

mindazt, amit ez a gyűjtemény tartalmaz. Az összeállítás 1977-ben készült, s további kutatást, bővítést várva adtam tovább a kéziratot, amely már Miskolcon van és bízattak, hogy kisformátumú kötetben hamarosan vizontlátom.

– *Milyen érzés volt Madách-díjat kapni?*

– Még a szilencium idején, amikor nagyon rossz volt körülöttem és velem minden, akkor – most már meg nem mondom milyen módon – jött létre a kapcsolatom a Palócfölddel. Közöltek tőlem verseket, még olyanokat is, amiket itt nem közöltek volna, noha már oldódott a helyzet. Nekem nagyon jólesett, hogy egy magyarországi lap felfigyel rám. És akkor megismerkedtem *Praznovszky Miskával*, *Pál Józseffel*, *Baranyi Feri* is járt itt, amikor ő volt a főszerkesztő. Jómagam később háromszor voltam író-olvasó találkozón Salgótarjánban. Először egyedül, aztán velem jött Losoncról, *Ardamica Feri*, a prózáíró.

Szóval jól összebarátkoztunk, aztán mindezek után teljesen váratlanul következett a meglepetés – én ugyanis nem gondoltam, hogy "mit forralnak ellenem" – nem levél, hanem egy deputáció érkezett, s közölték, hogy Madách-díjat kapok, szeretettel meghívtak az átadásra, de nemcsak engem, feleségemet, fiamat és menyemet is...

Nagy élmény volt a díjátadás, és az, hogy jelen volt *Göncz Árpád*, aki akkor még az írószövetség elnöke volt. Előzően még *Havel* elnökkel tárgyalt Budapesten, aztán kocsiba ült, és lejött Balassagyarmatra, hogy jelen legyen az aktuson. Hárman kaptunk díjat, *Kovalcsik Andrást* tanár és *Schmidt István* népművelő. A vacsora előtt még volt időm, s akkor úgy alakult, hogy Göncz Árpáddal elkezdtünk beszélgetni. Nagyon jó benyomást tett rám. Mintha rokonom, régi barátom lenne, olyan közvetlenül beszélgettünk. Amikor megválasztották köztársasági elnöknek és néztem a TV-t, mondtam a feleségemnek: ott a barátunk, Göncz Árpád!

– *Sok fontos dátumot említettünk. Hogy látod, a "bársonyos forradalom" mit hozott a szlovákiai magyarságnak?*

– Hemingwaynek Az öreg halász és a tenger című kisregényét ismered. Ugye, sokáig nem fogott semmit, végül megfogta a nagy halat, de mire a partra ért vele, a cápák lerágták róla a húst és csak a csontváza maradt. Így vagyok én a bársonyos forradalommal...

– *Hogyan telnek napjaid, min dolgozol?*

– Most egy újságot fordítok, irodalmi szlovák szöveget már ritkán. A helyesírást jobban tudom, mint sok született szlovák. Sokszor megdöbbenek a hibákon. Továbbra is irányítom, a háttérből, a Tompa Mihály klubot, részt veszek az üléseken, szívesen megyek a fiatalok közé, mert úgy érzem szeretnek. És a legfiatalabbal is tegeződöm! Összejön, együtt van a család, fiam, menyem, kisunokám. Beszélgetünk a múlttól, tervezgetünk. Sokszor gondolok szülőhelyemre Tornaljára. Oda jártam vissza mindaddig, amíg nagyapám után nagyanyám is meg nem halt. Szeretem a palóc embereket, hallhatod, én is palóc dialektussal beszélek és ennek nagyon örülök. Egyik lábammal mindig Tornalján, a másikkal Rimaszombatban voltam még felnőtt koromban is. Tudod az az érdekes, hogy amikor már az említett neurózistól megszabadultam, éppen akkor álltam le a versírással...

Rengeteg mondanivalóm volna pedig... Most, ahogy öregszik az ember és az életidőm zsugorodik, évről évre kiszűröm a kevésbé fontos témákat, hogy megmaradjanak a legfontosabbak. Ezek viszont valahogy túlértek bennem. Sőt mintha meglottyadtak volna, mint a túlérlett gyümölcs. Attól tartok, hogy már soha nem jönnek elő belőlem és nem tudom hogy miért...

Somogyi Magda

Addig, amíg élek...

(emlékezés)

Ma már hiába keresnéd a Nógrád megyei Szécsényben a Jókai utca 10-es számú épületet. Nincs többé. Megviselte a háború az egykori zsidó elemi iskolát, úgy hírlik, találat érte, az idő is megtette a magáét, hát lebontották. Mert az ember olykor szívesen áll ki rombolásban versenyre a természettel. Ki tudja, melyik végez derekasabb munkát. Aztán, hogy elült a háborús vihar, kinek, mincképpen építettek volna újat? Az egykor keményre döngölt iskolaudvar talaját vakondtúrás, zsombék, hangyaboly tette porhanyóssá, kertjében meg gazdagon burjánzik a gyomnövény.

Pedig már hosszú évtizedek óta tartott fenn a hitközösség elemi iskolát a zsidó nebulók számára.* Igaz, csak néhányan látogatták, hiszen 1940-ben, amikor Tibike első osztályosá várt, kevés iskoláskorú zsidó gyereket számlált a község. Két padosor állt a teremben, a jobb oldali a fal mellett, a bal oldali az utcára néző ablakok mentén – az évben foghíjasan.

Tibike életének nevezetes napján, szeptember elsején, az örökös tanítói tisztet betöltő Deutsch Jenőt, egy ideig, a már ósrégen nyugállományban lévő hajdani pedagógus, Vámos tanító úr helyettesítette. Nemigen akarta vállalni, de hát elkezdődött a tanév, és az a dolgok rendje, hogy pontban nyolc órakor kiálljon valaki a barnára festett teremajtó elé és rázza a csöngőt:

– Gyerekek, befelé!

Vámos tanító bácsi aztán fölállt a dobogóra az asztal mögé, és kijelölte a tanulók helyét a padokban, ahogyan az egytantermes vidéki iskolákban szokás: első osztály az első padban kapott helyet, második osztály a másodikban és így tovább.

Tibike nem árválkodott egyedül, mellé került Varsányi Csöppi, aki ugyan lány volt, de még így is jobb, mint teljesen magára maradni egy elsősnek. A harmadik-negyedik padban is bőven maradt férőhely.

A tanév első napján a tanító bácsi előszedte a kétajtós szekrény felső polcáról hivatali

* Fényes Elek 1851-ben megjelent Geographiai szótára tanúsítja, hogy az akkori 3104-es lélekszámú Szécsényben 564 zsidó élt. Ha nem is mai értelemben vett elemi iskola, de ún. Chéder bizonyára működött, ahol írni, olvasni, számolni, és héberül tanultak a növendékek. Akkor már zsinagóga is, rabbi is volt a községben.

tisztjének nélkülözhetetlen kellékeit, az osztálykönyvet, krétát, szivacsot és nádpálcát. A legutóbbit csupán arra használta, hogy a negyedik-ötödik osztály földrajzóráján, a táblára akasztott, szakadozott vászontérképen körvonalazza Magyarország határát, és megmutassa, melyik a Duna, meg a Tisza. Na persze arra is, hogy elriassa az elsősöket a rosszkalkodástól. Erősen palóc tájszólással valahogy így:

– Aki nem fér a bőribe, azt ezzel a pálcával *fértetem* bele. – Ám sosem került rá sor, mert vagy nagyon jók voltak a gyerkőcök, vagy a hetvenes éveit taposó, jámbor tanító bácsi sosem azzal fejelemzett. Tibike szorongása oldódott, amikor témát váltott a tanító bácsi.

– A nagyok már tudják a regulát, az elsősöknek most mondom el. Óra alatt egy pissenést sem akarok hallani. Amíg magyarázok, hátratett kézzel figyeltek. Aki kérdezni vagy mondani kíván valamit, az fölnyújtja a mutató és középső ujját, így ni. A szünet úgy kezdődik, hogy szólok: – Ki lehet menni. – A nagyok megmutatják, hol szabad játszani, és hol az illemhely. Szünetben menjetek sükségre! Amikor rázom a csengőt, sorbaálltok, és bejöttök az osztályba. A második szünetben megehetitek az otthonról hozott elemőzsiát. – Első osztály, figyelem, éneket tanulunk. Ezalatt a második osztály leírja a kockás írkába az egyszer kettőt. Harmadik osztály a vonalas írkába a kis és nagy ABC-t. Negyedik és ötödik osztály fogalmazást ír Legkedvesebb nyári élményem címmel.

A kisfiú örült, hogy éneket tanulnak. Azt nagyon szerette. Óvodában is, otthon is boldogan hallgatta édesanyja ölében a szép dalokat, kivéve egyet. Azt, amelynek az utolsó két sora így hangzott:

Én is elmegyek veled, én is ott leszek veled,
Meghallgatom, hányat dobban a szíved.

Ezt nagyon szomorúnak hitte, mert olyan, mint amikor legkedvesebb óvodás pajtásának, Géczi Bözsikének a temetésén azt mondta a tisztelendő úr: – Utolsó dobant e gyermek szíved...A mosáshoz előkészített lúgköldatot megitta szegény ártatlan lélek, és nem tudták megmenteni.

– Tibi, tedd hátra a kezéd és figyelj te is! Óvodából ismeritek a Kerek ez a zsemle kezdetű éneket. Annak a dallamára megy, amit soronként megtanulunk, de előbb magam eléneklek az egészet.

Magyar az én hazám,
Magyar apám, anyám.
Magyarul beszélek
Magyarán is érzek,
Addig, amíg élek.

Munkás gyermek vagyok,
Éppúgy, mint a nagyok.
A munkának élek,
Sohasem henyélek,
Addig, amíg élek.

Kicsit reszkető hangon, de szívvel tanítgatta a talán magaköltötte hitvallást. Első nap az

iskolában Tibike szívvel-lélekkel vallotta, hogy: "Magyar az én hazám..." és év végéig azt is megtanulta, hogy: "Ezt a földet, ezt szeressük, forrón, mindhalálig!"

Életének e felejthetetlen állomásán számos, új ismerettel gyarapodott. Megtanulta azt a dalt, amely megerősítette a már otthonról és óvodából is tudott magyar voltában. Megjegyezte azt is, hogy a fal melletti a jobb keze. De mi lesz, ha kihívja a tanító bácsi a dobogóhoz, szembeállítja az osztállyal és arra kéri, amire Csöppit: – Itt is mutasd meg, melyik a jobb kezed! – Honnan tudhatja, ha nem a padban ül a fal mellett? Újra félni kezdett, és hirtelen elsírta magát.

– Eltörött a méceses?

A tanító bácsi már ott állt a padja mellett, föléhajolt, nem kérdezte, miért sír, csak elővette a kisfiú zsebkendőjét, megtörölte a szemét és többször megsímogatta a kobakját. Ettől megnyugodott, már csak hüppögött, és alig-alig bírta visszaprancsolni a szájába kívánczó hüvelykujját. Erős kisértést érzett, hogy lehajtsa a padra a fejét, mert olyan álmoság tört rá, mintha este volna. Meg akart szabadulni a sok ismerettől, amikből nem értett mindent pontosan. Például azt, hogy "magyarán" is értek... Makaesul így ismételte: "magyarúl", de mindig ki kellett javítania. Persze nem merte megkérdezni a szó jelentését, talán kinevetnék, talán visszaküldenék az óvodába. Nem eshet vele ilyen csúfság iskolás létére! – Hátratette a kezét és figyelt. Va-jon az is magyaráznak számít, amikor a tanító bácsi mesél? Mert ezen a napon elmondta nekik a Kiskakas gyémánt-félkrajeárát, utána eljátszották: Megy a gőzös Kanizsára, és nagyokat nevettek, ahogyan körbejárták a termet a méterrúdka kapaszkodva.

– Nem is olyan rémséges az iskola - gondolta Tibike, csak abban különbözik az óvodától, hogy olyan padokba kell ülniük, aminek az asztallapjába kerek lyukakat fúrtak a tintartók számára.

– Kimehettek! – riadt föl a tanító bácsi hangjára.

A tanítás naponta 8-tól 12-ig tartott, nem terhelte túl a gyerekeket, pedig már az első osztálytól kezdve, párhuzamosan tanultak magyarul és héberül írni-olvasni. Nem cipeltek tömött hátitáskát, egy olvasókönyv, egy héber ábécés könyv és három írka volt benne a tolltartón és uzsonnán kívül.

Tibike szeretett iskolába járni. Aránylag könnyen vette az akadályokat. Sok mindent megértett a tanító bácsi magyarázatából. Például, hogy ha nem nyomja erősen a ceruzát az írka-ra, úgy nem törik ki a hegye és szebben is tud betűket formálni. Év végére "kívülről" fújta a Zengő ábécé-t, tudta héberül és magyarul: "Börésisz bóró Elajehim ész hásomájim vő ész hó-órec..." Vagyis: Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. – Ráébredt, hogy az iskola soha nem remélt, nagyon sok öröm forrása. Szerette az odavezető utat is. A Kossuth utcában mindig megállt a nyitott kovácsműhely ajtajában, és elbűvölten bámulta a szétröppenő szikrákat, amint a kovácsmester lesújtott a tűzből kivett, izzó vasra. Már óvodás korában elhatározta, hogy ő is kovácsmester lesz ha megnő, meg is mondta Bözsikének, akit majd feleségül vesz. – Szerette az ünnepeket, a november végén beköszöntő Chanuka különösen nagy élményt jelentett neki. Ilyenkor rajzóra helyett pörgettyűt faragtak, és a hossz tengelyt körülvevő négy lapjára N, G, H, S betűket festettek, amely a Nész gódajl hojé som - azaz: "Nagy csoda történt ott" kezdőbetűi. A csoda az időszámítás előtti második században esett, amikor a makkabeusok visszafoglalták a Jeruzsálemben épített Szentélyt, miután diadalt arattak Antiochus Epiphanes seregei fölött. A templomban csupán egyetlen napra elengedő szentelt olajat találtak, ám csodák-csodája, az mégis nyolc napon át égett. Ennek emlékére gyúlnak esténként

színes chanuka-gyertyák a zsidó otthonokban nyolc napon át. Olyan meghittek voltak ilyenkor az esték. Az édesanyja fehér csipkekendővel a fején meggyújtotta a menórában lévő gyertyákat, első nap egyet, második nap kettőt és így tovább. Elmondta az áldást, köszöntötte az ünnepet és a család együtt énekelte a Móa-jz cūr-jösüösz-i-t. Tibike pedig külön azt, amit erre az alkalomra tanult az iskolában.

Perdülj-fordulj kis pörgettyű,
Mesélj regét nekünk,
Mint művele csodát egykor
Isten karja vélünk.

Szent ünnepet ülünk mostan,
Kicsiny lángok fénye lobban
Jákob hajlékában,
Jákob hajlékában.

Vacsora után de vidáman telt az este! Trendelliztek (pörgettyűztek) a gyerekek. A játékban természetesen más jelentést kapnak ugyanazok a betűk. Amikor a megpörgetett trendelli megáll; a felső oldalon lévő betű utasítja a játékoszt. Az N azt jelenti: nix, vagyis semmit nem nyert. A G: ganz., a játékosé a bankban lévő összes mogyoró. A H: halb, a bank fele illeti; és az S: stell ein, azaz tégy a bankba! – Bórüch... löhádlik nér sel Chánükó... – Áldassék... ki meghagyta a Chanuka gyertyák gyújtását – mondja magában Tibike, mert elvarázsolta az ünnepi hangulat, és mert minden alkalomra tanult bróchét (áldást) az iskolában.

Vámos tanító bácsi Chanuka után elbúcsúzott a gyerekektől, ismét Deutsch tanító úr veszi át a stafétabotot. Tibike fejét gyöngéden megsimogatta és pálás szemmel azt mondta: – Kicsi fényes szövetnek. – A jelentését ugyan nem értette, de megilletődött a felé sugárzó szeretettől, érezte, mert érzékeny emberke volt és hálásan viszonzta azt.

Otthon és iskola, iskola és otthon, ebből állt Tibike világa. Mindkettő érdekes, izgalmas és gyönyörű, mindkettő tartogat valami újat, mindkettő Tibike boldog jövőjének ígéretét hordozza.

Az évzáró ünnepélyes vizsgával végződik. Ünneplőbe öltöznek az iskolások, a meghívott szülők, vendégek. A dobogó asztalát fehér terítő és virág ékesíti. Rajta nyitott, lapjával lefele borított értesítő könyvecskek és a kiváló tanulók jutalom-könyvei.

Mindenki feláll, eléneklik a Himnuszt a gyerekek, majd a tanító úr kérdései nyomán számot adnak egész évi munkájukról. Az ünnepséget az Iskolaszék elnöke, Gutfreund bácsi zárja minden évben ugyanazokkal a szavakkal. – Bárhová vet a sors titeket, bárki megkérdezi tőletek, hogy kik vagytok, mik vagytok, ti csak azt mondjátok, hogy magyar zsidók vagytok. – És a nagy napra ráteszi a koronát: minden tanulót megvendégel a cukrászdában egy fagyalalittal.

A gyerekek hatalmas lelkesedéssel, a vizsgaláz alól felszabdultan fűjják az utcán Vámos tanító bácsi kedves énekét: – Magyar az én hazám... - Addig, amíg élek.

Tibike 1944. június nyolcadikán lett 10 éves. Addig élt. Hogy miért húnyt ki ilyen fájdalomosan hamar egy kicsi szövetnek? Megbocsáthatatlan bűne miatt. Zsidó kisfiú volt. Magyarzsidó...

Huszár Sándor

NAPLÓLAPOK VI.

Magamtól féltem eleitől fogva

Erre Kolozsváron döbbsentem rá a hatvanas évek elején, nem sokkal azelőtt, hogy szorongásaimmal orvoshoz fordultam. Mert bántana, ha a napló tényanyagából valaki azt olvasná ki, hogy én itt bátorságomat bizonyítandó domborítok. Bár gyávának sem vagyok hajlandó vallani magam.

Tehát akkor marad a történet: az étellel írt *tanúvallomás*.

Esett pedig ez a következőképpen: igazgató voltam a kolozsvári Magyar Színházban, amikor egy téli estén – nem sokkal az előadás befejezése előtt – hazaindultam. Tél volt. Nagy hó lepte be a várost. Meg hideg. Az utcák emiatt is néptelenek. A színház a Sétatér városközpont felőli részén van, a lakásom átellenben, a Sétatér tulsó felén a strandon és a sportpályán is túl, a kétvízközi új negyedben volt. Egyenesben jó kilométernyi távolság, kerülő úton kétszer annyi. Csak pillanatra álltam meg a színház előtt és eldöntöttem, hogy a rövid utat választom. Pedig a százados fák között elég gyér volt a világitás. És a járt utak olyan távolra estek, hogy oda talán a segélykiáltás is nehezen ért el. S ha elér, ki boldog bemenni valakiért a vészbe? Akkor inkább siketnek teszi magát. És a helyi lap tele volt akkoron efféle rémtörténettel, hogy embereket raboltak ki a sétatéren. És én mégis!

Mert fáradt voltam. És lefekvés előtt még a családot is látni szerettem volna. És alig tettem meg száz métert, a sétatéri tó irányából duhaj hangokat hozott a hideg szél. Részeg hangokat. És a hó közel méteres, a kitaposott ösvényen alig fér el egymás mellett két ember. Megtámadhatnak! – nyilallott belém a felismerés. Vissza kellene fordulni – alkudozott bennem a józan ész. De a lábam nem akart megállni! Annak ellenére, hogy a duhajkodók közeledtemre érzékelhetően hangosabbak lettek. Hátamat kiverte a veríték a félelemtől. De éreztem, hogy nincs visszafordulás. Önmagamba vetett hitem omlik össze, ha én ebben a helyzetben megfutamodok. Éreztem: az önbecsülésre nagyobb szükségem van, mint az arcom épségére, a télikabátomra, esetleg a zsebemben lévő pár százasra.

A többi már lényegtelen. Két, jelentéktelenségét kompenzáló szolgálategyény akarta elhittetni önmagával, hogy rém félelmetes. És nagyon gyanús lett nekik az én rendíthetlenségem. Nem vagyok én civil rendőr? Nincs a zsebemben revolver?

Szóval, mikor közelükbe értem, s természetes alakomat is felmérték, hangosan rámköszöntek: jóestét nagysásúr...

Nahát így tessék olvasni e feljegyzéseket.

1970. okt. 30. péntek

Ma megjelent a lap második száma. Szörnyű összecsapásaim voltak a központi bizottság sajtóosztályával. *Vela Nicolae* a főnök-helyettes ki is mondta: azzal, hogy állandóan a nemzetiségi specifikumon lovagolunk, idegen test vagyunk a sajtóban. Mit kell annyit emlegetni, hogy román, magyar, szász, sváb vagy más nemzetiségű, hiszen az olvasók a végén azt kezdik hinni, hogy különbség van közöttünk.

Rögtön átláttam, hogy ez vagy valóban analfabéta, vagy nagyon tökéletesen játssza az analfabétát.

Van egy javaslatom mondtam neki: hívjuk össze a központi bizottság magyar tagjait és a sajtóban vezető szerepet játszó írókat. *Vela* határozottan elutasított. – Beszéltem én *Domokos Gézával*, meg *Bodor Pállal*, és az nekem elég volt. Ugyanazt mondják, amit maga.

És közben a KB sajtófőnökével, *Sion Burjorral*, olyasmiről kell vitatkoznom, hogy mit jelent – pontosan az én cikkemben – az itt és most. Magyarázom. Erre felüvölt: – Akkor ird ezt: itt Romániában és most a szocializmus építésének idején!

Kénytelen voltam megsérteni: de hiszen ezt már egy érettségizett ember is tudja, hogy a "Hic et nunc" egy latin mondás magyar fordítása...

A válasz: Érdekes, hogy amikor ellenünk szól, elismeritek a latin eredetünket. Azt már nem vallottam be neki, hogy csak a műveltségét ismertem el.

Maradnak tehát az elvek. Marad az a pár sor, amit sikerült – nehezen! – elhelyeznem a mai szám homlokterében. Ez a mai vezércikk és a mindenkori hitvallás.

HOGY HELYTÁLLJUNK

az emberségért az ősi talajon! Ez a feladat. A törvény ez. A lét parancsa szólal meg "az adott világ varázsainak mérnöke" ajakán.

Ezért örökérvényű és ezért jelszava mindenkinek, aki a lét szövegeit és felelősségét vállalni kényszerül. Aki hisz és mond. Aki mond és hisz. Aki a cselekvés kényszerével veretett meg. Aki számára a vegetálás a lét törvényeivel való visszaélést jelent. Aki nem ismeri el a meghunyászkodás jogát. És nem ismeri el – árától függetlenül – a hosszú élet örömét sem.

Navigare necesse est, vivere non est necesse.

Tenni, amire rendeltettünk, hajózni vagy rakétával csillagközi tereket bejárni, keresni a sejt titkait, vagy az emberek közötti egyetértés módozatait, szerkeszteni lapot, vízierőművet, tenni, tenni, tenni – kell! Élni? Élni mindentől függetlenül és halált megvető eresz alá húzódással, suttogva és gyanú görgetve, zabálni eszmepiknikéken olcsó ételeket, és csordaerkölcsökkel egyéniséget mímelni, élni így – nem szükséges!

Nem én kiáltok. Tovább adom az ígét, ami a történelem mélyéről visszhangzik. Helytállni! Az emberiségért. Önmagunk embervoltáért. Amerikát felfedezni csak így lehetett. És önmagunkat megtalálni is csak így lehet. Helyünket a nagy és kis világban egyénként és kollektivitásként egyaránt. Ez a fennmaradás egyetlen útja. A cselekvő mozgás az esendő ember egyetlen mentsége. Mert Ikaroszt a repülés vágya és megkísérlése tette hallhatatlanná, nem a lezuhanás feletti kétségtelenül indokolt panasz.

Hej, testvérem! Kit éberen vigyáz a vilányrendőr és életveszélyesen fenyeget a dinnyehéj, ki a tudósok megállapítása szerint a késő kőkorszak fenyegetettségű adagját hordod félelemszükségletként az idegeidben, s aki mégis minden sejtoddal, serdülő gyerekeddel és sarjadóvetésszel, lapot kinyitó mozdulatoddal élsz és éltetsz, hiszel és hinni kényszerítesz. Hej, testvérem, térben, időben, nyelvben és gondolatban, vár bennünket az örök talaj. Az amit minden korban így fejeztek ki költők és realpolitikusok: itt

és most. Ez a mi létünkre szabott örök talaj.
Az emberiségnek itt van szüksége ránk.

Itt élni történelmi sors.

Itt élni az emberiségért való helytállás
szintjén és akarásával – történelmi hivatás.

1970. november 1. vasárnap

A pénteki megjelenés után hazarepültem Kolozsvárra. Innen a Szamos partjáról, a békéből nézek vissza az eltelt napok harcaira. És sok érdekes dologra nyílik rá lassan a szemem. Például arra, hogy hónapok, évek vergődései árán lassan utakat találok a hatalom felé. Íme egy útvonal: mikor a központi bizottsági sajtóosztállyal küszködtem, legtöbbször Méliusz Jóska-hoz szaladtam át. Akinek barátja Eugen Jabeleanu, Geo Bogza és számos első vonalbeli román író. Illegalista kommunista volt és Gaál Gábor legközelebbi munkatársa. 1949-ben nem tudom milyen elhajlás címén letartóztatják és lehúzzák hét évet. Miatta a feleségét Klárit is elviszik, aki a börtönben meghal. Eleinte azt mondja öngyilkos lett, később kiderül, hogy megölte a szekuritáté. Péter, a kisfiuk egyedül marad, az események hatása alatt pedig megőrül és ma is a marosvásárhelyi Klinika Elmegyógyászatán él és fog élni élete végéig. A sors és a rendszer ironiája: nyugdíjat kap. Emellett Méliusz kitűnő író. Tehát ez Méliusz? Potenciálisan többennél. Ugyanis letartóztatásakor Vincze János – Románia háború utáni első magyarországi nagykövete – szintén régi kommunista harcos (hivatalosan Ion Vinte), épp belügyminiszterhelyettes. Ő ismeri Méliuszt, de letartóztatja. Így aztán mikor Jóska rehabilitálják Vinczének lelkiismeretfurdalása van. Vagy büntudata a régi harcostársal szemben. Mások szerint: fél, hogy Jóska feljelenti, és a hatalom őt áldozza fel a magyar kommunisták letartóztatása miatt. Mert hát Méliusz egy egész csapat magyarral bukott le. Én ugyan ezzel nem foglalkoztam, de ha jól tudom Kurkó Gyárfás, Ba-

logh Edgár, Demeter János és mások voltak a csoportban, és végülis a Magyar Népi Szövetség feloszlását indokolták ezzel a perrel. És még mindig nincs vége, mert Vincze most vezető központi bizottsági aktivista és Méliusz alázas szolgája. Tehát, ha Jóska engem támogat, akkor Vincze az apám és Vinczének hatalmas a cinkos köre, hisz a párt ellenőrző bizottságának alelnöke is volt, sok mindenről sok mindent tud. De Vincze felesége Constanta Craciun, aki egyetemistaként, a háború alatt került börtönbe, mint kommunista és aki szinigazgatóként nekem miniszterem volt. És aki egy kivételesen rendes és demokrata asszony. Aki – azt kell mondanom – tisztelte az én ifjonti idealizmusomat és aki ahol lehetett segített. De a lánc itt sem ér véget. Constanta nagyon jó barátságban van Vaszile Vaidaval, a Kolozs megyei pártbizottság első titkárával, akiről már sokszor elmondtam, hogy nagyon pártfogolt. És íme a valódi poén: a párt központi bizottságának mai titkára, Ceausescu beszédeinek fogalmazója Dumitru Popescu Constanta helyettese volt a művelődési minisztériumban és erősen kötődik volt főnökéhez. Tehát, amikor én nála megjelenek, akkor ez a hadsereg jelenik meg. Plusz Király Károly a párt végrehajtó bizottságának tagja, tehát a Popescu még KISZ-ben felszedett régi barátja és szövetségese.

Egy másik vonal a Fazekas Jánosé, aki miniszterelnök-helyettes és aki egy más csoportosulást képvisel. És aki mélyen magyar. És van egy harmadik szövetségese is, amely ugyan nem nyúlik olyan magasba, de amely mégis nagyon erős: a korrupció. – Pénzért Romániában apát-anyát lehet vásárolni.

Mégis hogy van az – kérdem én is magam –, hogy élethalál harcot kell vívnom minden nap holmi aparátessikkal?

Ez is egyszerű: Ceausescu a pártaparátusra alapítja a hatalmát. Az aparátus zöme – főleg a végrehajtó rész – szellemileg, erköl-

csileg tudatosan szelektált *értéktelen nép-ség*, amelynek mégis hatalmas vagyona van, amihez élete árán is ragaszkodik: Ceausescu bizalma.

Nos e két menetszlop között caplatok – én is. És azt hiszem, hogy itt együtt menetek sok román, német és magyar emberrel, olyannal, akinek az a kényszerképzete, hogy cselekedeteivel a népet szolgálja.

Mindezt azért írom le, mert úgy érzem mutáció történt – legalábbis látszólag – az erőviszonyok tekintetében. Pénteken a második szám megjelenésének napján meglátogatta a szerkesztőséget a központi bizottság sajtóosztályának vezetősege, élén Sion Bujorral. A vizskit én adtam. A gratulációt ők hozták. A "bensőséges" ünnepség zenitjén egy pohárköszöntő címen Bujor döbbenetes dolgot mondott: ne vegyük rossznéven, ha belenyúlnak a szövegekbe, hisz ez a pártfeladatuk. És főleg ne menjünk sírni sehová, se Popescu elvtárshoz, se – mint a költségvetésügyben – Gere elvtárshoz, senkihez. Maradjon ez a mi konyhánk. Elmondtam a dolgot Vincze Jánosnak, aki tökéletes ismerője az apparátusnak. Mosolygott. Ez kétségtelen siker – mondotta. – De azért maga csak vigyázzon. – Egy normális ember azt hiszi, hogy a történetek az erejét jelzi. Ez nem normális világ. Szerintem ez annak a jele, hogy a nyomás fokozódik. Csak a módszerek változnak.

November 5. péntek

Hétfőn este értem vissza Bukarestbe. Ma hívatott Vincze János. Azt mondta: hamar igazam lett Bujort illetően. Miért? Bujor összeszedett aktivista-információkat a lapról, és azokat a megjelent számokkal együtt átküldte Gere Mihálynak, a Magyar Dolgozók Tanácsa elnökének, bizonyítván, hogy a lap nacionalista, szeparatista hangot üt meg. Gere – Vincze szerint az ő tanácsára – magyar aktivistáktól és közéleti tekintélyektől

kért nyilatkozatokat, akik azt írták, hogy a sajtóosztály véleménye megalapozatlan. Gere ekkor felhívta Bujort és megkérdezte: adja tovább – mármint Ceausescunak – a feljelentést, mert íme milyen ellenvélemények vannak a kezében. Erre Bujor azt mondta: ne adja tovább, mert az ő cikkeinket érintő kifogásai olyan írásokra vonatkoznak, amelyeket ki kellett emelnie a megjelent lapból.

– A gazember! – kiáltottam fel.

– Maga csak legyen halk és elővigyázatos – intett Vincze.

Különben rovatot nyitottam a lapban olvasói véleményekből. Pár sort tudok közölni a beérkezett levelekből, de azt nagyon fontosnak érzem. Egyfelől a hatalom felé, védekezésül szánom, másfelől azért, mert ezek a vélemények engem igazolnak. Érdemes volt kockáztatni! Íme egy a sok levél közül.

T.

Huszár Sándor úrnak

a "Hét" szerkesztőjének

Kedves Barátom! Pár évvel ezelőtt Magyarbikalon jártál és ottan találkoztunk. Azóta nyugdíjba mentem, Zsibón vettem házat, itt lakom a Május 1. utca 16 szám alatt. Ha erre visz utad, elvárom, hogy felkeressél.

Ezután áttérek levelem tulajdonképpeni tárgyára. Kezembe került ugyanis "A Hét" című lap és arra figyeltem fel, hogy Te vagy a főszerkesztő. Mi a manó? Huszár Sándor volt színigazgató jönevű szépíró most újságszerkesztő lett? Hát igen. Jókai Mór tehetséges tájképfestő is volt, Petőfinek színészi ambíciói voltak. Leonardo da Vinci feltalálónak is kiváló, Vilmos császár üres óráiban fát fűrészelt, satöbbi. Kezdett a dolog érdekelni és elhatároztam, hogy én leszek a "nyájas olvasó", aki megírja barátilag az igazat. Úgyis ez volt mindig a mesterségem.

Ami az újság külalakját illeti – talán a legmegfelelőbb –, nem szeretem a nagy lepedőújságokat. Az is jó, hogy a rovatbeosztások a lapok sarkán láthatók, mindössze több

teret adnék a művészeti és a tudományos rovatnak a többiek rovására. A papír elég jó, a szöveg olvasható, mindössze az illusztrációk homályosak, ami elég kár.

Az első és második szám van előttem. Mindkettőben a bevezető cikket írtad. *Okos írás*. Ezzel úgy gondolom eleget mondtam. Mindössze nem találok benne Huszár Sándornak a sajátos derűjét. Azért kivált a második tetszett nekem. Ami a tartalmat illeti, utalok arra, amit bevezető cikkedben írtál: "A Hét" szerkesztői lapjukat a művelődni vágyó olvasónak szánják, nem az egyes szakterületek kisszámú értőinek"

Hát kérlek szépen sajnos lapodnak ez a legfőbb hibája. A legtöbb cikk úgy van megírva, mintha csak szakemberek olvashatnák, de legalábbis egyetemi tanárok. Igen sok bennük a terminus technikus (pardon: szakkifejezés) stb.

Egy művészeti-, tudományos-, társadalmi lapnak magának kell olvasókat nevelni – kivált itt és most. De hogy ezt megtehesse, kerülnie kell mindenféle tudományos "homályt". Mert különben elkedvetlenednek az olvasók.

Azért vannak kivételek is. Részletes bírálatra vegyük a második számot. Azért ezt, mert egy folyóiratnak az első száma rendszerint még teljesen kiforrotlan, és itt is már a második számnál jelentős nivóbeli emelkedés látható. Nem veszek sorba minden cikket, mert akkor igen hosszadalmas volnék, csak azt ami engem jobban érdekelt. Lássuk először is azt, ami jó. Jó a *Benczédi Sándor*-ról szóló Kányádi cikk. Egyetlen hibája, hogy kevés. Benczédi sajátos egyedülálló művészete egy külön számot megérdemelt volna, de legalábbis négy oldalt. Ezzel szemben kevesebb helyet kapott mint egy tizedrangú jugoszláv költő, aki senkit sem érdekel. Nagyon szép és kedves cikket írt *Benkő Samu* az udvarhelyi kollégiumról. Érdekes a századunk rovatban Tabuis cikkének fordítása a régi

Népszövetségről. A kritikák közt egy gyöngyszem *Majtényi Erik*: Golding kontra Verne Gyula című írása. Kár, hogy nem írta hosszabbra.

Nagyon érdekelt volna még a színházi rovatból a *Veress Dániel* Véres Farsang-járól írott cikk. Elvégre erdélyi történelmi drámáról van szó. Mit vár az ember ilyenkor? Először is részletes tartalmi ismertetését a színműnek, a szereplők jellemzését, az író felfogását az eseményekről, mennyire sikerült neki a történelmi háttérrel szemléltetni, a színesek bírálatát stb. Ezzel szemben mit kaptam? Rettenetes nyakatekert körmondatokat, akárcsak Horatius-nál (Mindig utáltam Horatius-t). Tudományos kalandozást, több mázsa nagyképűséget. Meg voltam döbbenve, mi akar ez lenni? Őt idegen nyelven tudok, de ha egy francia, vagy német szöveget olvasok, hamarabb megértem, mint a magyar szavaknak ezt a zagyva halmazát.

Az igazságnak tartozom azzal, hogy háromszori elolvasás után kezdett valami derengeni, hogy nem is olyan nagy hülyeség az a cikk, mint ahogy első olvasás után kinéz, de így is mintapéldánya lehet annak, hogy hogyan nem szabad írni. Egy *Karinthy Frigyes* kellene, hogy alaposan lecsúfolja az ilyen kisiklásokat. Gondolom valami színházi ember kell legyen, aki elkövette. Kortinahúzgáló, rendező, vagy színi-iskolai tanár. Előbbi esetben inkább megbocsátható, de utóbbi esetben kellett tanulja, hogy írni magyarul, szabatosan és világosan kell. Ez a cikk pedig nem magyaros sem nem szabatos, és a legkevésbé világos.

A többi cikkről nem kívánok írni. Csak még annyit jegyeznék meg, hogy egy alapos irányításra rászorulna valamennyi. Ez a főszerkesztő dolga, bár nem szívesen fogadják az írók.

A lapod különben így is megéri az egy lejt, de egy Huszár Sándor által szerkesztett lapnak egy lejtért tíz lejt érőt kell adnia!

Ne haragudjál, hogy megírtam a véleményemet szabatosan, magyarosan és világosan.

A régi barátsággal üdvözöl
Bitay Lóránd
nyugalmazott református lelkész

Zsibó, 1970 XI. 2.

November 7. szombat

Pár napig Bukarestben volt *Sütő Andris*. Elmondta, hogy egyik estét Vincze Jánossal töltötte, aki el van tőlem ragadtatva. Azt mondta: ezek itt megszokták, hogy a beosztott mélyen meghajol és végrehajt. Ez a Huszár egy modortalan. Ez képes megmondani, hogy valami hülyeség. És akkor ezek nagy szemeket meresztenek. Persze – folytatta Vincze Sütő diszkréciójában bízva – két év alatt ügyis kinyírják Huszárt, de addig ki kell tartanunk mellette.

November 10. kedd

Ma a következő szöveg érkezett postán:

Munkaértekezlet Marosvásárhelyt

Az Új Élet és A Hét képviselői az elmúlt napokban kerekasztal értekezletre gyűltek egybe, ahol is megtárgyalták a két lap közös problémáit.

Az Új Élet és A Hét találkozóján részt vett Sütő András A Hét cikkírója, valamint Nagy Pál, A Hét vásárhelyi főmunkatársa. Számos, fontos kérdés megtárgyalása után sor került az együttműködés gyakorlati kivitelezésére. Megállapodások is születtek. Így például A Hét vásárhelyi szerkesztője az Új Élet egyik szobájában kap íróasztalt, fiókos-tul; ugyanakkor – ha kávéosztás ténye forog fenn –, A Hét munkatársa is jogosult kávéfogyasztásra. A megállapodás értelmében ezt a gesztust az Új Élet főszerkesztője iránt Huszár Sándor Bukarestben viszonozza, esetleg

whisky-vel kiegészítve.

Sütő András
levelező

November 10. kedd

Hajnali nyolckor felszólt a pártszálló ügyeletes kapusa, hogy azonnal menjek fel a Központi Bizottsághoz, Bujor elvtárshoz. Sitetve magamra kapkodtam a ruháimat és – balsejtelmekkel telve – szaladtam a Fehér Házba.

Már az is vészjósoló jel volt, hogy amint megérkeztem a titkárnő azonnal bebocsájtott. Mikor pedig beléptem a legalább húsz méter hosszú kabinetirodába Bujor állva fogadott.

– Na gyere szépfíú! – mondotta metsző hangon. – Számolnivalóm van veled.

– Jövök – mondtam, nyugalmat erőltetve magamra. Sőt azt kell mondanom, hogy sokkal kevésbé ijedten, mint ahogy azt Bujor eltervezte. Akkor már ugyanis túl voltam egy-két vele való összecsapáson, és ha nem is lettem a balkáni haremodor szakértője, annyit már tudtam, hogy az ellene való küzdelemben nem vagyok egyedül. A hetvenes évek elején úgy nézett ki, hogy Ceausescu hatalmi ambíciója felhozott egy olyan értelmiségi réteget a vezetői székbe, akik tudva tudták, hogy az ilyen Bujor-féle talpasok minden értelmes cselekedetnek egyként ellenségei és csak legfőbb parancsnak engedelmeskednek, de akár apjuk ellen is.

No meg aztán volt egy kis hazai hozomány is. Én Kolozsváron egy külvárosban gyerekeskedtem, ahol az élet megtanított, hogy vagy meg tudom védeni magam, vagy elviselem az erőszakot, harmadik út nem lehetséges.

– Hát idefigyelj! – sziszegte Bujor –. Hát nem volt itt nekem elég csavargó csirketolvaj, öntudatlan skriblerem? Hát te még újabakkal gazdagítottad ezt a csodálatos kollekciót?

– Nem értem, hogy az elvtárs mire céloz – mondtam tisztelettel, de majdhogynem kihívóan.

– Na majd mindjárt megérted – mondtam fenyegetően –. Mindent el fogok követni, hogy megértsed! – Mondd, van nálad egy Walter?

– Mármint egy Walter nevű munkatárs? – kérdeztem érthetőn élénken. – Nincs. Nálam Walter nevezetű egy sincs.

– Várj!

Felvett az asztalról egy dossziét és felütötte.

– Egy Walter Hugó...

– Olyan aztán pláne nincs.

– Walter Hugó Ágoston – olvasott bele a dossziéba mégegyszer.

– Ágoston Hugó van – ismertem be.

– Na erről van szó! – csapta le a nagyobb hatás kedvéért a dossziét. – Tudod mit csinált ez a ... ez a Walter Hugó?!

– Ágoston – vágtam rá.

– Tudod te, hogy ez mit csinált az éjszaka? Ő és egy másik csibész. Ugyancsak újságíró!

– Mit csináltak?

– A magyar himnuszt énekelték! – kiáltotta és fűrgé mozdulatokkal előttem termett.

Hallgattam. De az agyam működött. Tudtam, hogy a válaszomtól sok minden függ. Nem Ágoston Hugóról van itt szó, sokkal többről. A szerkesztőség megregulázásáról, amely újabb számaiban eredményesen kereste a hangját. Annyira eredményesen, hogy Bujor megszámloltatta: hányszor szerepel ez a szó "magyar" és hányszor ez "román", vagy pláne az, hogy "haza". Erről volt itt szó!

– Na most halljalak – ragyogott.

– Bujor elvtárs – szólaltam meg, mikor végülis szólóni engedett.

– Volna nekem egy kérdésem...

– Neked? Kérdésed? – kapkodott levegő után.

– Igen. Nem is kérdés, kérés. Én nem azt kérem, hogy hozzák ide azt a rendőrt, aki az esetet jelentette.

– Mit? – visított fel. – Te nem hiszel nekem? Itt van a rendőrségi jelentés! Annak sem hiszel?

– Hiszem, nincs jogom nem hinni. Éppen ezért kérem, sőt most már kövelem, hogy hozzák ide, nem azt a rendőrt, aki az ügyet jelentette, hanem hozzanak a bukaresti garnizonból egy rendőrt, aki tudja a magyar himnuszt.

Bujor rettenetesen meglepődött.

– Mit akarsz ezzel mondani? – kérdezte.

– Megmondom – válaszoltam a hatás látán kissé nyugodtabban. – Azt, hogy ha én, romániai magyar, éjjel, talán kapatosan, végigmegyek a bulváron és énekelek, akkor minnek alapján bírálják el?

– Annak alapján, hogy énekelsz!

– Az egész más törvénycikkely. Az rendezavarás, és ezért nem szokták a párt központi bizottságát háborgatni! Itt másról van szó!

– Miről? – mondta visszamenekülve a gúnyolódásba.

– Arról, hogy ha valaki azért szólít le, mert az én kisebbségi magyar dalaimat énekelem, tételezzük fel, nem túl hangosan, akkor az én jogaimat sérti meg. Lehet, hogy ha egy szomszédos testvéri állam himnuszt énekl, főbenjáró bünt követ el. Ebbe nem szólok bele. Ez nem az én dolgom.

Pillanatig zavartan nézett rám: Ám annál ravaszabb volt, hogy egy csatát – ilyen könnyen – elveszítsen.

– Idefigyelj: én ezt a feljelentést a szemébe dobom.

Megtettem. Merthogy ő olyan kegyes.

– De te menj a szerkesztőségbe és mond meg annak a Walternek... Várj, tudom: Walter Hugónak, hogy ne énekeljen semmit. Érted? Semmit az ég világon!

És elbocsájtott.

Igy volt.

És ami a legfuresább, nem is törtem le.
Edződöm?

November 12. csütörtök

Kijött a négyes szám. Viszonylag könnyen úsztuk meg. Csak a *Bajor Andor* satirikus jegyzetét vették ki (Robin Hood rehabilitálása). Vela elvtárs Földessel tárgyalta és Laci látván, hogy a svábból lett román hazafi gyanúját nem tudja elaltatni, beleegyezett az írás kiemelésébe. – Na örvendek, hogy valamiben egyetértünk – fakadt ki ekkor Vela. – Kolozsváron ugyanis azt zúgják, hogy én durván beavatkozom a lap munkájába.

Nem tudtam kiröhögni magam, mert Földes tovább beszélt: – És még tudod miket mondanak? Hogy te engem háttérbe szorítasz és Gálfalvi Zsoltot favorizálsz. És tudod ez az információ honnan való? Tőlem.

Nagyon megdöbbentem. Éreztem, hogy további munkánk szakadékpártjához jutottam. Először azért, mert pár héttel ezelőtt Gálfalvi sírta el, igaz poharazgatás közben, hogy mi Földessel ki akarjuk őt készíteni. Sőt erre Fazekas János is felhívta a figyelmemet, hogy vigyázzak a Zsolt érzékenységére. Persze én eddig is vigyáztam, hisz Gálfalvi nem jószántából lett A Hét főszerkesztő-helyettese, hanem kényszer hatására. Mikor Földes kinevezését kiverekedtem, az apparátus – utóbb azt hallottam, Fazekas tanácsára – csak úgy egyezett bele a kinevezésébe, ha Gálfalvi lesz a második helyettes.

Ezzel szemben áll Belgrád bevétele. Vagyis az, hogy én a magam módján mindkettejüket szeretem. Szeretem Földesben azt a tulajdonságát, amit egyetlen könyvének címében törekvéseiről elárul, hogy amit tesz az "A lehetetlen ostroma". Tehát az, hogy olyan hülye, mint én. Gálfalviban szeretem a belőlem jelentős mértékben hiányzó diplomáciai érzéket és készséget. Földesnek igaza van, hogy a megriadt apparátus keresztútjében és a különböző magyar érdekszövetségek azon

küzdelse közepette, hogy a lapot saját céljainak rendeljék alá, valamint abban a helyzetben is, hogy tökéletesen védtelenek voltunk, mert az első számot húszezer példányban nyomtuk, de *abból 10 ezer visszajött és a kutyának sem kellett*, nos hogy e szellemi közelharcban sokszor engedtem Gálfalvi óvatosságának, Földes értelmiségi lendülete ellenében.

Tehát Földesnek a lényegben nincs igaza, legalább annyira nincs, mint Gálfalvinak, aki a pártellenőrzés tatárjárása láttán szemrehányóan néz rám, hisz ő előre megmondta, hogy a Földes javaslatának ez lesz a sorsa.

De kinek van igaza? Nekem? Nekem a legkevésbé. Ugyanis a többletmunka – a szemmel láthatóan Istenkísértő szövegeket követő négy-tíz áttördelt oldal éjszakázásai – miatt a szerkesztőség fáradt és lázadozik. Nincs, mert Földes háttérbe szorításaért megvonja tőlem támogatását Méliusz, Gálfalvi kirekesztése miatt pedig Fazekas János miniszterelnök-helyettes haragszik.

Ezek után én kit és mit képviselek?

November 19. csütörtök

Megjelent az ötös is. Dél előtt gondoltam egy nagyot és felhívtam Sion Bujort. Kértem, hogy fogadjon. Nem volt boldog a kérésem hallatán. Meg is várattott istenesen. De végül bejutottam és mosolyogtam. Gratulálni jöttem Bujor elvtárs – mondtam a szegényt félretéve. Mihez? – csodálkozott. – Ma lejött hozzám *George Ivascu* (a Contemporanul főszerkesztője, akit a legjobb román lapszerkesztőként tart nyilván a közvélemény) és azt mondta emelt és ünnepélyes hangon: gyerekek (sokkal idősebb, mint mi) hát most már egy jó hónapja figyellek benneteket, a számmaitokat frissiben lefordítottam és döbbenően jövök rá, hogy ti itt lapot csináltok. Nem szóltok senkinek semmit, csak lejösztok valahonnan a francból, vidékről és csináltok egy olvasható értelmiségi lapot. Hát én nem

gratulálok, mert én nem vagyok sem olvasó, sem impresszárió, csak egy öreg szerkesztő, de mondok ennél fontosabbat: működünk együtt. Veletek szívesen vagyok egy frontvonalban!

Bujor hallgat. Hiszi is, nem is. Végül megkérdi: jó, de te nekem mihez gratulálsz? – Ahhoz, hogy ebben a sikerben Bujor elvtársnak jelentős része van. – Na! – mondotta ő, jelezvén, hogy őt nem lehet ilyen olsón átverni. – Egy pillanat – folytattam, mert azért én is tanultam ezt-azt a külvárosban. – Épp abban látom a Bujor elvtárs nagy érdemét, hogy megteremtette az alkotó vita légkörét.

Ezt már értette. Sőt – csodák csodája! – értékelte is. Ugyanis ez számára öngazoló példa. Mindenki, az egész ország tudja, hogy kemény, durva. De íme – az ország legelső újságíró szaktekintélye – Ivascu a tanú rá: ahol pártos szellemmel, jóindulattal találkozik, ott ez az ő igényessége eredményre vezet.

November 29. vasárnap

A múlt héten olyasmi történt, amit végig gondolni is csak itthon, Kolozsváron merek.

Kedden megérkezett a szekus összekötőnk, egy alezredes, egy ismeretlen, jól öltözött ötven körüli úrral, akit bemutatott, hogy ő a főnöke. Az illető kezét nyújtott és közölte, hogy van központi bizottsági engedélye arra, hogy velem elbeszélgessem. Ugyanis létezik egy ilyen álszent regula is, hogy a közvetlen pártirányítás alatt álló intézmény vezetőjével az államvédelem csak így érintkezhet. Engem az ő engedélye egyáltalán nem lepett meg, mert már annak előtte kifejtettem az alezredes összekötőnek, hogy engem bár mikor felkereshetnek, engedély nélkül is. Inkább én adjak felvilágosítást, magyarázatot dolgokra, mint hogy – úgymond – hiba történjen. Nos – magabiztosságomat látva – a Főnök azonnal a lényegre tért: sajnos súlyos dolgot kell közölnie velem. Alapos bizonyítékok birtokában kénytelen elrendelni

Gelu Patcanu szerkesztő letartóztatását.

Megdöbbsentem.

Mindenekelőtt azonban ki is ez a dákoromán alak, és mit keres egy magyar szerkesztőségben?

Gelut én hívtam meg Bukarestbe, de nem az én kreációm. Azt kell mondanom, hogy egy vérbeli erdélyi román. Mindenekelőtt a magyarok iránti érzékenysége révén az. Ő tudja, hogy a magyar-román kérdés nem hatalmi kérdés. Mindig tudtam róla Kolozsváron is, hogy tiszta román, és pillanatig sem voltak iránta nemzetiségi jellegű fenntartásaim, még a legvadabb időkben sem. Gelu magyar klasszikusokat ültetett át románra, általános megelegedésre. Mégse vitte sokra. Ebben része volt latinos könnyedségének is. Szerette a könnyedséget, a felszabadultságot. Kissé talán felelőtlen is volt bizonyos esetekben. Megszámlálhatatlan felesége volt és számos hivatalos és nem hivatalos gyereke. Időnként állása is volt, főbérleti lakása – míg A Hét-hez nem jött – nem volt soha. Szóval olyan volt Gelu, amilyen volt, de mi, magyar kollégái szerettük. Így esett, hogy mikor a lapalapításra a megbízatást megkaptam az elsők között hívtam meg szerkesztőnek. Mégpedig nem pusztán haverságból. Gelu értett bennünket, magyarokat. Én tudtam, hogy nagyon sok szöveget kell a lapban közölnöm, amely eredetileg románul íródott, és azt is, hogy a magyar szövegeket kell különböző hivatalok számára *érthetően, árnyaltan* románra fordítatnom. Tudtam azonban mást is, és ez jellemzi talán leginkább Gelut. Hogy ha kialakul egy normális viszony újság és olvasó között, akkor sokan jönnek majd le panasszal a fővárosba, akiket el kell kísérni minisztériumba, akiknek kérvényt kell írni románul, kihallgatást kell kérni stb. Tehát Gelu belső és titkos tanácsos volt mindenekelőtt. Na és persze remek ivócimbora! Mert ezt sem akarom elhallgatni.

És íme: le akarják tartóztatni. Annyi ta-

pasztalatom már volt, hogy rájőjnek azonnal, zseniális húzás a szekuritáté részéről. Mert egy román letartóztatásával félemlítenek meg egy magyar szerkesztőséget. Ki meri ezek után azt mondani, hogy nacionalisták? De ki mer ezután egyáltalán emberi szinten és nem rabszolgamódra megnyilatkozni.

Pillanat alatt szaladt át mindez az agyamon. Bólogattam egy darabig a Főnök szavait hallgatva, aztán döntöttem. Na – mondottam –, egy pillanat türelmet kérek. Csengettem Verának, a titkárnőnek. Kávét hoztattam a vendégeknek, majd a szekusok előtt szóltam, hogy hívja fel Dumitru Popescu elvtársat, a Központi Bizottság titkárát. A Főnök az utasítás hallatán majdnem lenyelte a kávécsészét, de szólni nem mert. És bejött a hívás. Röviden ismertettem a titkárnak a tényállást, majd így folytattam: Ön Popescu elvtárs tudja, milyen nagy nehézségek árán sikerült ezt a szerkesztőséget összehozni. Azt is, hogy munkásságunknak pozitív visszhangja van külföldön, elsősorban Magyarországon, de mindenekelőtt Erdélyben. Szeretném Önnel közölni azt az egyszerű tény, hogy ha ebből a szerkesztőségből politikai ok miatt egyetlen embert is letartóztatnak, akkor én vehetem a kalapomat, mert itt a lap következő számát én megjelentetni nem tudom. Mindezt az Ön iránti tisztelet okán mondom, hogy intézkedhessen a lap további megjelentetése érdekében.

Popescu végighallgatott, majd azt mondta, hogy hívjam a telefonhoz a szekus Főnököt. Mondtam az illetőnek, hogy miről van szó. Elsápadt. Átvette a kagylót és vigyázzba vágta magát. Ezt követően csak egy "értetem" hagyta el az ajkát. Aztán visszaadta a kagylót, intett a beosztottjának és elrohant.

Csütörtökön tértek vissza. De akkor szólt előre telefonon, hogy jön. És kérte, hogy hívjam össze a szerkesztőségi értekezletet. Megtettem. Nekiesett Gelunak. Hosszan elmondta, hogy milyen reakciós. Azt is, hogy le kel-

lene tartóztatni. De – és itt nyilatkozott meg a tulajdonképpeni korszellem – azt mondta neki: legyen hálás ezeknek a csodálatos kommunistáknak, magyaroknak és más nemzeti-ségűeknek, akik kiálltak a védelmében és vállalták, hogy megvédik üzelmeitől a társadalmat. Úgy bűnözőn tehát ezután – fejezte be a Főnök, aki állítólag tábornok, nevet is mondott, de az ezeknél mindig álnév –, hogy ha a legkisebb hibát is elköveti, bennünket jöteveit sodor veszedelembé.

Gelu – okosan – vette a lapot. Felállt. És mindent megfogadott. Ahogy a szekusok elementek próbáltam kifagatni. Annyit mondott, hogy egy A. nevezetű magyar újságíró, szesztestvér volt nála nemrég, akinek valóban felolvasott néhány verset. Igaz: szabad szájú versek voltak. Viszont az addig munkanélküli illetőt felvették az egyik magyar intézménybe. Hogy előtte, vagy utána vették fel az lényegtelen. A lényeg a helyzet, amiben élünk.

December 14. hétfő

Ma, amikor Kolozsvárról a fővárosba érkeztem, üzenet várt: menjek fel a Kultúr Tanács – vagyis a minisztérium – káderosztályára. Rettenetes szorongás közepette indultam el. Isten a tanúm: nem attól félttem, hogy leváltanak. Nem is tehetik meg, hisz az nagy öngól lenne, ha az általuk választott és favorizált bizalmi ember ilyen rövid idő alatt elhasználná. Az újabb konfliktustól reszkettem. Mert *mintha minden napra kitalálnának a morálom emelésére valamit.*

A káderigazgató nyájas volt és közölte, hogy jövő év tavaszán-nyarán – már nem is emlékszem – egy Iránba küldendő magasszintű küldöttség tagja leszek.

December 18. péntek

Az este átjött a pártotthonba – ahol még mindig élek – Vincze János, aki a hátunk

mögötti utcában másodmagával egy egész villát lakik. Telefonált a kaputól, hogy menjek le az ebédlőbe. Szóltam Gálfalvinak is. Ha jól érzékeltem Vincze ittás volt. Bár lehet, hogy csak a magatartásában bekövetkezett meredek változás okozta ezt a benyomást. Vincze ugyanis ezúttal kategórikus volt és szigorú. Kifejtette, hogy A Hét-nek nincs határozott arcéle és politikai álláspontja sincs. – Nafene! Hát ez mi? *Oldalról jön a támadás, vagy felülről? Ki biztosította támogatásáról ezt a kaméleont, hisz saját szakállára ő effélét nem tesz.*

Én, szavai hallatán felálltam és mondván, hogy fáradt vagyok visszamentem a szobámba. Gálfalvi másnap elmondta, hogy némi viszkik elfogyasztása után Vincze kifejtette: súlyosan vétkeztem a demokratikus értelmiségiek ellen. Lefényképeztettem magam egy notorius nacionalistával, és nem áttallottam a vele való fotót A Hét-ben is közölni. Nos? Ki ez a veszedelmes tömeggyilkos? Balogh Edgár, akit ő, Vinte Ioan belügyminiszter-helyettes fogatott le. Semmi baj, hisz mindez nézőpont dolga. De miről is van szó valójában?

Kolozsváron találkoztam a lap alakuló munkatársi gárdájával. Azért is, mert főleg tudományos dolgozókat hívtam, de azért is, mert más lehetőségem nem volt: a Korunk szerkesztőségében tartottuk az értekezletet. És a szerkesztőség nevében, mint házigazda megjelent és beszélt és ünnepelt bennünket Balogh Edgár a folyóirat főszerkesztő-helyettese. Sőt egy nagyon hasznos egyezségről is beszámolhatunk: lapunk kolozsvári munkatársa a Korunknál kap asztalt, a Korunk bukaresti képviselőjét pedig A Hét látja el.

Tehát itt – Vinte révén – írói klikkek közötti harc zajlik. Az említett írás és kép ugyanis egy héttel ezelőtt jelent meg. Ha a pártnak lett volna ellene kifogása kiveszi, de ha utólag jelentenek fel – ó hány ilyen esetünk volt! – akkor is hamarabb intézkedik.

Én tudok egy olyan irodalmi személyiségről, aki a napokban érkezett vissza fáradságos külföldi utazásáról...

December 22. kedd

Megyek haza Kolozsvárra. Megírtam egy levelet D. Popescu titkár elvtársnak: én teljesítettem a feladatomat, megszerveztem a lapot, ők nem – öten, három hónapja még mindig családuktól távol, szállodában lakunk. Ez így nem mehet tovább.

1971. január 15. péntek

A mai kalandnak története van. Múlt év november 3-án jegyzem fel, hogy a pártellenőrzés kiemelt a lapból egy lapszemlét. A sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör Király Károly elsőtitkárral készített interjút, ahol arról beszélgetnek, hogy megoldódott Kovászna megyében az anyanyelven történő szakoktatás, s ezt ismertettük. *Andrei Vela*, KB osztályvezető helyettes, aki rangban Királynak a térdéig sem ér, bátran kiveszi az írást. Én azonnal felhívom Királyt, jelzem neki a tényt, de ezek – nem úgy, mint én – politikusok. A végrehajtó bizottság tagja azt mondja: nem tudom mit tartalmaz az Önök cikke, tehát nem avatkozom bele. Végül abban egyezünk meg, hogy e kérdésről külön cikket fog írni A Hét-nek.

November 10-i bejegyzés: Fazekas haragszik Királyra, mert állítólag ő vívta ki az anyanyelven történő szakoktatáshoz Ceausescu engedélyét és Király úgy játssza ki az interjúban, hogy ezt ő tette.

November 21.: kiszaladtam Királyhoz Szentgyörgyre. Elmesélte, hogyan szenvedett autóbalesetet a megyében Maurer miniszterelnök. Újra megígérte, hogy cikket ír.

December 14.: megérkezett a cikk és közölhetetlen.

Na most mi lesz? – Az lett, hogy felhívam s megmondtam, hogy én nem erre gon-

doltam. Nagyobb szabású dologra és hogy rövidesen lemegyek Szentgyörgyre és interjút készítek vele. Ez meg is történt, sőt a mai lapszámomban meg is jelent. Persze könnyű ezt mondani, íme az ügy rövid kronológiája:

Csütörtök reggel hív Vela, hogy a Király-interjú helyett készítsünk tartalékanyagot. Azt is mondja, hogy egy óra múlva pontos választ kapok az interjú sorsát illetően. Két óra múlva hív. Azt kéri, hogy az anyanyelvi szakoktatás bővítése helyett – erről szól az interjú, mármint hogy a Székelyföld iparosítása nem mehet végbe magas képesítésű szakemberek nélkül, márpedig magas szakképzést ott csakis anyanyelven kaphat a szikulus – nos nincs bővítés, hanem csak arról van szó, hogy a párt fontolgatja a bővítés lehetőségét. Határozott viszont a Székelyföld ügyében: ilyent ő nem lát a térképen. Ha ragaszkodunk a megnevezéshez, tegyük idézőjelbe. Hát én ezt nem tudom elfogadni. Jön Bányai Jóska, a sajtóosztálybeli budihordó és bevallja: ő mondta Velának, hogy ez képtelenség, de hajthatatlan. Közben Gálfalvi elkezd tanulmányozni Ceausescu beszédeinek román és magyar nyelvű szövegeit. Kiderül, hogy a magyar szövegyűjteményben Ceausescu is Székelyföldet emleget. Nagy nehezen előkerül Vela és még nehezebben eljut a dolog a tudatáig. A válasza enciklopédiai: ha tíz perc múlva nem hív vissza, akkor a Székelyföld mehet.

Nem az a lényeg, hogy – nyilván – nem hív vissza. Inkább az, hogy Bányai – aki egy volt cipőgyári lakatos, aki most e szolgálatok fejében akadémikusoknak diktál – kap egy pohár konyakot, sőt aztán többet is, és bevallja, hogy Vela mit mondott, amikor ő úgy érvelt, hogy a Székelyföld, mint kifejezés használatos. Ha az idézőjel miatt kinevetik őket – mondotta a svábból lett román hazafi – akkor időt nyerünk, mert többet így nem írják.

Közben én elszaladtam D. Popescuhoz a

KB titkárához. Szerintem Bányai ettől rúgott be. Ugyanis ahogy visszajöttem, valósággal nekem rontott: – A Székelyföld-ügyet elmondta neki? Dehogymondtam – válaszoltam. Akkor add ide a kezdetet, hadd csokolom meg. – Meg vagy örülve? – kérdeztem. Azt mondja: – Te nem láttad át, hogy itt az én bőrömet vitték vásárra? Én vagyok a magyar referens és rangban is a legkisebb! Aztán – nyilván, mert az ital jó volt – elsírta magát. – Hát azt hiszed Sándor, te, akivel egy gyárban dolgoztam, azt hiszed, hogy én nem tudom, hogy *nektek* igazatok van?!

Nagyon megsajnáltam.

Rájöttem, hogy vannak nálam kiszolgáltatottabbak is ezen a nagyon kurva prérin.

1970. Január 20. szerda

Az eheti számban van két rázós anyag. Most már centizem: ennyi hozsanna mellé félér ennyi – nem is bírálat – olyan ténymegállapítás, amire lehet építeni. Ilyen írás a *Baróti Palié*, a többnyelvű technikai szótárról, amelynek második kiadásakor – különös módon eltűnt a magyar nyelv és helyette hatodiknak bejött a spanyol.

Az én elsőoldalas írásom cseleesebb, nem ilyen direkt. Könyv érkezik a szerkesztőség címére: *A gépek üzemeltetése és karbantartása* a címe és magyarul nyomták. Megdöbbenek, merthogy az utóbbi évek sikertelenségei között talán épp az volt a legsúlyosabb, hogy a magyar nyelvű tudományos könyvkiadást nem sikerült megoldani. A mezőgazdasági könyvkiadó igazgatója nemrég az nyilatkozta az Előrének, hogy az alacsony érdeklődés miatt olyan elenyésző lenne a példányszám, hogy az efféle vállalkozás nem kifizetődő. És íme itt egy könyv, amely a kolumn adatai szerint nyolcezer példányban nyomódott, s amelyet a csikszeredai Ágrónomusok Háza és a Hargita című helyi napilap adott ki. Tehát akkor hogy is állunk a rentabilitással?

Hát kábé így. Délelőtt hív Bányai, hogy az említett két cikket ki kell venni. Mondtam, hogy nem veszem ki, hanem azonnal a pártvezetőséghez fordulok.

Közben – miután költségvetésügyben újólag ki akartak velünk tolni – valóban fel is mentem D. Popescuhoz, hogy fogadjon. Simionescu a titkára – aki írókollégám – mondta: később felhív és megmondja, mikorra vár a főnök. Ez este nyolckor következett be. És, milyen furcsa az élet, alig tettem le a kagylót, hív Vela. – Mi a baj a szótárcikkel? Mondom, hogy a pártvezetőséghez fordulok. – Kihez? Popescu elvtárshoz. – És miért nem hozzám? – Hát nem Ön vette ki az írást? – Nem. – És azt mondja: vegyük ki azt a részt, ahol arról írunk, hogy a magyar nyelv a románok számára is hasznos, meg hogy túl magas a száz lejes eladási ár, és akkor mehet. – Na és az én cikkem? – Ő azt sem ismeri, de olvassam be az utolsó bekezdést. Mi az, hogy az állami szervek hárítsák el az akadályt a magyar nyelvű tudományos könyvkiadás előtt? Kik azok? Mondom: például a könyvközpont és a kiadók. – Hát írja így és akkor az is mehet.

Pokoli! Ekkora képmutatást. Persze ennek örvendeni kell. Sikerült beépülnünk a különböző hatalmi csoportok közé. Megszűntünk védtelennek lenni.

Január 28. csütörtök

A Kolozsvárról visszaérkező munkatársak ma fájdalmas híreket hoztak ajándékba: jobb körök azt izenik, hogy írjuk héberül a lapot. Merthogy A Hétnél mindenki zsidó. Földes Laci szinte sírva javasolta: ezt meg kell fontolni. Taktikát kell változtatni. Itt van például X – itt konkrét nevek hangzottak el, de én nem írom le – nos ne ő csináljon Y-nal interjút, hanem egy más vallású. Mondom, szinte hörögte az indulattól, tehát utasítsam a kollegát, akivel húsz éve együtt dolgozom, akit szeretek, becsülök; "te büdös zsidó, ne

csinálj a másik büdös zsidóval interjút"?! Ezt sosem teszem meg. Ez nem taktikai kérdés!

Február 7. vasárnap

Olvasom a *Cinema* című román folyóirat idei 1. számát és örjögök. A Mihai Viteazul című film kapcsán "román nemzeti mítoszról" beszélnek! Mi pedig ha magyar nemzeti sajátosságokról szólnak azonnal kihúzzák. De van itt még egy nagyon kedves megállapítás is: leszögezik, hogy a film politikailag helyes, mert *nem sérti a törökök érzékenységét*. De, hogy Erdélyben él egy nép, amely ellen Vitéz Mihály hadai felvonultak és amely szintén érzékeny lehet a valójában görög nemzetiségű nagy román honapalítóra, nos erről szó sem esik. Sokszor az az érzésem, hogy ezek önmagukat kényeztetik azzal, hogy ilyen önfeledten viselkednek. Ez egy fajta szellemi onanizálás.

Február 20. szombat

Ceausescu tegnap a Német Dolgozók Tanácsának tagjaival találkozott. A jó németek – becsületükre legyen mondva – igyekeztek kihasználni európai védettségüket. Elmondták, hogy a szászok is, a svábok is tömegesen vándorolnak ki, mert hagyományaikat nem tisztelik, iskoláikat megszüntetik, a román hatóságok mindent elkövetnek, hogy beolvasszák őket. És mindez tudatos cselekedet – tünt ki a hozzászólásokból. – A Temes megyei Teremi község rendőrsége – például – az egész falunak akart kivándorlási útlevelet adni, bár sokan nem is kérték a passzust. Úgy látszik a helyi hatóságoknak jobb az, ha a lakosság egynyelvű, tehát tiszta román.

A Főnök emberséggel végighallgatta őket – merthogy ő emberséges – és utána tartott egy beszédet, amit az állampolgár holnap minden lapban és nyelven elolvashat. Én a hallott szöveg alapján kialakított véleményemet írom ide: *Az elektronika problémái az egyszeregy fényében*. Ez volt öméltósága zsenialitásának lényege.

Március 10. szerda

De ha csak ez volna, a hatalom, ám a helyzetből következően szörnyű megosztottságok keletkeznek. Íme egy február 9.-én írt Balogh Edgár levél:

Kedves Sándor,

leveled megkapott. Pedig dehogyis voltam s leszek irányodban bizalmatlan. Két barátom figyelmeztetett rá, hogy szorítóban vagy: úgy mondták egy íróellenes írás közlésére próbál valaki rákényszeríteni. Nos, hát erre üzentem szóban és telefonban, hogy használd fel érvnek, ha kell: a cikk kontrája kiváltja a prót, s azonnal jelentkezem ama költő – védelmében.

Mindkét "forrás" szerint különben erre előreláthatólag nem lesz szükség, mert maga a szerkesztőség tudja, mit csinál, ha csak – egy kerülő úton – nem ismétlődik a "befolyás".

Az olyasmit pedig – én is a gyakorlatban vagyok – nem lehet elkerülni, ha ellenérvként vitapartner nem jelentkezik.

Ne vedd tehát rossznéven valójában felajánlott – segítségemet. Tisztellek, szeretlek, s bízom józan ítéleteidben.

Cikket márciusban. A mostani közlést köszönöm. Én is ölellek

Balogh Edgár

Szeged, 1992. október 6.

Erről annyit, hogy *Illyés Gyula* ellen volt benn egy nagyon hosszú esszé. Az elkövető nem érdemli meg, hogy akkori tévedését most – több mint két évtized múltán – neki felrójam. De az efféle problémákkal – és ilyen sok volt! – akkor meg kellett birkóznia.

Különben lassan abba kell hagyni a múltidézt. Ezt ugyanis befejezni nem lehet, csak abbahagyni.

Példa. Íme egy levél 1972-ből. Írója barátom (volt?). A hangja talán hozza azt az ér-

zelmi töltetet, ami akkor is, és mindig erőt ad.

Kedves Sándor!

Boldog új esztendő akartam volna éppen mondani.

Szeretnék csak kezét fogni Veled. – Néha a szavak úgy sem érnek semmit... - Vagyis: hallgatni a körötted álló s téged el-nem hagyó fiúkkal.

Sok erőt Neked.

Elvesztettem én is hallgatag társam; Sükösd Ferkót.

De úgy-e él tovább, örökké a "gyülekezet". – "A fiúk gyülekezete"

Ölet:

F. Dénes

Hármasfalu, 1972. jan. 14-én.

A levélhez utóiratként annyit, hogy írója ma fontos személyiség Erdélyben. Én pedig áttelepült rokkant vagyok Szegeden. Nos egy kolléga Erdélybe ment a nyáron, s levelet küldtem vele a fenti barátoknak. A "gyülekezetről" érdeklődtem, hogy megvan-e még.

És hogy én ott tagnak számítok-e?

...Azóta hónapok teltek el. Válasz nem jött. Tényleg: nagyon elfoglalt ember.

***

Nemrég ezredik megjelenéséhez érkezett a bukaresti magyar művelődési hetilap, A Hét. Levélben értesülök erről, pesti barátaim írják meg, sőt a fénymásolt jubileumi példányt is elküldik. Érzi azt *Szöke István* és *Akác László* szerkesztő úr Pesten, hogy ez a jubileum esemény az én életemben is – bár csak 673 számot volt időm megszerkeszteni. Bukarestben talán ilyen apróságra, emlékezésre nincs idő. Igaz, hogy a lap fennállásának 15. évfordulóján sem jutottam eszükbe, pedig akkor még Bukarestben éltem és csak két esztendőnek előtte rúgtak ki. Dehát ilyen

az élet. Mindenki azt kapja a sorstól, amit megérdemel.

Persze most akaratlanul alaposan megdicsértem magam. Ugyanis az említett ezredik számban nagyon melegen megsímogatják, immár számárszürke buksimat. Ha nem is valamelyik újságíró közkatonája az én hajdani csapatomnak, de maga egy tábornok. A legnagyobb élő romániai magyar írók egyike, a romániai magyar közélet legjelentősebb szellemisége: Méliusz József. Az említett jubileumi számban ugyanis van Méliusznak egy ebből az alkalomból írt levele, amelyben az elődökre emlékezteti a maiakat. És abban van egy mondat, amely nekem szól és amely-

től valahogy kiegyenesedik a gerincem. Így hangzik: "És gondoljunk itt Huszár Sándorra, aki ezt a lapot elindította és akit innen elűzték."

Persze most az olvasó úgylehet megáll és azt kérdi: miért kell ettől meghatódni? Hiszen ez pusztá ténymegállapítás!

Nos, hát erről van szó, hogy Méliusz József megajándékozott a tények igazával. Dacosan, mint életében annyiszor a szemébe vágta a világnak az igazat. Akkor is, ha az már nem aktuális.

P.S.

Palócföldiek !

Szerződésünk ezzel lejárt. Köszönöm, hogy szövegeimet egy éven át közöltétek.

Köszönöm, hogy magatok közé fogadtatok. Köszönöm.....

De hátha még találkozunk. Úgy legyen ! (a Szerző)

-Reméljük (a Szerk.)

Hibó Tamás: Tempó (rézkarc)

---

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-386, 32-11-022

MEGJELENT

Bódi Tóth Elemér esszékötetete **Szombati tűnődések** címmel
R. Tóth Sándor epilógusával (Novitas-B. Kiadó, Balassagyarmat).

Handó Péter versei és szövegei **Képek egy feledhető jelenből** címmel
(Salgótarján, Balassi Bálint Könyvtár nyomdaüzeme).

Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet TANÁRUDÁJA

3100. Salgótarján, Május 1. út 81-83.
Tel./fax: (32) 10-574, 14-814

Nyitvatartás: Munkanapokon 13.00-16.000 óráig
Keresse: VARGA CSILLÁT

SZOLGÁLTATÁSOK

- tankönyvek, nyelvkönyvek, szótárak, atlaszok, térképek,
- tanári kézikönyvek, pedagógiai szakkönyvek, oktatási segédletek, eszközök,
- tudásszintmérő feladatlapok, vizsgákra (érettségire) való felkészülés segédanyagainak
    árusítása és megrendelés szerinti beszerzése,
- valamint egyéni igény szerinti oklevelek, meghívók, nyomtatványok, feladatlapok **elkészítése.**

A TANÁRUDÁBAN megvásárolhatja és előfizetheti a **Palócföld** folyóiratot.

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓC KULTÚRA ALAPÍTVÁNYT hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a PALÓCFÖLD folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a PALÓCFÖLD folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989. XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.